

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ ЦНТУ
НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ПЕРЕЯСЛАВІ
ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ІМ. Д. ЧИЖЕВСЬКОГО
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА НОВІТНЬОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ УНІВЕРСИТЕТУ В
БІЛОСТОКУ (БІЛОСТОК, ПОЛЬЩА)
МУЗЕЙ КАРОЛЯ І (БРАЇЛА, РУМУНІЯ)
КАГУЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. Б. П. ХАШДЕУ (МОЛДОВА)
ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА ІМ. Г. ЦЕРЕТЕЛІ ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМ. ІЛЛІ (ТБІЛІСІ, ГРУЗІЯ)
ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ
НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ ІСТОРИЧНИХ НАУК

II Міжнародна наукова конференція

«ІСТОРІЯ, АРХЕОЛОГІЯ, ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ»

Тези доповідей
13–14 травня 2021 року

Кропивницький

УДК:93/94+008

ББК:63+7

Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти: тези доповідей II Міжнародної наукової конференції, 13 –14 травня 2021 р. Кропивницький, 2021. – 157 с.

До збірника включено тези доповідей учасників II Міжнародної наукової конференції з проблем історії, археології, інформаційної, бібліотечної та архівної справи, педагогіки вищої школи, філософії та культури. Тези, що увійшли до випуску, можуть бути корисними фахівцям у галузі спеціальних знань історичної науки, архівним, бібліотечним, музейним працівникам, археологам, науковцям, експертам-мистецтвознавцям, викладачам, аспірантам, здобувачам вищої освіти гуманітарного профілю.

Редакційна колегія: **Орлик В.**, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи ЦНТУ (головний редактор); **Мільчарек М.**, доктор хабілітований, професор, Інститут Археології та Етнології Польської Академії Наук (Варшава, Польща); **Філіпов К.**, доктор хабілітований, професор, Університет в Білостоку (Білосток, Польща); **Кройтору К.**, доктор історичних наук, заступник директора музею Кароля I (Брайла, Румунія); **Гелецький І.**, кандидат історичних наук, Кагульський державний університет ім. Б. П. Хашдеу (Молдова); **Москалюк М.**, доктор історичних наук, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; **Демуз І.**, доктор історичних наук, доцент, головний науковий співробітник відділу науково-методичної роботи та реферування Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України; **Циганенко Л.**, доктор історичних наук, професор, проректор з наукової роботи Ізмаїльського державного гуманітарного університету (заступник головного редактора); **Орлик С.**, доктор історичних наук, професор кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи ЦНТУ; **Кулешов С.**, доктор історичних наук, професор кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи ЦНТУ; **Глєбова Л.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи ЦНТУ; **Барабаш В.**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи ЦНТУ (відповідальний секретар).

Рекомендовано до друку науково-технічною радою Центральноукраїнського національного технічного університету (Протокол № 5 від 27 травня 2021 р.).

За достовірність наведених у публікації даних, географічних назв, власних імен, цитат та іншої інформації несуть особисту відповідальність автори тез доповідей.

ЗМІСТ

Удод Олександр ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ: ПРОБЛЕМА НАУКОВОСТІ «СУЧАСНОЇ» ІСТОРІЇ.....	6
Мільчарек Маріуш ARCHEOLOGIA BIBLIOTECZNA	11
Орлик Василь ДЮБОЛ САТИРА I (430–390 РР. ДО Н.Е.) З ПІВДНЯ КІРОВОГРАДЩИНИ.....	13
Ніколаєв Микола СКІРО-ГАЛАТСЬКА НАВАЛА БЛИЗЬКО 215 Р. ДО Н. Е. ЯК ПРИЧИНА ЗАГИБЕЛІ ВЕЛИКОЇ ХОРИ ОЛЬВИЇ ТА МАСОВОЇ ТЕЗАВРАЦІЇ СКАРБІВ «БОРИСФЕНІВ».....	17
Пижик Марк DIGITIZING LATE ANTIQUE AND EARLY MEDIEVAL COIN FINDS: CONNECTING THE MEDITERRANEAN, BLACK SEA, AND UKRAINE	20
Ладюков Валентин, Наумов Володимир НОВІ ЗНАХІДКИ «ЛЕГКОВАГОВИХ» ВІЗАНТІЙСЬКИХ СОЛІДІВ VI – VII СТ. НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ.....	27
Очкур Максим ЗНАХІДКИ ФАЛЬШИВИХ МОНЕТ ПОБЛИЗУ СМТ. ЛУКІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	33
Бойко-Гагарін Андрій НЕВІДОМИЙ ЖЕТОН – 25 КОПІЙОК КРЕМЕНЕЦЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ЗІБРАННЯ.....	39
Бондаренко Олександр ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ МІСТЯН НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТ. В ІСТОРІОГРАФІЇ ІМПЕРСЬКОЇ ДОБИ.....	42
Хом'як Павло ANALIZA DZIAŁALNOŚCI ZYGMUNTA HAŁUNIEWICZA (1889-1974) WE LWOWIE. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ЗИГМУНТА ГАЛУНЕВИЧА (1889-1974) У ЛЬВОВІ.....	45
Гребнєв Ярослав РОЛЬ РОДИНИ КНЯЗЯ С. П. УРУСОВА (1859 – 1918) В СТАНОВЛЕННІ КОЗІВНИЦТВА В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ.....	48
Шпортун Оксана ПРАВОВИЙ СТАТУС, КОМПЕТЕНЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ КАЗЕННИХ ПАЛАТ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (1775 – 1914 РР.).....	50
Павленко Вікторія ПОДАТКОВІ ПЛАТЕЖІ СЕЛЯН КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ	53
Куклік Барбара WŁADYSŁAW GRABSKI – REFORMATOR PIENIĄDZA W POLSCE (JEGO ROSZĄTKI W POLITYCE). ВЛАДИСЛАВ ГРАБСЬКИЙ – ГРОШОВИЙ РЕФОРМАТОР У ПОЛЬЩІ (ЙОГО ПОЧАТКИ В ПОЛІТИЦІ).....	57
Філіпов Кшиштоф GIMNAZJUM WOŁYŃSKIE W KRZEMIĘNCU I JEGO ZBIORY NUMIZMATYCZNE. ВОЛИНСЬКА ГІМНАЗІЯ В КШЕМЕНЦІ ТА ЇЇ НУМІЗМАТИЧНА КОЛЕКЦІЯ	61
Циганенко Лілія МЕТРИЧНІ КНИГИ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ АЛБАНЦІВ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ	67

Кулешов Сергій ЦІКАВИЙ РЕЧОВИЙ ДОКАЗ СПІЛКУВАННЯ НУМІЗМАТИВ К. В. ГОЛЕНКА ТА В. О. АНОХІНА	71
Швець Олена ОЦИФРУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ГАЛУЗЕЙ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ	73
Демуз Інна ПРОФЕСОР АЛЬБИЦЬКИЙ ВАСИЛЬ ІВАНОВИЧ (1850 – 1926(?) рр.) – ВІДОМИЙ УЧЕНИЙ У ГАЛУЗІ ГІДРАВЛІКИ.....	76
Бородай Ірина ПРОФЕСОР І. І. КАЛУГІН (1890–1945) – ОРГАНІЗАТОР СИСТЕМИ ВИЩОЇ ЗООТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ, РОЗРОБНИК НАУКОВИХ ОСНОВ РОЗВЕДЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТВАРИН	79
Корзун Олена КОЛЕКТИВНИЙ ДОСВІД ЕВАКУАЦІЇ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: НАУКОВІ УСТАНОВИ АН УРСР ТА НАРКОМЗЕМУ УРСР	83
Татарчук Людмила ОРГАНІЗАЦІЯ АРХІВНОЇ СПРАВИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ НАУКОВІЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІЙ БІБЛІОТЕЦІ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ.....	88
Ісайкіна Олена ДОКУМЕНТНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	91
Тупчієнко Микола ЯСТРЕБОВСЬКА СКЛАДОВА АРХЕОЛОГІЧНОЇ КОЛЕКЦІЇ КІРОВОГРАДСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ	94
Коваленко Світлана КАЛЕНДАР ЗНАМЕННИХ І ПАМ'ЯТНИХ ДАТ В ІСТОРІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ БІБЛІОГРАФІЇ.....	98
Глєбова Людмила ДІЛОВІДСТВО В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	103
Стежко Зоя КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВИ У ТВОРЧОСТІ Ф. НІЦШЕ	107
Римар Сергій ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОГНІТИВНОГО ТА ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТІВ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ	110
Мехеда Аліна ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНОГО ДОДАТКА КАНОТ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ	112
Коломієць Олена АКТИВІЗАЦІЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ.....	115
Барабаш Вікторія СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ДОКУМЕНТНОЇ ЛІНГВІСТИКИ.....	119
Ліпатова Марина ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ.....	123
Царук Антоніна ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІЗНАННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ.....	126

Бондаренко Ганна ОПОЗИЦІЯ «СВІЙ-ЧУЖИЙ» В ПОЕТИЧНОМУ КОНТИНУУМІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА	129
Головата Оксана УКРАЇНСЬКА ЕТНОАНТРОПОЛОГІЯ ПОЧАТКУ XX СТ	131
Стрибайло Анастасія АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕЧНОЇ СИСТЕМИ.....	133
Гафтоник Олена ДОКУМЕНТАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ У СИСТЕМІ MOODLE.....	137
Глебова Людмила, Пупченко Ганна ІМПАКТ-ФАКТОР ЯК МЕТОД АНАЛІЗУ ДОКУМЕНТОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛАХ ПУБЛІКАЦІЇ Ю. ГАРФІЛДА).....	141
Глебова Людмила, Левченко Аліна ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ КОМУНІКАЦІЙ.....	143
Барабаш Вікторія, Козьма Ольга ВИМОГИ ДО СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	145
Мехеда Аліна, Мороз Анастасія ІНФОРМАЦІЙНІ ТА КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	148
Колесніченко Євген ОЛЬВІЙСЬКА «ОБОЛЬНА СЕРІЯ» ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ IV СТ. ДО Н.Е	150
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	153

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ: ПРОБЛЕМА НАУКОВОСТІ «СУЧАСНОЇ» ІСТОРІЇ

SPATIAL-TEMPORAL TRANSFORMATIONS OF MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY: THE PROBLEM OF SCIENTIFICITY OF «MODERN» HISTORY

Однією із найскладніших проблем для української історіографії стала проблема дослідження і висвітлення «сучасної», «поточної», «близької» історії, тобто періоду, що настав після 1991 року. Різноманітність термінів, що вживається для означення цього періоду вже говорить про складність проблеми і розмаїття позицій щодо її тлумачення. Історики, що беруться описувати найближчі події, потрапляють у серйозну когнітивну проблему – писати про події, явища, які ще не завершилися, і не могли бути в принципі завершеними. А це вже підривало основні підвалини історичної науки: історик повинен мати справу із подіями, фактами, явищами, які закінчилися, перетворилися в «минуле» у класичному розумінні цього слова. За образним висловом професора Г. Касьянова «хлібом історика» є архівні документи, спогади сучасників, культурні пам'ятки та ін., на основі чого можна вірогідно описати минулі події і дати адекватні оцінки. «Проте цей хліб ще недостатньо зачерствів, аби інтерес до нього виявляв тільки історик. Охочих скуштувати його значно більше», – іронізував історик¹.

Сучасна історія вразлива тим, що дійові її особи і свідки можуть особисто заперечувати думки та висновки історика, або можуть кілька разів взагалі змінити свою позицію. Адже в реальному українському політичному житті ми досить часто спостерігаємо зміни політичних позицій, партійної приналежності тих чи інших, навіть ключових, дійових осіб. Природно, що і їхнє ставлення до недавнього минулого теж зазнає змін. Складність позиції історика в подібних ситуаціях призводить до обмеження методологічного інструментарію вченого. Він може виступати тільки як безсторонній хроніст, фіксуючи дати та факти. Аксіологічні судження, історіософські узагальнення, прогностичність апріорі не можуть бути застосованими. Безперечно, що історик доводиться відчувати і значний моральний тиск, пов'язаний з його власними ідеологічними і політичними симпатіями, впливом суспільних настроїв. Щоб описувати «історію сучасності», історик повинен мати ім'я не тільки в науці, а й у політичному середовищі, бути свого роду публічним інтелектуалом і моральним авторитетом. А таких, звичайно, дуже і дуже мало. Тому нішу

¹ Касьянов Г. Україна 1991 – 2007: Нариси новітньої історії. – К.: Наш час, 2008. – С. 6.

«історії сучасності» заповнюють не професійні наукові праці, а мемуарна література діючих і відставлених політиків, яка, природно, переповнена суб'єктивізмом в описуванні сучасних подій.

Такі методологічні проблеми взагалі піддають сумніву здатність адекватно описувати близьку історію. Тому часто лунають голоси про необхідність значного часового інтервалу між реальною подією і її описом в історичній праці, про так зване «відстоювання» історії, охолодження політичних пристрастей та ін. Беручи до уваги дані обставини, видається, що висвітлення подій і явищ останніх років і навіть десятиліть навряд чи може бути повним, чесним і об'єктивним. Якщо проаналізувати літературу, присвячену подіям останніх років, то вони, на думку професійних істориків, більше схожі на добротні політичні огляди, ніж виважений аналіз історика. Для будь-якого історичного твору, що має цінність, верхньою межею, так би мовити, є наявність архівної документації. Без національної української бази, зафіксованої і стабілізованої в архівах, історія перестає бути історією й перетворюється в добре інформовану журналістику. Далеко не всі документи, необхідні історикам для аналізу недавніх подій, їм – з відомих причин (державна таємниця, службова інформація, термін збереження) – є доступними. Якщо тільки не брати до уваги поодинокі факти, коли з політичною метою засекречені документи всупереч закону раптом викидаються в публічний простір з намірами дискредитувати опонента (як це трапилося з публікацією протоколів засідань РНБО від 28 лютого 2014 р., де обговорювалась ситуація в Криму).

Загрози для істориків є реальними ще й тому, що політичні сили, які перебувають при владі, зазвичай прагнуть за допомогою історичної науки «освятити» свою легітимність, намагаються «замовити» історію «під себе», підштовхуючи їх до конструювання вигідного їм минулого, особливо нещодавнього. На жаль, серед істориків чимало таких, які вельми піддатливі на подібний тиск і пишуть свої твори з огляду на сучасну політичну кон'юнктуру. Так сталося, наприклад, з тими публікаціями, які були присвячені «Помаранчевій революції» (навіть монографічні дослідження), але не могли передбачити, по суті, реванш антипомаранчевих сил і реставрацію попереднього режиму, а тому втратили свою наукову цінність. Так само повторилася історія, зігравши злий жарт із запопадливими «літописцями», які вже на початку 2015 р. видали під егідою Міністерства освіти і науки України навіть «науково – методичні матеріали»(!) на тему «Революції Гідності та агресія Росії проти України». На момент видруку цих «матеріалів», а тим більше їх доведення до навчальних закладів, більшість відомостей уже застаріли, втратили актуальність, не знайшли подальшого розвитку.

На Заході, за винятком Франції, де під «сучасною історією» зазвичай розуміють період, що починається з Французької революції кінця XVIII ст., під «сучасною історією», як правило, розуміється вивчення тієї частини нашого найближчого минулого, яке охоплює досвід, переживання, діяльність тих, хто

.....
ще живе разом з нами. Іншими словами, критерієм виступає середня тривалість людського життя – десь близько 70 років. Однак такий підхід, на думку українських істориків, має настільки очевидні вади (адже початкова й кінцева межа не можуть бути зафіксованими на більш – менш тривалий період), що його практичне застосування, без належного теоретико – методологічного обґрунтування, ув’язане з попереднім історичним періодом тощо, не виглядає доцільним².

Лунають пропозиції називати «новітньою історією» період 1918 – 1991 рр., а період з 90 – х рр. ХХ ст називати сучасним, або сучасною історією, хоча зрозуміло, що чере 10 – 20 років проблема знову постане на порядок денний. Інколи навіть пропонується вживати для подій уже початку ХХІ ст. термін «постсучасність», адже, на думку ініціаторів такої версії, поняття «сучасність» завершилось.

Не маючи чітких методологічних орієнтирів, українська історична наука останніх двох десятиліть накопичила значний масив літератури, в якій опис історії являє собою огляд поточно – історичних подій, які більше цікавлять політологів, соціологів, економістів та ін. Тобто історики попросту не можуть обійтись без міжнаукової інтеграції.

Попри методологічну невизначеність щодо статусу «сучасної», «новітньої» історії, хронологічних меж останніх періодів української історії, все ж в останнє десятиріччя почали переважати роботи, в яких автори доводять, що період після 1991 року ціком піддається інструментарію та методам історичної науки. «Мені здається, – писав професор Г. Касьянов, – історик, котрий дотримується норм і базових канонів свого ремесла, цілком здатний змалювати досить адекватну картину “недавньої історії”»³. Бути дослідником найближчої до нас часом історії – найскладніше. Проблема не тільки в неперервних політичних впливах, а ще й у необхідності мати досить високі професійні джерелознавчі навички. Адже історик доводиться працювати з величезним масивом джерел: неймовірна і фізично неосяжна кількість інформації, аналітики, інтерпретацій, міфів та вигадок щодня з’являється на шпальтах газет, в Інтернеті, на екранах телевізорів, у соціальних мережах, блогосфері і т.д. Політичне життя в Україні перетворилося на масштабні постановчі теле-шоу. Пропагандистські компанії приховують справжні дії і наміри політичних сил. Історик сучасності треба мати навички з політології, піарменеджменту, публічної історії, маніпулятивних технологій та ін., щоб за хитросплетінням реальної політики та хаосом невпорядкованих подій побачити або виявити генеалогії явищ і проблем, які виникають у «сучасній історії», але корінням сягають найвіддаленішого минулого. «Монополія на історію почала переходити до мас – медій, – писав П’єр Нора, – і віднині їм і належить. У наших сучасних суспільствах саме через них і тільки через них подія доходить

² Сич О., Мінаєв А. Новітня історія: зміст поняття та хронологічні межі // Історична панорама (Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича). – 2012. – Вип. 15. – С. 143 – 144.

³ Касьянов Г. Україна 1991 – 2007: Нариси новітньої історії. – К.; Наш час, 2008. – С. 7.

до нас і не може нас оминати»⁴. Події «сучасної історії», образно кажучи, виробляються мас-медіа. Факти, явища, персони, які не удостоїлися уваги засобів масової інформації, приречені на історичне забуття. «Так, мас-медіа завдають історії шкоди, – розмірковує П'єр Нора, – й роблять подію монструозною [жахливою, непомірною]. Зовсім не тому, що вона за визначенням виходить за межі повсякденного, а тому, що притаманний системі надмір має тенденцію продукувати сенсаційне, постійно фабрикує нове, підживлює спрагу на події»⁵. Для історика сучасна «монструозна» (за П. Нора) подія стає ще більше жахливою, неприборкуваною, неосяжною. Адже що більше подій, то менше їх контролюєш. У традиційній системі подія за своєю функцією залишалась привілеєм. Саме історик надавав їй місце і значущість, і ніщо не проникало в історію без його дозволу. В сучасних умовах – глобалізованого інформаційного простору – віднині подія пропонує себе ззовні, з усією вагою даності, ще до своєї обробки, до роботи часу. Грандіозне введення безпосереднього в історичне, а пережитого – в міфічне відбувається саме тоді, коли історик виявляється дезорієнтований у своїх звичках, не впевнений у своїх можливостях, не може знайти історичні аналогії, виявити певні тенденції, типові явища, тобто застосувати методологічний інструментарій власне історичного дослідження.

Утвердження історії як наукової дисципліни ґрунтується на чіткому розмежуванні теперішнього та минулого, на вірі в можливість повного пізнання минулого й відсторонення від пізнання теперішнього. Розвиток історіографії супроводжується відчуттям прогресу. Через ланцюжок подій, пов'язаних причинно – наслідковим зв'язком, історія добиралася до витоків: витоків нації, свободи, розуму, демократії, просвітництва і т.п. Сучасна історія, за П'єром Нора, починається з кінцем історії, що загарбала історичний дискурс, із кінцем можливої історіографії⁶.

У європейській історії, зокрема у французькій, склалося скептичне ставлення до науковості і здатності адекватно дослідити сучасні події як об'єкт історичної науки. 20 листопада 1968 р. П'єр Нора у виданні «Le Nouvel Observateur» опублікував статтю під назвою «Ще зовсім сира історія»⁷. У ній сформульовано позицію, що характеризує ставлення історичної науки до сучасних подій, відображення «подієвої» історії у засобах масової інформації. За оцінкою П. Нора, «сучасні засоби інформації дивовижно наблизили події до мас... Вони [ЗМІ] – єдиний спосіб для нас брати безпосередню участь в історії». Публіка сприймає подію в розвитку, який вважає вже історичним. Поточні новини «невтомно видають на – гора зірок» саме тоді, коли вся наукова історія, навпаки, відвертається від події, шукає неперервності та довгі тривалості. За всього бажання ніхто не зможе, зрештою, виявити головного: значення події, те

⁴ Нора П'єр. Теперішнє, нація, пам'ять. – К.: КЛЮ, 2014. – С. 24.

⁵ Нора П'єр. Теперішнє, нація, пам'ять. – К.: КЛЮ, 2014. – С. 26 - 27.

⁶ Там само – С. 46.

⁷ Там само. – С. 37-43.

недоступне значення, до якого лише історія деколи має ключ, тобто насамперед час. Так, дійсно, головним суддею («ключем») з оцінки подій, їх науковій атрибутиці є тільки його величність – час. Людське життя, вся людська історія вимірюється часом, тільки він є головним критерієм історичності подій. Безпосередня, або, за П. Нора, «сира історія» є безсилою, тому що вона «успадковує подію такою, як її подала преса і яку вона не може докорінно поставити під сумнів, ризикуючи взагалі заперечити себе»⁸. Мистецтво професійного історика якраз і полягає в тому, щоб у цьому калейдоскопі подій, які мають ознаки «подієвої» історії, виокремити найбільш суттєві, які згодом можуть стати історичними, знайти своє логічне місце у загальних тенденціях і процесах.

⁸ Там само. – С. 40.

Mariusz Mielczarek
ORCID: 0000-0002-2476-270X

ARCHEOLOGIA BIBLIOTECZNA

Profesor dr hab. Jerzy Kolendo, wybitny znawca historii i archeologii antycznego Rzymu i relacji między imperium romanum a środkowoeuropejskiego Barbaricum, wielokrotnie zwracał uwagę, że w ocenie danych o znaleziskach zabytków, ze szczególnym uwzględnieniem monet, niezbędne jest sięgnięcie do pierwszej publikacji, w której podano informację. Dopiero wtedy można wykorzystać podaną wówczas informację (uwzględniając późniejsze wzmianki na ten temat). Po raz kolejny przywołam tekst prof. Kolendo, będący fragmentem Jego artykułu „Wykopaliska w bibliotece” w 1974 roku opublikowanego w czasopiśmie „Z otchłani wieków” (t. 40, z. 4, s. 296): „Jeśli chodzi o zabytki ruchome to zwracałyby uwagę przede wszystkim przedmioty efektowne, szczególnie importy antyczne oraz monety z różnych okresów. Dlatego przedstawicielami archeologii bibliotecznej są właśnie badacze importów rzymskich oraz numizmatycy”.

Podkreślenie przez prof. Kolendo, że „uzupełnianie” informacji o atrakcyjnym znalezisku dokonany wiele lat temu może prowadzić do fałszywych wniosków, w wielu wypadkach okazało się prawdziwe. Wiele z nich, na przykład jak posążki brązowe, nie zostało bowiem wydobytych, czy też odkrytych, w trakcie prac wykopaliskowych (J. Kolendo, *Studia archeologiczne* 1, 1981, 63-80; Mielczarek, *Archeologia*, 1987). Profesor Andrzej Abramowicz, znakomity znawca dziejów polskiej archeologii, podkreślał, że prace profesora Kolendo, prowadzone w ramach „archeologii bibliotecznej”, przywróciły „dawne znaleziska” współczesnej nauce. Dotyczy to także studiów nad dawnymi, szczególnie XIX-wiecznymi, kolekcjami zabytków archeologicznych, dzieł sztuki antycznej. Szczególnym przypadkiem w dziejach polskiego kolekcjonerstwa jest historia kolekcji gemm księcia Stanisława Poniatowskiego (Kolendo, *Studia Archeologiczne*, 1, 81-990

Szczególnego znaczenia „archeologia biblioteczna” nabrała w nowych opracowaniach dawnych znalezisk. Warto przywołać tutaj przykład znalezionego rzekomo w „skarbu z Szubina (opublikowany w 1834 r.), w Wielkopolsce (Polska)”, na który składały się archaiczne monety greckie Wappenmünzen. *Studia archiwalne i biblioteczne* wykazały (M. Mielczarek, *Wiadomości Numizmatyczne*, 29, 1985, 1-2 [Polish Numismatic News, IV, 1986]), że podawane dane o znalezisku są nieprawdziwe. Monety przywieziono z Grecji.

W rezultacie studiów archiwalnych i bibliotecznych, z katalogu monet greckich znalezionych na ziemiach Polski usunąć trzeba było szereg pozycji. Były to falsyfikaty monet i egzemplarze, które przywiezione zostały z innych regionów.

„Archeologia biblioteczna” działa jednak również w „drugą stronę”. Przez lata uważano, że wczesnośredniowieczna monet opisana przez T. Wolańskiego (1785-1865), zbieracza starożytności, w tym monet, i miłośnika dziejów ojczystych

Stworzył on kolekcję monet piastowskich. Była w nim moneta, która opisana została w dziele K. Stronczyńskiego. Ponieważ nie udawało się dotrzeć do opisanego egzemplarza, moneta była pomijana. Sytuacja uległa zmianie, gdy egzemplarz opisany przez T. Wolańskiego znaleziony został w skarbie odkrytym w 1991 lub 1992 roku w Kaliszu (może w okolicy miasta). Zaliczona została do emisji Bolesława Chrobrego (S. Suchodolski, w: Archeologia i starożytnicy, Łódź 1997).

Odrębne pole działań „archeologii bibliotecznej” to dzieje kolekcji. W sposób szczególny nakierowane są one na pochodzenie zabytków. Bardzo interesującym przykładem efektów takich studiów jest historia kolekcji zabytków gliptyki ks. Stanisława Poniatowskiego (J. Kolendo, Studia archeologiczne 1, 1981, 81-990).

Василь Орлик
ORCID: 0000-0002-7947-9557

ДЮБОЛ САТИРА І (430–390 РР. ДО Н.Е.) З ПІВДНЯ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

DIOBOL OF SATIRE I (430-390 BC) FROM THE SOUTH OF KIROVOGRAD REGION

Проблеми історії господарства населення Дніпровського Правобережного Лісостепу в античну добу є досить популярними в науковій літературі. Проте нумізматичні аспекти господарського життя даного регіону є майже не дослідженими, а історіографія даної проблеми є досить обмеженою, містяться лише окремі згадки про знахідки в даному регіоні давньогрецьких монет [7–8]. Окрім цього, в працях, особливо радянської доби, побутує думка, про те, що мешканці Середнього Подніпров'я мали виключно товарообмінні операції з грецькими колоніями в Північному Причорномор'ї. Окремі монети, монетні знахідки, матеріали та інструменти для монетного карбування а також вагові гирьки, як відомо, належать до основних нумізматичних джерел. Саме завдяки знахідкам з'являються нові, невідомі раніше типи монет, окрім цього, – монетні знахідки «дозволяють не лише поглибити існуючі на сьогодні уявлення про грошовий обіг і торговельні взаємовідносини, але й часом змінити усталені стереотипи» [11]. На початку XXI ст. внаслідок розвитку приладового металопошуку значно зросла кількість монетних знахідок, у тому числі й античних монет [3]. Становлення так званої «ери металодетектора» має неоднозначні наслідки. З одного боку, значно збільшилася кількість знахідок під час археологічних розкопок, з іншого боку, з'явилося таке явище, як несанкціоновані розкопки археологічних пам'яток. Відповідно, як наслідок, повторилася столітня ситуація, коли «места находок кладов и отдельных монет почти не фиксировались, более того, найденные клады не регистрировались, расходились по рукам и бесследно утрачивались для науки» [1].

Відомий дослідник римської нумізматики Кирило Мизгін в одній із своїх праць цілком слушно зазначає про те, що «ми не будемо торкатися проблем охорони культурної спадщини в нашій країні, проте зауважимо – не брати до уваги факт існування таких знахідок, принаймні у випадку античних монет – для нас є так само недопустимий, як і їх незаконний пошук. Хочемо ми того, чи ні – але це, хоч і сумні, але реалії, і не тільки українські, але й загальносвітового масштабу» [6]. Тому наукова фіксація всього доступного матеріалу – професійний обов'язок представників нумізматичної науки. З урахуванням сучасних реалій важливим джерелом нумізматичних досліджень стають матеріали форумів скарбошукачів та приватне спілкування з любителями

приладового металопошуку.

Територія сучасної Кіровоградщини має безліч пам'яток скіфської доби. На північній частині області містяться скіфські кургани, поселення землеробів, південна частина області це кургани та шляхи, які використовувалися скіфами кочівниками. Контакти населення скіфської доби як осілого, так і кочівників із греками Північного Причорномор'я залишили корпус різноманітних знахідок, у тому числі й античних монет.

Серед корпусу знахідок давньогрецьких монет на території Півдня Кіровоградщини особливе місце належить монетам Боспорського царства – однієї з античних держав Північного Причорномор'я з центром на берегах Керченської протоки.

Однією з таких монет є срібний діобол часів Сатира I (Σάτυρος; 433/432-389/388 до н. е.) – царя Боспорської держави з династії Спартоکیدів, карбований у Пантикапеї (Рис.1).

Рис.1. Без масштабу

На аверсі міститься Голова бородатого Сатира у вінку вліво, а на реверсі Голова барана вліво, внизу ПАНΤΙ, діаметр 14 мм., вага 1,79 г.

Дана монета була знайдена в липні 2020 року, в північно-східній частині Кіровоградської області (Рис. 2), тоді ще Онюфрїївському районі (басейн р. Дніпро).

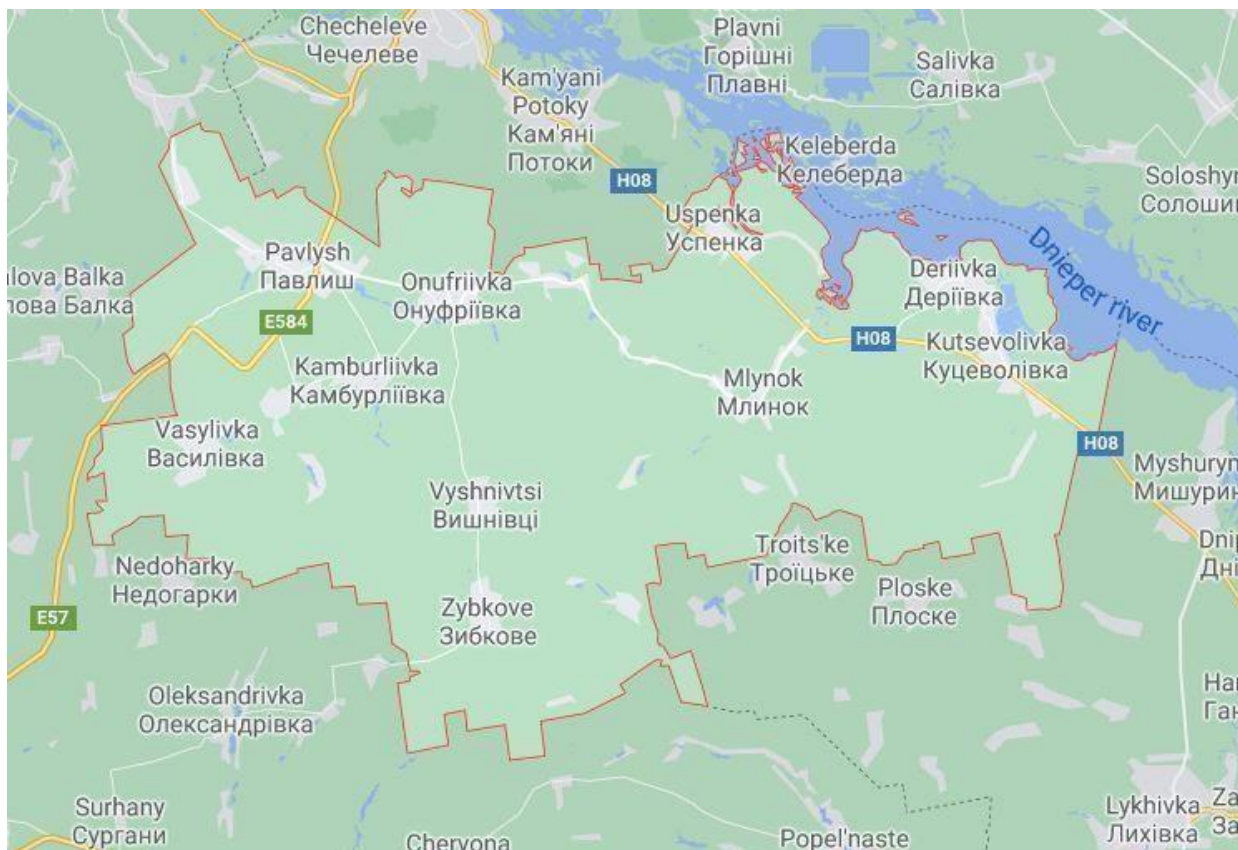

Рис.2

Дана монетна знахідка, як і цілий корпус інших знахідок давньогрецьких монет [4–5; 9–10; 12–13], свідчать про економічні, зокрема торгові зв'язки населення скіфської доби з античним світом. Адже, як влучно сказав класик української нумізматики Микола Котляр, монетні знахідки є «реліктами внутрішньої і зовнішньої торгівлі тих часів» [2].

Джерела та література

1. Казаманова Л.Н. *Введение в античную нумизматику*. М., 1969, 302 с.
2. Котляр М. Ф. *Грошовий обіг на території України доби феодалізму*. К.: Наук. думка, 1971. 174 с.
3. Коцур В. Історіографія українського скарбознавства. *Український нумізматичний щорічник*, 1, 2017, 15–32.
4. Mielczarek, M. *Ancient Greek Coins Found in Central, Eastern and Northern Europe*. Wrocław, 1989. 206 p.
5. Mielczarek, M & Orlyk, V. New find of Olbian coins. Tarashcha district, Kyiv region, Ukraine. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 2019. № 13, 33–39.
6. Мизгін К.В. До питання критики нумізматичних джерел (на прикладі вивчення знахідок античних монет на території Східноєвропейського Барбарікуму). *Вісник Харківського національного університету імені*

В. Н. Каразіна. Серія : Історія. 2015. № 1145, Вип. 50. С. 179–188.

7. Орлик В. До питання існування грошового обігу в населення лісостепової зони Правобережної Наддніпрянщини в V-I ст. до н.е. *Проблеми і перспективи нумізматики Античної та Римської доби на теренах Південно-Східної Європи: тези доповідей I Міжнародного фахового семінару, присвяченого пам'яті В. О. Анохіна, 26 вересня 2019 року*. Меджибіж-Житомир, 2021. С. 9–11.

8. Орлик В. До питання існування грошового обігу на території Дніпровського Правобережного Лісостепу (V – I ст. до н.е.). *Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти: тези доповідей I Міжнародної наукової конференції, 13 травня 2020 р*. Кропивницький: ЦНТУ, 2020. С. 9–13.

9. Орлик В. Знахідки в басейні р. Тясмину мідних монет Ольвії з Деметрою та «істрійським» варіантом міської емблеми. *Український нумізматичний щорічник*. Вип.4. 2020. С. 5–13. DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2020-4-5-13>.

10. Орлик В., Коцур В., Цыганенко Л. Клад ольвийских монет «борисфенов», найденный в Городищенском районе Черкасской области весной 2018 года. *Acta Archaeologica Lodziensia*. 2019. 65. 39–50. DOI: <https://doi.org/10.26485/AAL/2019/65/4>.

11. Орлик В. Нумізматичні свідчення торговельних та військових зв'язків руських земель Великого князівства Литовського з державою Тевтонського ордену в Пруссії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія: Історія. 1 (136). 2018. С. 54–59.

12. Orlyk, V., & Orlyk, S. The New Find of a Bronze Coin of Kerkinitis in the Middle Dnieper Ukraine (Horodysche District, Cherkasy Region, Ukraine). *Danubius*. 2020. XXXVIII. 9–23.

13. Скорый С., Зимовец Р. К проблеме товарно-денежных отношений у населения Восточноевропейской Лесостепи в скифскую эпоху. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Історичні науки. Вип. 21. Кіровоград, 2014. С. 141–156.

СКІРО-ГАЛАТСЬКА НАВАЛА БЛИЗЬКО 215 Р. ДО Н. Е. ЯК ПРИЧИНА ЗАГИБЕЛІ ВЕЛИКОЇ ХОРИ ОЛЬВІЇ ТА МАСОВОЇ ТЕЗАВРАЦІЇ СКАРБІВ «БОРИСФЕНІВ»

THE SKYRO-GALATIC INVASION AROUND 215 BC AS THE CAUSE OF THE COLLAPSE OF THE OLBIAN BIG CHORA AND THE MASS BURYING OF TREASURES OF «BORYSPHENES»

Представлена тема присвячена проблемі запровадження в науковий обіг сучасної хронології карбування ольвійських «борисфенів»⁹, яка ґрунтується на єдиній хронологічній та просопографічній платформі – синхронізованому епонімному каталозі Ольвії *IPE I² 201* та є відповідною іншим епіграфічним пам'яткам (лапідарному архіву, графіті, магічним написам, легендам інших монет, агораномних гир та клейм тощо): карбування «борисфенів» відбувалося з 331–330 р. до н. е. упродовж не менш 110 років зі значними перервами; завершення їхньої емісії належить до 220 – 218 рр. до н. е.¹⁰, чи навіть, до 217–216 р. до н. е.¹¹.

Водночас скарби «борисфенів» (з монетами останніх груп), пов'язані із загибеллю Правобережної ольвійської хори, видавці¹² датують не пізніше 250 – 240 рр. до н. е., або навіть 280 – 275 рр. до н. е. Такі хронологічні неузгодженості визначають нагальну потребу *дослідження хронології та історичних обставин загибелі Правобережної ольвійської хори в III ст. до н. е., що супроводжувалося тезаврацією скарбів «борисфенів».*

Огляд досліджень показав, що причиною колапсу Правобережної хори Ольвії є скіро-галатська навала, про загрозу якої йдеться в декреті на пошану Протогена. Дослідники датують навалу серединою III ст. до н. е. водночас приймають дату видання протогенівського декрету останньою чвертю – рубіжом III–II ст. до н. е. Ми встановили, що *дата колапсу Правобережної хори Ольвії, як середина III ст. до н. е. введена в науковий обіг В. В. Рубаном*¹³

⁹ Ніколаєв М. І. Хронологія ольвійських «борисфенів». Український нумізматичний щорічник. 2020. 4. С.14–42.

¹⁰ Там само.

¹¹ Николаев Н. И. Просопография Ольвии Понтийской V в. до н. э. – I в. н. э. С. 218–220.

¹² Орлик В. М. Скарб ольвійських «борисфенів» із с. Яселка Очаківського району Миколаївської області. V Міжнародна наукова конференція Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки. Тези доповідей V міжнародної науково-практичної конференції, 21–22 червня 2018 р. Меджибіж – Переяслав-Хмельницький – Кропивницький – Київ. 2018. С. 13–14; Піворович В. Б. Монети і скарби півдня України. Херсон. 2009; Смирнов А. И., Олейниченко Е. В. Клад ольвийских бронзовых монет конца IV–начала III века до н. э. (предварительный анализ). Древнее Причерноморье. IX. 2011. С. 451–456.

¹³ Рубан В. В., Урсалов В. Н. Ольвийские монеты из античных сельскохозяйственных вилл Бугского лимана. Вестник древней истории. 1978. № 3. С.82–88; Рубан В. В. Проблемы исторического развития Ольвийской хоры в IV–III вв. до н. э. Вестник древней истории. 1985. № 1. С.26–46.

.....
на підставі знахідок «борисфенів», завершення карбування яких, з покликанням на схему П. О. Карышковського¹⁴, на той час належало до 250 рр. до н. е. (інші хронологічні індикатори не існують).

Нами пропонується об'єктивний хронологічний індикатор загибелі Правобережної хори Ольвії на ґрунті дослідження декрету *IPE I² 32* на пошану Протогена, де йдеться про загрозу навали. Раніше ми встановили, що хронологія подій декрету починається приблизно з 263 р. до н. е.¹⁵ до приблизно 240–230 рр. до н. е.; дата випуску декрету – близько або після 230 рр. до н. е.¹⁶. З урахуванням досліджень О. Аврама¹⁷ пропонуємо удосконалений підхід до уточнення датування цієї пам'ятки: поєднання просопографії з порівняльною палеографією. Оскільки стіно будівний напис *IPE I² 180* Клеомброта Пантаклова, епоніма Ольвії 222 р. до н. е. є абсолютним палеографічним аналогом декрету на честь Протогена, дата фіксації цього декрету «тяжкіє» до 222 р. до н. е. Очевидно, що видання декрету на пошану Протогена та напису Клеомброта Пантаклова передують скіро-галатській навалі та хронологічно близькі 222 р. до н. е. Навала, яка, ймовірно, сталася згодом, практично збігається з пропонованою нами датою припинення карбування «борисфенів» останніх груп (220–218 рр. до н. е. чи навіть 217–216 рр. до н. е.). Таке хронологічне узгодження є підставою для висунування історичної (хронологічної) гіпотези: *традиційне датування колапсу Правобережної ольвійської хори близько середини III ст. до н. е. внаслідок скіро-галатської навали, що його запропонував В. В. Рубан, базується на єдиному хронологічному індикаторі – такої, що існувала на той час моделі карбування «борисфенів П. О. Карышковського (1968 р.). З іншого боку, видання декрету IPE I² 32 на пошану Протогена, згідно з датуванням його абсолютного палеографічного аналога – напису IPE I² 180 епоніма 222 р. до н. е. Клеомброта Пантаклова – «тяжкіє» до 222 р. до н. е. Очікувана в цьому декреті навала скіро-галатів, відбулася, ймовірно, через деякий час після фіксації в мрамурі обох документів. Навала супроводжувалася тезаврацією скарбів «борисфенів», у тому числі пізніх груп. Хронологічно навала «тяжкіє» до середини передостаннього десятиліття III ст. до н. е. (або ще пізніше на декілька років), тобто, сталася вже після припинення карбування «борисфенів» відповідно до нашої хронологічної моделі.*

Скорочення:

IPE I² – Latishev В. Inscriptiones antique orae septentrionalis Ponti Euxini Graeca et Latinae. Petropolis. 1916.

¹⁴ Карышковский П. О. Ольвийские «борисфены». 1968.

¹⁵ Николаев Н. И. Политическая и культурная элита Ольвии... С. 116.

¹⁶ Николаев Н. И. Просопография Ольвии Понтийской ... С. 193.

¹⁷ Avram A. Les premiers peuples Germaniques sur le Bas Danube. Autour du decret SEG 52, 724. Studi ellinici. Pisa-Roma. 2015. P. 27–76.

Джерела та література

1. Ю. Г. Политическая история Ольвийского полиса VII–I вв. до н.э. : ист.-эпиграф. исслед. М. : Наука, 1989. 288 с.
2. Зограф А. Н. Античные монеты. М-Л. 1951.
3. Карышковский П. О. Ольвийские «борисфены». 1968.
4. Карышковский П. О. Монеты Ольвии. К. 1988.
5. Латышев В. В. Исследования об истории и государственном строе города Ольвии / [Соч.] В. В. Латышева. СПб. : тип. В. С. Балашева, 1887. XII.
6. Лейпунська Н. О. Новий напис з Ольвії. Археологія. 1990. № 3. С. 117–122.
7. Николаев Н. И. Политическая и культовая элита Ольвии IV – I вв. до н.э.: научное монографическое издание. Николаев. 2008. 262 с.;
8. Ніколаєв М. І. Хронологія декрету на честь Протогена на ґрунті синхронізації епонімного календаря Ольвії. Археологія. 2012. 1. С. 26–41.
9. Николаев Н.И. Просопография Ольвии Понтийской V в. до н. э. – I в. н. э. К. 2014.
10. Ніколаєв М. І. Хронологія ольвійських «борисфенів». Український нумізматичний щорічник. 2020. 4. С.14–42.
11. Орлик В. М. Скарб ольвійських «борисфенів» із с. Яселка Очаківського району Миколаївської області. V Міжнародна наукова конференція Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки. *Тези доповідей V міжнародної науково-практичної конференції, 21–22 червня 2018 р.* Меджибіж – Переяслав-Хмельницький – Кропивницький – Київ. 2018. С. 13–14.
12. Смирнов А. И., Олейниченко Е. В. Клад ольвийских бронзовых монет конца IV– начала III века до н. э. (предварительный анализ). Древнее Причерноморье. IX. 2011. С. 451–456.
13. Рубан В. В., Урсалов В. Н. Ольвийские монеты из античных сельскохозяйственных вилл Бугского лимана. Вестник древней истории. 1978. № 3. С.82–88.
14. Рубан В. В. Проблемы исторического развития Ольвийской хоры в IV– III вв. до н. э. Вестник древней истории. 1985. № 1. С.26–46.
15. О. В. Боспорский след на скифских переправах через Днепр. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2014, вип. 41. С. 365– 368.
16. Avram A. Les premiers peuples Germaniques sur le Bas Danube. Autour du decret SEG 52, 724. Studi ellinicti. Pisa-Roma. 2015. P. 27– 76.

Mark Pyzyk
ORCID: 0000-0001-7542-4252

DIGITIZING LATE ANTIQUE AND EARLY MEDIEVAL COIN FINDS: CONNECTING THE MEDITERRANEAN, BLACK SEA, AND UKRAINE

INTRODUCTION

This paper provides a brief introduction to the work of FLAME (*Framing the Late Antique and Medieval Economy*), a digital humanities project headquartered at Princeton University. In particular, it focuses on FLAME's potential as a research tool for ancient and medieval historians of the Black Sea area and eastern Europe, specifically through the case-study of Ukraine. Begun in 2014, FLAME was undertaken on the premise that numismatics must be a critical element in the economic history of the transition from Late Antiquity into the Early Medieval period (325–750 CE). While reasonable on its face, in practice – primarily due to the enormity of the evidence, divided by disciplinary and linguistic barriers – this supposition is not applied systematically in large-scale histories of this period. This is true, for instance, of the most influential current account of the period – Chris Wickham's *Framing the Early Middle Ages: Europe and the Mediterranean, 400 – 800* – which makes minimal use of coin evidence to reconstruct the economic picture of the Late-Antique to Medieval transition.¹⁸ Wickham, basing his history of the Late-Antique to Medieval transition primarily on ceramic, archaeological, and literary sources, argued for a Mediterranean whose macro-economic disintegration (or continued integrity) was highly variable, manifesting primarily at the regional level, and thus complicating any generalized approach. While this is a reasonable and sane approach to the topic, further coin evidence would nuance and extend this analysis.

Since 2014, FLAME has completed two projects (or Modules) that aim to bring together and make accessible the relevant numismatic evidence for this period (roughly 325–750 CE). The first Module, focused on minting, was published in 2016 and has appropriately been named the “Minting Module.” This paper, however, focuses on the more recent Circulation Module, which is now available on FLAME's website (<https://flame.princeton.edu>). The Circulation Module focuses on the

¹⁸ In an extended footnote, Wickham justifies the avoidance of a heavier emphasis on coin evidence (702, n. 16): “I have relied on it less than on ceramics, in part to avoid an over-complex exposition; in part because it is often unclear how much coin distributions tell us about economics as opposed to the structures of public administration and of diplomatic gift exchange... in part because only copper coins, which were not minted in the post-Roman West, are much of a guide to non-luxury exchange in our period... It must be further observed that several moments of considerable economic prosperity show striking shortages of coin in excavations, such as the fifth century in Palestine, and the ninth century in both Rome and Iraq... All the same, coinage is a crucial indicator, and I would hope that future comparative studies give it proper weight.”

movement of coins, from mint to find-spot, and aims to provide access to available coin-find data from across west Afro-Eurasia.

In what follows, we lay out our methodology, some preliminary results, and finally look at a case-study—circulation on the territory of modern Ukraine—and what FLAME has done to integrate the Black Sea-area into accounts of this period. While avoiding conclusions, this paper should demonstrate that the material has value to historians of this period, both to those specializing in the region and those with interests outside of it.

Method

FLAME is a collaborative digital humanities project that brings together dozens of international scholars, each contributing according to their regional specialization. The primary role of most contributors is to digitize existing, published reports of coin finds (e.g., excavation reports, hoard reports, etc.). Contributors do so using a standardized reporting system built by FLAME, which ensures consistent terminology and concepts. This forms the basis for FLAME's Core Dataset. The results are stored on a MySQL database and are visualized using ESRI's ArcGIS platform.

Another source of data comes from external datasets, which FLAME integrates into its database (while providing full credit and, where possible, linking back to the original). We currently rely on four major external datasets, though we anticipate more to come. These include the online *Coin Hoards of the Roman Empire* (CHRE); the British *Portable Antiquities Scheme* (PAS); Andrei Gandila's dataset of Thessalonikan coins; and, Peter Philps' database of Early Islamic coinage.¹⁹ We aim to add additional external datasets in the coming year.

Preliminary Results

As of June 2021, FLAME stores nearly 700,000 coins from approximately 6,000 coin finds, originating from 721 individual mints. From as far west as Portugal, these finds range as far east as India (though, in principle, they might eventually extend as far east as China). From as far south as Ethiopia, finds stretch to northern Poland and England. Thus, FLAME can claim to cover a considerable portion of west Afro-Eurasia, well beyond the borders of the eastern and western Roman empire.

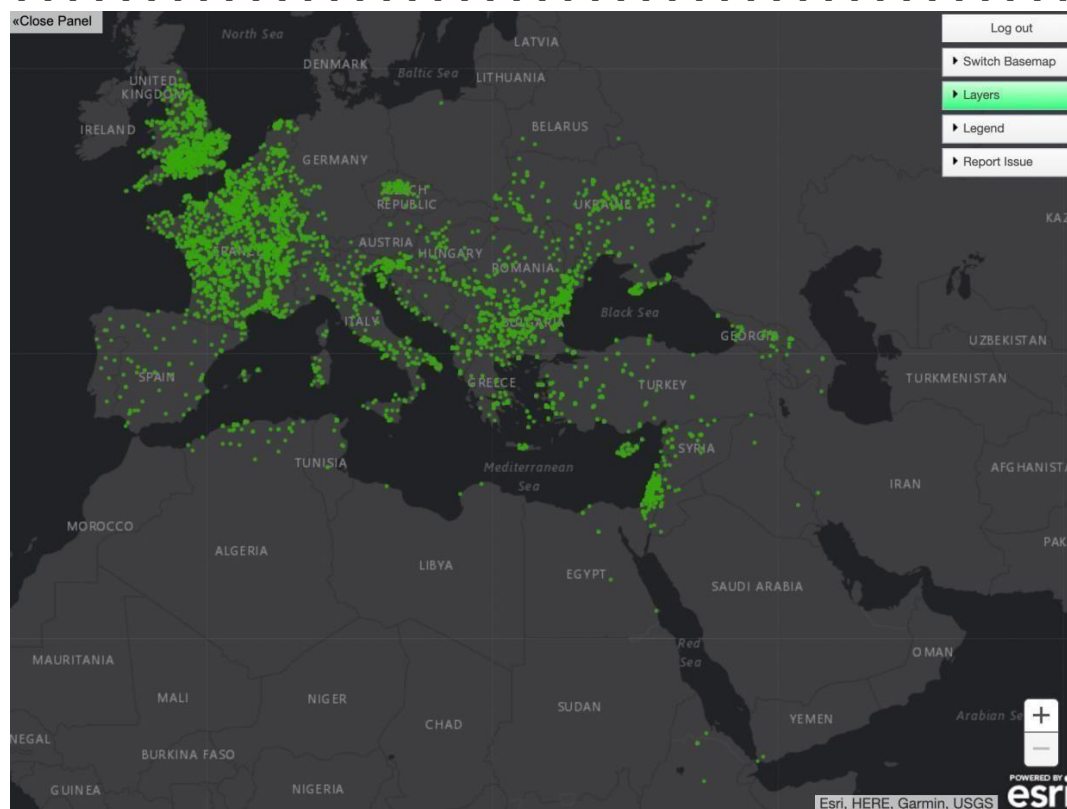

Figure 1: Individual coin finds in FLAME database (Not pictured: finds in Central Siberia and Southern India).

The reader can see significant lacunae among the existing finds, even in relatively well-covered areas such as North Africa or Germany (both priority areas).²⁰ Moreover, while the longterm goal of the project is to contribute descriptively to the overall economic picture of the Late Antique to Medieval transition (as stated above), we believe that before this can happen, more work must be done to clarify a series of methodological and historiographical problems identified in the course of data-gathering.

This can be demonstrated clearly simply by looking at Britain, which is massively overrepresented on the FLAME map (Fig. 2). The reason for this is that Britain has, since the late 1990s, operated under the Portable Antiquities Scheme (PAS). Run by the British Museum, it coordinates a significant number of “find liaison officers” whose job is to communicate with members of the public who make archaeological finds. These individuals are incentivized to report their finds through a series of laws that regulate and reward reporting of archaeological objects. The results can be seen on the PAS website (<https://finds.org.uk/>), which as of January 2021, contained approximately 1.5 million entries, of which about 5,000 were early medieval coin finds, and 279,000 Roman.

²⁰ Germany is better covered by existing, publicly available databases of coin finds. This includes the *Antike Fundmünzen in Europa* (AFE-RGK) of the Deutschen Archäologischen Instituts (DAI), which is the largest single database that is open and publicly available.

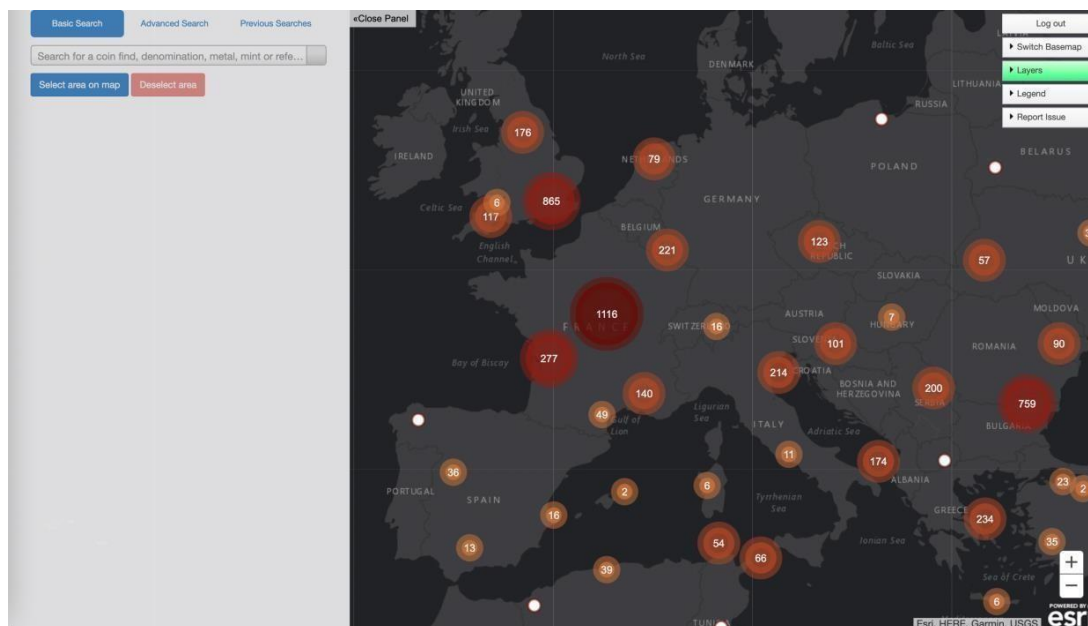

Figure 2: Clusters of coin finds in FLAME database. Notice the comparatively large number in Britain (upper left of map).

The result is that British finds number about 1,000 in FLAME, compared to about 230 in Italy, 172 in Greece, or 193 in Turkey. This does not reflect British economic centrality in antiquity. Britain was not a larger component of the Atlantic-Mediterranean macro-economy than any of the previously mentioned countries (indeed, it was likely peripheral, by comparison). Rather, the numbers reflect modern differences in disciplinary, political, and cultural history.

Dealing with such systematic biases – or rather, accounting for and communicating them to users – has become a priority for FLAME. This has implications for how other regions must be interpreted, as well as how Britain itself should be. One strategy that FLAME has adopted for dealing with this is structure its map tool in such a way that it highlights systematic bias in the map interface itself. Another is to commission regional essays that explain why excavation, preservation, and reporting of coin finds looks different in those areas (these are forthcoming and will be freely available on FLAME’s website).

Ukraine as case study

Nevertheless, bias aside, FLAME’s data will help to expand and deepen historical accounts of this period. This is particularly true of areas – for instance, the northern Black Sea region or the territories of modern Ukraine, Russia, or Georgia – which are not covered in many western European and North American economic histories (here too, in ignoring eastern Europe, Wickham is emblematic). FLAME has filled some of these gaps largely through its international and collaborative nature. In

what follows, we consider the case of Ukraine – the composition of FLAME’s Ukrainian research team, its early results, and the possibility such data holds for better integrated histories of this region (especially vis-a-vis the Mediterranean-Black Sea macro-region). This will be no detailed analysis, but rather a bare description of finds. We hope, however, to publish such detailed analyses over the next few years.

Starting in February of 2021, FLAME began to work with a group of scholars in Ukraine to digitize available coin finds on the territory of modern Ukraine.²¹ This team was led by Prof. Vasyl Orlyk of Central Ukrainian National Technical University, as well as Dr. Andrii Boiko-Haharin, Senior Curator of the Monetary Museum of the Central Bank of Ukraine, and Olena Petrauskas, a researcher at the Institute of History of Ukraine at the National Academy of Sciences. This team began with the most recent comprehensive catalogues of Roman and Byzantine coin finds,²² with ambitions to record at least some unpublished finds (though the situation here, as in many other countries, is difficult under normal circumstance, but especially in the wake of the COVID pandemic).

As of June of 2021, this research unit had digitized 313 coin finds, totalling 3,016 coins from 22 separate mints. Of these, 34 finds were coin hoards, 45 were from archaeological excavations, and the rest were single finds, discovered and reported either by civilians in the course of daily life or found during infrastructure repair or building activity. Among these finds, there were 399 gold coins,²³ as well as 241 silver,²⁴ and 2,366 bronze.²⁵

As the following image shows, these covered the whole country, to a greater or lesser extent, but were concentrated in particular areas. Crimea formed single largest coin cluster (n=78),²⁶ but in particular the immediate region around Sevastopol (n=54). The areas in and around Kyiv (n=23) contained a high concentration of coin finds, with the wider region around the city doubling this number (n=46). The Poltava Oblast, in the center of the country, likewise shows a thick concentration of finds

²¹ It did so with considerable financial support from the Canadian Institute of Ukrainian Studies (CIUS) at the University of Alberta. We extend our gratitude to CIUS for this support, without which work on Ukraine could not proceed.

²² These were derived primarily from Vladislav Kropotkin’s monumental catalogues of Soviet coin finds, covering the territorial boundaries of the former Soviet Union. See: Kropotkin 1961, 1962. This was supplemented by smaller works of Kropotkin (1965, 1966, 2000), along with a variety of other works. A current bibliography of the region, which includes approximately thirty sources but is growing, can be found on FLAME’s website (<https://coinage.princeton.edu/resources/bibliography/#Ukraine>).

²³ These either came from the mints of Thessalonike or Constantinople, or could not be attributed to a mint.

²⁴ These came from a larger range of mints: Arelato; Constantinople, Nikomedia, and Sirmius. There were likewise many that could not be attributed.

²⁵ These came from the widest range of mints: Antioch, Aquileia, Arelato, Chersonesus, Colonia Augusta Treverorum, Constantinople, Decrinus, Heraclea, Kyzikos, Leone, Londinium, Lugdunum, Nikomedia, Sirmium, Siscia, Thessalonika, and Treveris. Of course, as before, some mints could not be attributed.

²⁶ Readers should note that the following totals are not reflected, one-to-one, on the map in Figure 3. This is because map clusters are generated automatically by ArcGIS, and tend to collapse geographic locations together in ways that can be deceptive. Thus, while the cluster centered around Sevastopol (southern Crimea) appears to contain 64 finds, many of these lie a considerable distance from the city. The cluster map should be used to make very broad insights into distribution. Those wishing to draw more nuanced insights should use the FLAME tool itself.

(n=59) – more or less evenly distributed across the district. Some areas in western Ukraine are well represented—for instance, the Ivano-Frankivsk Oblast (n=19), though upon closer inspection, finds from this region are scattered across a series of rural locations, not concentrated in any one location.

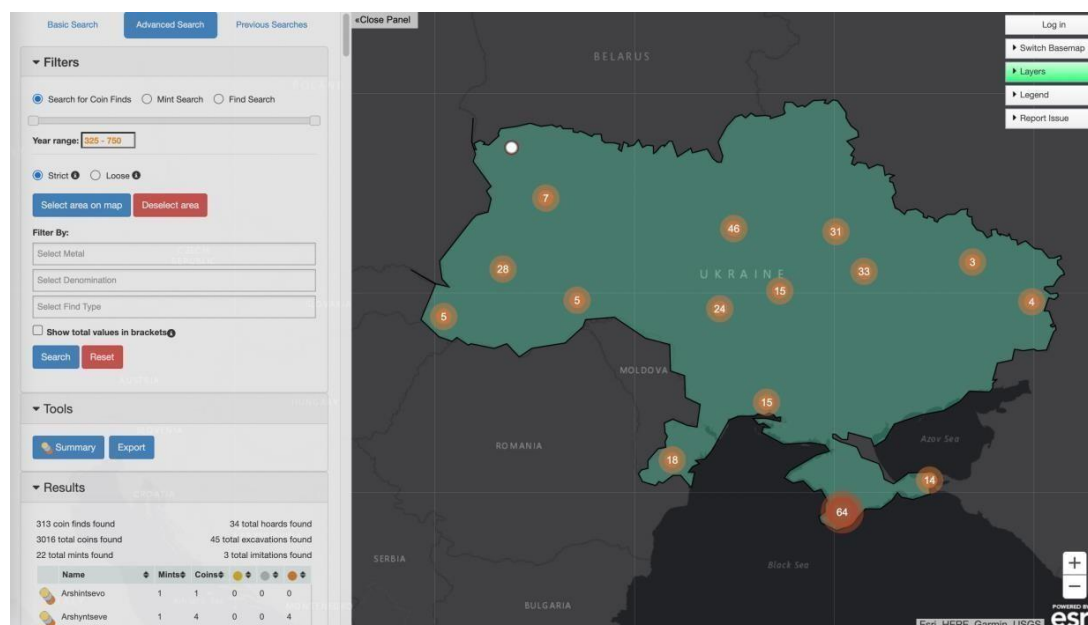

Figure 3: Map of Ukrainian coin finds in FLAME database.

Further analysis is required to show how these finds relate to other regions in the Black Sea and Mediterranean. For the moment, the Ukrainian team has laid the foundation for this work, and it is our hope that in the coming months and years, new and significant insights will be made into the place of this region in the Late Antique and Early Medieval economy.

Conclusion

FLAME was inaugurated in order to inject coinage back into debates over large-scale economic change in the Late Antique and Early Medieval periods in western Afro-Eurasia. Such materials are relevant to phenomena as widespread and important as the fall of the western Roman Empire, the consolidation of the Byzantine East, and the rise of Islam. They will also touch on regions that, in the past, have received less attention – whether through disciplinary, linguistic, or other barriers. Transitivity, of course, the role of these previously neglected regions in the big economic processes of this period (e.g., the place of the Ukraine-region in the early Byzantine economy) ought to become clearer.

Work Cited

1. Wickham, Chris. *Framing the Early Middle Ages: Europe and the Mediterranean 400-800*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

2. Кропоткин, Владислав Всеволодович. “Дополнение к списку находок римских монет.” *Археология и культурная антропология*, no. 6 (2000): 20–117.

3. *Клады византийских монет на территории СССР. Издательство Академии наук СССР. Свод археологических источников (САИ), Вып. Е4-04. Москва: Институт археологии Академии наук СССР, 1962.*

4. *Клады римских монет на территории СССР. Издательство Академии наук СССР. Москва: Институт археологии Академии наук СССР, 1961.*

5. “Новые находки византийских монет на территории СССР.” *Византийский Временник* 26 (1965): 166–89.

6. “Новые находки римских монет в СССР (дополнение к ‘Своду археологических источников’, вып. Г4-4).” In *Нумизматика и эпиграфика*, VI:74–102. Москва: Наука, 1966.

Валентин Ладюков
ORCID: 0000-0002-4322-5440
Володимир Наумов
ORCID: 0000-0002-7634-1931

НОВІ ЗНАХІДКИ «ЛЕГКОВАГОВИХ» ВІЗАНТІЙСЬКИХ СОЛІДІВ VI - VII СТ. НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

NEW FINDS OF LIGHTWEIGHT BYZANTINE SOLIDI OF THE 6TH-7TH CENTURIES ON THE TERRITORY OF UKRAINE

У наше поле зору потрапила група маловивчених візантійських монет, які називають солідами «легкої ваги». Зовні ці монети мало відрізняються від повновагових солідів, але при уважнішому вивченні можна виявити значні відмінності. Монети легкої ваги карбовані не полірованими штемпелями і недбаліше, у зв'язку з частими перекосами штемпеля деякі частини не прокарбовані. На реверсі під Вікторією замість CONOB букви OBXX чи OB+ *, або у кінці карбування легких солідів BOXX. На реверсі цих солідів, карбованих у період від імп. Юстиніана до Фоки, зображення Вікторії, що тримає в лівій руці сферу без хреста. На солідах стандартного імперського карбування сфера завжди має хрест.²⁷ Подібні відмінності дозволяють зробити припущення, що «легковагові» соліди призначалися для племен, що не сповідують християнську релігію.²⁸ Вивчаючи питання карбування так званих «легковагових» солідів, ми зустрічаємо багато запитань, різних припущень вчених як іноземних²⁹, так і вітчизняних³⁰. Головне запитання, отримавши відповідь на яке, ми змогли б детальніше з'ясувати природу «легковагових» солідів, – де був центр карбування монет? Це був загальноімперський чекан чи регіональний?

Як вірно зауважив Дж. Сер, правління Юстиніана ознаменувало початок випуску найзагадковішої серії монет – легких солідів. Ці випуски, які легше стандартного соліда, що містить 24 сілікви, могли бути менше на 2 чи на 4 сілікви. Він пише, що вони призначалися для цілей зовнішньої торгівлі.

²⁷ Каталог, 1-9

²⁸ Крopotкин В. В. Клады византийских монет на территории СССР. М., 1962, с. 10

²⁹ Крopotкин В. В. Клады византийских монет на территории СССР. М., 1962.

Соколова И. В. Монеты перещепинского клада Византийский временник, т.54

Смеленко А. Т. Находки 1928г. Новые Санжары

“Славяне и Русь” М., 1968

Семянов А. И. К реконструкциям состава комплексов перещепинского круга // Археологический Сборник Госуд. Эрмитаж Л., 1986 ;№27 и др.

³⁰ Bauer N. Zur Byzantinischen Münzkunde des VII Jahrhunderts // Franturter

Münzzeitung 1931 №15

Adelson H. L. Light weight solidi and

Byzantine trade during the sixth and seventh centuries // NNM MV, 1957 №138

Sear R Byzantine coins and their values. London 1974

Основним доказом його гіпотези є те, що велику кількість монет було знайдено у скарбах за межами імперії. Проблема легких солідів поширювалася до першого правління Юстиніана II³¹.

Проте, щоб розібратися в проблемі поширення легких солідів, потрібно подивитися на обстановку, яка мала місце на територіях, де був обіг легких солідів. На початку правління Юстиніана імперія на півночі мала своїми сусідами болгар, слов'ян, антів, аварів. Тільки з'явившись на північних кордонах Візантійської імперії, авари запропонували союз імператорові Юстиніану. Головний посол сказав йому, що «Авари, мужні і непереможні, хочуть його дружби, вимагаючи дарів, платні і вигідних місць для поселення. Імператор не осмілився ні в чому відмовити цьому народу, який біг з Азії, зі вступом в Європу придбав силу і хоробрість. Угри і болгари визнали владу його. Анти не могли йому протистояти. Аварський хан Баян розбив їхнє військо, убив посла, відомого князя Мезамира, пограбував землі і полонив мешканців».³²

Як ми бачимо, авари змусили Юстиніана платити їм данину, хоча і в імперії справи йшли не кращим чином. Війна Юстиніана вимагала залучення колосальних коштів. Майже уся його армія складалася з найманих варварських формувань готів, гунів, гепідів, слов'ян. На казну здійснювалося колосальне навантаження. Для поповнення казни знаходилися найрізноманітніші способи. У хід йшло все, аж до псування монети шляхом обрізання по краях.³³ У зв'язку зі складністю становища, ми думаємо, Юстиніан почав випускати легкі соліди для сплати данини аварам і слов'янам, економлячи від 2 до 4 сілків на соліді. Ці виплати стали постійними. Тільки наступник Юстиніана Юстин II спробував відмовитися платити данину. Він рішуче припинив традицію відкуповуватися від аварів золотом і подарунками. Першими це відчували послы аварського кагана (хана), що з'явилися до Юстина II на сьомий день його правління і були вигнані з ганьбою.

«Прийшло таке скопище, щоб за звичаєм навантажитися дарами і піти... Вони сказали йому: «Дай нам, як давав нам цар (Юстиніан), що помер, і відпусти нас іти до царя». Але василевс Юстин, що був одним із тих, які сумували і нарікали з приводу, скільки забирають вони (золота?) з царства, сказав їм: «Більше нічого не отримаєте і підете ні з чим». Іоан Ефеський, 14с141³⁴

Помста Аварського каганату не змусила себе чекати. Авари почали напади на Візантійську імперію. У 579 р. Баян став вимагати у імператора Тиберія місто Сирмій. Навівши міст через р. Саву, авари обложили Сирмій і, незважаючи на героїчний захист міста, захопили його. Мир з аварами був укладений на умовах великої данини. Як ми бачимо, і Тиберію довелося

³¹Sear R. Byzantine ... p. 24

³²Sear R. Byzantine ... p. 24

³³Евагрий Схоластик. Церковная история X4 №4, 1853 с. 33

³⁴Иоан Эфесский . Отрывки и хроники // Пигулевская П. В. Ближний восток, Византия, славяне. Л., 1976 41. ст. 141

платити золотими солідами.

У 595 р. імператор Маврикій у Фракії зазнав великої поразки від аварів і заплатив їм велику суму золотом (солідами). Дуже важкими для імперії були війни з аварами і слов'янами, яких каганат невпинно підбурював до нападу на землі імперії. У травні 583 р. Баян зажадав до 80000 номісм ще 20000. Маврикій відмовився виконати подібне, і влітку воїнства аварів розорили Грецію і дісталися спочатку до Вімінації і Анхіала, а потім до передмістя столиці.³⁵ За імператора Іраклія влітку 617 р. при укладенні миру з аварами, імператор Іраклій потрапив у засідку майже біля воріт Константинополя і трохи не став полоненим кагана, але околиці столиці були розорені.

У 619 р. «Через нестачу грошей він позичив їх у багатих будинках, узяв із великої церкви (св. Софії) панікадила і інші церковні посудини, відлив їх у великі і дрібні гроші». Феофан [82, с. 245].

Патріарх Сергій лише підтримав рішення імператора скористатися церковною казною. Навіть мідну статую бика, що стояла на одній із столичних площ, перекували на оболі. На зібрані гроші насамперед був куплений бажаний мир з аварами.³⁶ Однак, мир протримався недовго, вже в травні 626 р. воїнство аварів і підлеглих їм слов'ян рушило на Константинопіль із Фракії. Проте облога столиці виявилася невдалою через розбіжності аварів із слов'янами, їм довелося відступити.

У Константинополі все більше уваги почали приділяти Європі. Саме тоді Візантія уклала договір із болгарським ханом Кумвратом (631–668), і за його допомогою ромеї змогли витіснити аварів із Фракії до Панонії, чим усунули постійну загрозу над імперією з боку каганату. У VII столітті могутність аварів значно ослабла. У 635 році болгарський хан Кумврат зміг дати гідний опір і звільнитися від аварського ярма, після чого розпочався занепад могутності аварів.

Як ми бачимо, сусідство аварів із Візантійською імперією було складним випробуванням для останньої. Авари постійно вимагали від імперії золота у вигляді данини або контрибуцій. Часто казна імперії була на межі можливостей, що змушувало розраховуватися з аварами і слов'янами «легковаговими» солідами і заощаджувати значні суми під час виплат. Навряд чи авари і слов'яни могли відрізнити повновагові і легковагові соліди. Швидше за все, вони приймали їх за рахунком. Такими ж монетами могли розраховуватися міста, які облягали авари. За свідченням візантійських хронографів, авари облягали і візантійський Херсон.³⁷ На території стародавнього Херсона відомі знахідки «легковагових» солідів Юстиніана, які відрізняються від інших.³⁸ Таким чином ми могли припустити, що їх карбували

³⁵ Дашков С. Б. Императоры Византии, М. 1977 с. 88-89

³⁶ Феофан. Летопись византийца Феофана от Диоклетиана до царей Михаила и сына его Феофила. Перевод Оболенского 1890, с. 245.

³⁷ История Государства Российского. М., 1989. Т 1 гл. 1, с. 43

³⁸ Каталог, 1, 3

на херсонському монетному дворі для сплати данини аварам, тим більше, що там же карбували мідні монети досить непоганої якості. Слід зауважити, що у зв'язку з втратою могутності аварів, випуски "легковагових" солідів Константа II 641-668 р.ВОХХ, Костянтина IV 668-685 р. ВОХХ і Юстиніана II 685-695 р. (перше правління) дуже рідкісні, і тому можна припустити, що монети вже використовувалися як донативи, а не для сплати данини.

Каталог. Список нових знахідок легковагових солідів в Україні

1. Аверс. Бюст імп. Юстиніана в анфас DNIVSTINIANVSPPAV
Реверс. Вікторія, що стоїть із хрестом і сферою (без хреста)VICTORIAAVCCCI
під ободом ОВ
Місце знахідки – Херсонес, вага 3.4 г (приватна колекція).
2. Аверс. Бюст імп. Юстиніана у фас. DNIVSTINIANVSPPAV (з отвором)
Реверс. Вікторія, що стоїть із хрестом і сферою (без хреста)VICTORIAAVCCCI
під ободом ОВ
Місце знахідки Україна, вага 3.4 г (приватна колекція).
3. Аверс. Бюст імп. Юстиніана в анфас DNIVSTINIANVSPPAVI
Реверс. Вікторія, що стоїть із хрестом і сферою (без хреста)VICTORIAAV
СССІ під ободом ОВХХ
Місце знахідки – Херсонес, вага 3.4 г (приватна колекція)
4. Аверс. Бюст імп. Юстиніана в анфас DNIVSTINIANVSPPAVI
Реверс. Вікторія, що стоїть із хрестом і сферою (без хреста)VICTORIAAV
СССІ під ободом ОВХХ
Місце знахідки – Полтавська обл, вага 3.4 г (приватна колекція).
5. Аверс. Бюст імп. Юстиніана в анфас DNIVSTINIANVSPPAVI
Реверс. Вікторія, що стоїть із хрестом і сферою (без хреста)VICTORIAAV
СССІ під ободом ОВХХ
Місце знахідки – Черкаська обл, вага 3.4 г (приватна колекція).
6. Аверс. Бюст імп. Юстиніана в анфас DNIVSTINIANVSPPAVI
Реверс. Вікторія, що стоїть із хрестом і сферою (без хреста)VICTORIAAV
СССІ під ободом ОВХХ
Місце знахідки – Житомирська обл, вага 3.7 г (приватна колекція).
7. Аверс. Бюст імп. Юстиніана в анфас DNIVSTINIANVSPPAVI
Реверс. Вікторія, що стоїть із хрестом і сферою (без хреста)VICTORIAAV
СССІ під ободом ОВХХ
Місце знахідки – Миколаївська обл, вага 3.7 г (приватна колекція)
8. Аверс. Бюст імп. Юстиніана в анфас DNIVSTINIANVSPPAVI (з отвором)
Реверс. Вікторія, що стоїть з хрестом і сферою (без хреста)VICTORIAAV
СССІ під ободом
Місце знахідки – Полтавська обл, вага 3.24 г (приватна колекція)

*Тези доповідей II Міжнародної наукової конференції «Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти»,
13 – 14 травня 2021 р*

.....

9. Аверс. Бюст імп. Юстиніана в анфас DNIVSTINIANVSPPAVI (з отвором) Реверс. Вікторія, що стоїть із хрестом і сферою (без хреста) VICTORIA AVCCSI під ободом OBXX (з отвором)

Місце знахідки – Хмельницька обл, вага 3.63 г (приватна колекція)

10. Аверс. Стоять: Геракліус, Геракліус Костянтин і Геракліон.

Реверс. Хрест. Голгофа VICTORIA AVIUC під обрізом BOXX (з отвором)

Місце знахідки – Полтавська обл, вага 3.68 г (приватна колекція)

11. Аверс. Стоять: Геракліус, Геракліус Костянтин і Геракліон.

Реверс. Хрест. Голгофа VICTORIA AVIUC під обрізом BOXX (з отвором)

Місце знахідки – Україна, вага 3.73 г (приватна колекція).

12. Аверс. Бюст Константа II в анфас DNCONSTANTIVS

Реверс. Хрест. Голгофа VICTORIA AVCUX вага 4.06 г (монета має підвіс)

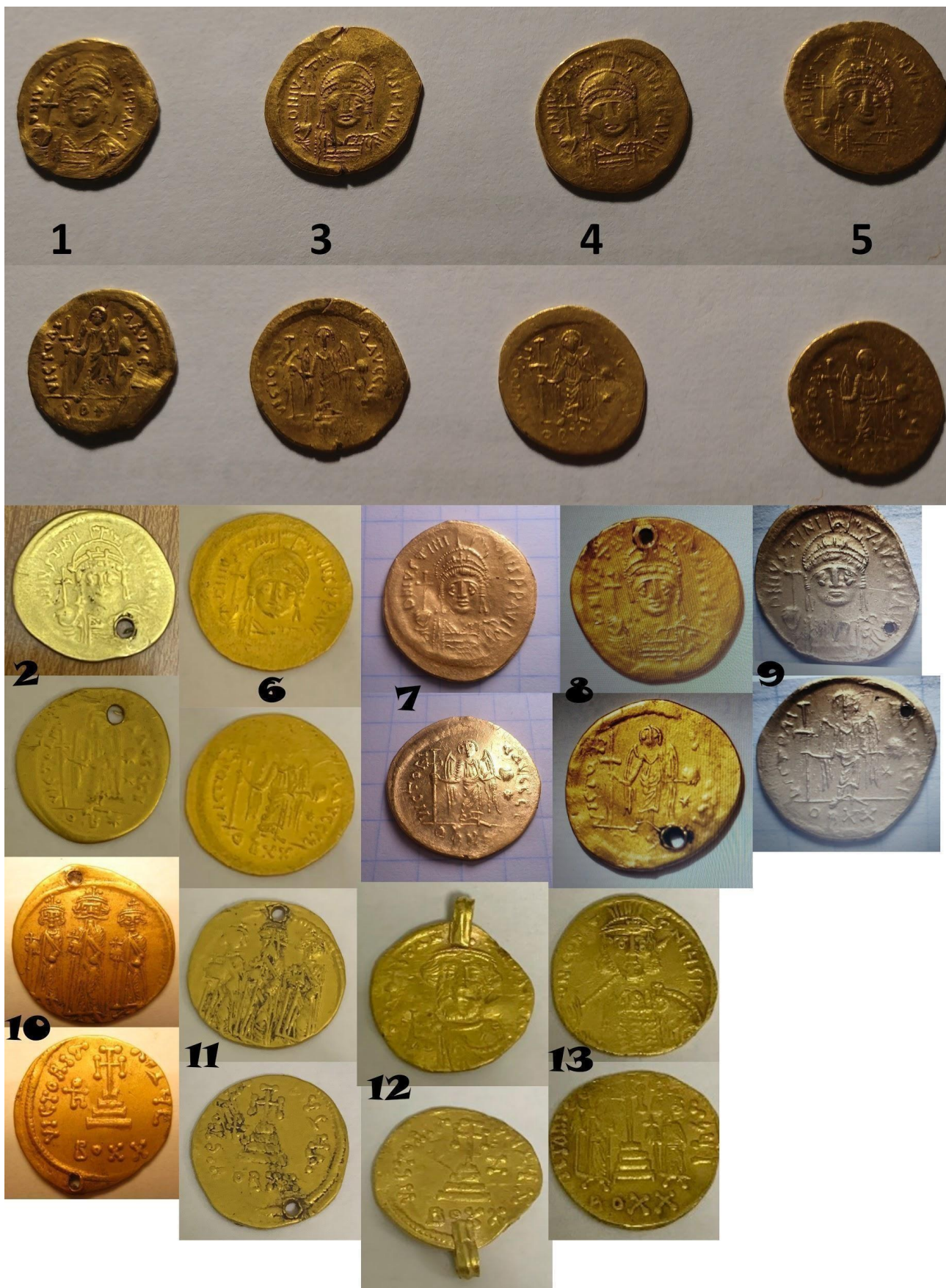
Місце знахідки – Старокостянтинівський район, Хмельницька обл. (приватна колекція)

13. Аверс. Бюст імп. Костянтина IV в шоломі CONSTINIUSB

Реверс. Хрест. Голгофа між Гераклієм і Тиберієм VICTORIASUI, під ободом BOXX Вага 3.25.

Місце знахідки – між Київською і Сумською обл. (приватна колекція).

*Тези доповідей II Міжнародної наукової конференції «Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти»,
13 – 14 травня 2021 р*

ЗНАХІДКИ ФАЛЬШИВИХ МОНЕТ ПОБЛИЗУ СМТ.ЛУКІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

FINDINGS OF COUNTERFEIT COINS NEAR LUKIV TOWN OF VOLYN REGION

У січні цього року нами було отримано цікаву інформацію про знахідки монет поблизу містечка Луків, переважну більшість з яких складають фальсифікати.

Тема фальшивомонетництва на Волині в період XIV-XVII століть досліджувалася в статті В. М. Орлика «False Coins of the Teutonic Order State in Prussia in the currency of South-Rus Lands of the Lithuanian Grand Duchy»³⁹, у статті А. С. Бойка-Гагаріна «Особливості фальшування монет на Волині у XVI-XVII століттях»⁴⁰ та у його монографії «Фальшивомонетничество в центральной и восточной Европе в эпоху средневековья и раннего нового времени»⁴¹.

Луків знаходиться в Турійському р-ні Волинської області. Місто відоме з поч. 16 ст. На той час це був адміністративно підпорядкований Холмській землі. 1510 року датується згадка про лувівську парафіяльну церкву⁴², що знаходилася на теренах Любомльського староства.

Перша письмова згадка датована 1537. Її власниками були представники волин. роду Матвієвських. 1557 року ополячений Станіслав Матвієвський, який на той момент займав посаду надвірного маршалка коронного, звернувся до Сигізмунда II Августа з проханням поміняти прізвище на Мацейовський, заснувати на землях Лукова містечко і назвати Мацейовим. Король дав дозвіл на перейменування Лукова на Мацеїв, селище здобуло статус містечка та магдебурзьке право, можливість проводити ярмарки і збудувати замок⁴³.

³⁹ Orlyk V. False Coins of the Teutonic Order State in Prussia in the currency of South-Rus Lands of the Lithuanian Grand Duchy // Pieniadz i systemy monetarne wspolne dziedzictwo Europy. Studia i materialy / - Augustow – Warszawa, 2012. – S.112-115

⁴⁰ Бойко-Гагарін А.С. Особливості фальшування монет на Волині у XVI-XVII століттях. Львівські нумізматичні записки. Ч.11-12. Львів, 2014-2015. С.25-27.

⁴¹ Бойко-Гагарін А.С. Фальшивомонетничество в центральной и восточной Европе в эпоху средневековья и раннего нового времени / Київ, 2017. – 549 с.

⁴² Верменич Я.В. ЛУКІВ [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2009. - 790 с.: іл.. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Lukiv_smt

⁴³ Там само.

У 1568 р. місто від Станіслава Мацейовського перейшло до кн. Андрія Вишневецького. Після смерті 1594 доньки кн. А.Вишневецького – Ганни – Мацеїв перейшов до рук її чоловіка Миколи Сапєги та їхнього сина Фридерика, пізніше, у 1630-х рр., до дружини останнього – Єви Сапежиної.⁴⁴

Отже, заснування містечка та отримання ним магдебурзького права і можливості проводити ярмарки поживило торгівлю, а разом з нею і грошовий обіг, що ми і можемо спостерігати завдяки знахідкам монет, загальною кількістю 9 штук.

Серед них були знайдені такі фальсифікати: денарій Яна Ольбрахта 0,6 г (Рис.1), півгріш Яна Ольбрахта 1,01г (Рис.2), коронний півгріш Сигізмунда I Старого 1511 року 0,84 г (Рис.3), коронний гріш Сигізмунда III 1611 року 1,22 г (Рис.4), грошен міста Геттінген 1617 року 0,85 г (Рис.5), солід Густава Адольфа (? , дату визначити неможливо) 0,86 г (Рис.6) та лівонський солід Кароля Густава з помилковою датою 1616 0,54 г (Рис.7). Провести аналіз на склад металів цих фальсифікатів, на жаль, поки немає можливості.

Серед оригінальних монет були знайдені торнер (2 пенси) Карла I 0,86 г (Рис.8), а також півтора ризьких соліда 1623 року Густава Адольфа 0,65 г (Рис.9).

Отож, попередньо можна зробити висновки, що у XVI – XVII століттях у містечку Мацеїв (суч.Луків) велася активна торгівля, адже серед знайдених монет є і оригінали і фальсифікати іноземних монет. Також варто зазначити, що присутність фальсифікатів у грошовому обігу простежується постійно, протягом 100 – 150 років і не є випадковими одиницями грошового обігу. На жаль, ми не можемо стверджувати, що якийсь з даних фальсифікатів був карбований в Лукові або в сусідніх містах, так як усе це різні монети і фактів щодо наявності в Лукові чи околицях підпільної монетарні також немає, тому це потребує подальшого дослідження.

Ілюстрації

Рис. 1. Фальшивий денарій Яна Ольбрахта

⁴⁴ Там само.

Рис. 2. Фальшивий півгріш Яна Ольбрахта

Рис. 3. Фальшивий коронний півгріш Сигізмунда I Старого 1511 року

Рис. 4. Фальшивий коронний гріш Сигізмунда III 1611 року

Рис. 5. Фальшивий грошен міста Геттінген 1617 року

Рис. 6. Фальшивий солід Густава Адольфа (? , дату визначити неможливо)

Рис. 7. Фальшивий лівонський солід Кароля Густава з помилковою датою 1616

Рис. 8. Горнер (2 пенси) Карла I

Рис. 9. Півтора ризьких соліда Густава Адольфа 1623 року

Джерела та література

1. Orlyk V. False Coins of the Teutonic Order State in Prussia in the currency of South-Rus Lands of the Lithuanian Grand Duchy // *Pieniadz i systemy monetarne wspolne dziedzictwo Europy. Studia i materialy/ Augustow – Warszawa, 2012. S.112–115.*
2. Бойко-Гагарін А.С. Особливості фальшування монет на Волині у XVI-XVII століттях. Львівські нумізматичні записки. Ч.11-12. Львів, 2014-2015. С.25–27.
3. Бойко-Гагарін А.С. Фальшивомонетничество в центральной и восточной Европе в эпоху средневековья и раннего нового времени / Київ, 2017. 549 с.

4. Верменич Я.В. ЛУКІВ [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2009. 790с.:іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Lukiv_smt .

Андрій Бойко-Гагарін
ORCID: 0000-0003-4610-3665

НЕВІДОМИЙ ЖЕТОН – 25 КОПІЙОК КРЕМЕНЕЦЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ЗІБРАННЯ

UNKNOWN 25 KOPECKS TOKEN OF THE KREMENETS MILITARY ASSEMBLY

Розмінна криза 1860-х років в Російській імперії спричинює появу заміників грошей, якими користувалось купецтво. Додатковою причиною виникнення заміників грошей стала також наявність комісії за обмін кредитних білетів на монети у розмірі 5 – 6% від суми. За відсутності можливості видати решту покупцеві за придбаний товар дрібними монетами видавалися грошові сурогати на необхідну суму. Восени 1870 року російською владою накладено заборону на використання приватних грошовий сурогатів. Частіше використання приватних грошей застосовувалось у ресторанах, торгових крамницях, готелях, на фабриках та заводах, виражаючись як у грошах, так і в натуральному еквіваленті: сніданок, паливо, продукти харчування тощо [1, 55–63].

Відомі приватні металеві бони також у військових зібраннях та товариствах, обіг їх було регламентовано Уставом офіцерських зібрань 1874 року. Металеві бони виготовлялись на замовлення військових частин та гарнізонів, карбувались у приватних гравірувальних майстернях. Металеві бони використовувались як засіб платежу в їдальнях та буфетах офіцерських зібрань, номінальна вартість їх відповідала вартості закусок, чаю, обіду тощо. Члени зібрання могли придбати бони в необмеженій кількості, натомість їх обіг поза межами зібрання заборонявся [2, 49].

В одному із перших каталогів металевих бонів автора А. В. Тункеля повідомляється про кременецькі знаки номіналом 15 та 20 коп. та діаметром 20 мм та ідентичним написом на аверсі [3, № 369-370]. В мережі Інтернет нам вдалося відшукати повідомлення про наявність у приватних зборах також бонів інших номіналів (Рис. 1). Нещодавно в середовищі спілкування колекціонерів та поціновувачів старовини з'явилось повідомлення з проханням атрибуції нового виявленого металевого бону Кременецького військового зібрання номіналом 25 коп. (Рис. 2).

Аверс всіх відомих на сьогодні бонів Кременецького військового зібрання практично однаковий. В центрі поля аверсу частина легенди знаку, початок легенди півколом у верхній та завершення у нижній частині вздовж канту, між словами прикраси у вигляді лілей.

КРЕМЕНЕЦЬКАГО ВОЕН: СОБРАНІЯ

На реверсі знаку зображено номінал цифрами **25** без зазначення назви

.....
грошової одиниці (коп.). Жетон карбований із металу коричневого кольору, заготовка діаметром 20 мм. Місце виявлення металевого бону та його власник невідомі.

Отже, виявлений металевий бон Кременецького військового зібрання розширює наше уявлення про номінальний ряд цих грошових замінників та відкриває нову сторінку в історії грошового обігу України. Як бачимо, номінальний ряд відомих жетонів Кременецького військового зібрання відповідає номінальному ряду обігових срібних монет Російської імперії на час свого побутування. Тому існує висока ймовірність того, що незабаром нумізматам стануть відомі марки також інших номіналів.

Джерела та література

1. Гуржій І.О., Бойко-Гагарін А.С. Грошові сурогати купецтва у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Український історичний журнал. № 5. Київ, 2020. С. 55–63.
2. Колесницкий В. Монетовидные марки военных собраний частей, дислоцированных на территории Беларуси. Банковский вестник. Ноябрь 2003. Минск, 2003. С. 49–51.
3. Тункель А.В. Металлические боны России и СССР. Донецк, 1992. 120 с.

Ілюстрації

Рис. 1. Серія металевих бонів Кременецького військового зібрання

Рис. 2. Жетон 25 коп. Розмір 20 мм.

Олександр Бондаренко
ORCID: 0000-0001-8582-513X

**ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ МІСТЯН НАДДНІПРЯНСЬКОЇ
УКРАЇНИ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТ.
В ІСТОРИОГРАФІЇ ІМПЕРСЬКОЇ ДОБИ**

**EVERYDAY LIFE OF THE CITIZENS OF THE Dnieper UKRAINE OF
THE LAST QUARTER OF THE XVIII - EARLY XX CENTURY. IN THE
HISTORIOGRAPHY OF THE IMPERIAL AGE**

Істотною ознакою сучасної історіографічної ситуації є помітне розширення проблемного поля досліджень. Концепції та підходи, що домінували у радянській історіографії, не дозволяли повною мірою відповісти на багато фундаментальних питань історії розвитку суспільства. Пояснюється це передусім історіографічною традицією, що була орієнтована на державницьку концепцію історичного процесу, в якій пересічним людям приділялася незначна увага та пов'язаними з цією ідеологічною настановою історіографічними пріоритетами. За останні 25–30 років в гуманітаристиці відбувається процес пошуку нових підходів, одним із яких і стала поява нового методологічного напрямку – історії повсякдення. Науковці прийшли до необхідності не лише реконструювати події як такі та вивчати біографії так званих «історичних» постатей, а й досліджувати «натовп»: спосіб життя, потреби, інтереси, повсякденне життя людини з маси. Саме ці питання сьогодні стають одним з провідних напрямів історичних досліджень. Тема «маленької» людини, її вчинки, проблеми, життя в історичних дослідженнях висвітлювалася фрагментарно, оскільки вважалася несерйозною й малокорисною, через те розглядалася як доповнення до справжньої історії. Нині ж історики визнають важливість дослідження історії «знизу», вивчення думок, інтересів, турбот, почуттів пересічної людини.

Звернення до повсякденності, на думку дослідників, це насамперед перехід від аналізу абстрактних процесів і структур до аналізу конкретних ситуацій, що дозволяє по-іншому висвітлити політичні, економічні, соціальні, культурні процеси. Дослідження повсякденності допомагає переглянути стереотипи, тривіальні схеми, що стосуються історії суспільства, внаслідок чого виникає новий погляд на вже відоме. Історія повсякденності вивчає історію побуту, подієву історію та історію особистих переживань, картину світу людини. Історія повсякдення, за словами німецького історика А. Людтке, – це «спроба зрозуміти історію як багатошаровий процес, який відтворюється і насамперед трансформується тими, хто є водночас і об'єктами історії, і її суб'єктами» [1, 99].

Окремі питання повсякдення міст чи окремих міських суспільних станів (хоч, зрозуміло, сам термін повсякдення і не вживався) знайшли своє висвітлення в історичній літературі імперської доби.

Перші праці, що стосувалися тих чи інших аспектів зазначеної проблеми, з'явилися ще у першій половині XIX ст. [2–7]. У них знайшли відображення окремі питання архітектури міст, їхнього благоустрою, функціонування міського господарства та охорони громадського порядку, медичного обслуговування, побуту та духовного життя міського населення. Заслуговує на увагу монографія О. Терещенка [8], у якій на основі численних джерел висвітлюється побутове середовище населення, зокрема житло, одяг. Значну частину дослідження автор присвятив народним віруванням, звичаям, святам та дозвіллю різних верст населення. Це була перша спроба в історичній науці поставити етнографічне вивчення народного побуту на наукову основу.

У дослідженнях авторів імперського періоду знайшли висвітлення способів життя та побут окремих соціальних верств міст. Так, ці питання стосовно купців простежили Ф.В. Булгарін [9], О. С. Ушаков [10], М. І. Пиляєв [11], міщан – М. А. Ган [12], а М. М. Богословський [13] та Л.М. Савєлов [14] об'єктом вивчення обрали побут та звичаї дворян.

Отже, дослідники зробили певний внесок у вивчення побуту, способу життя міського населення Наддніпрянської України останньої чверті XVIII – початку XX ст. В історичній літературі знайшли висвітлення питання історії повсякдення, серед яких – міське середовище, соціально-побутова інфраструктура міст, матеріальна культура міського населення та його побут, сімейне життя містян, способи життя, форми соціокультурної взаємодії, освіта, одяг та мода, релігійні аспекти повсякдення тощо. Проте, зауважимо, що ці питання розглядалися фрагментарно, та й зазвичай увага дослідників була зосереджена головним чином на житті привілейованих міських верств.

Джерела та література

1. Людтке А. Что такое история повседневности? Ее достижения и перспективы в Германии // Социальная история: Ежегодник. 1998/1999. М., 1999. С. 77–100.
2. Зябловский Е.Ф. Статистическое описание Российской империи в нынешнем ее состоянии. В 2 кн. СПб., 1808.
3. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Издаваемое по Высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального Штаба. Тт. 1–17. СПб.: Типография Департамента Генерального Штаба, 1837–1854.
4. Плошинский Л.О. Городское или среднее состояние русского народа в его историческом развитии от начала Руси до новейшего времени. СПб.: тип. Э. Веймера, 1852. 286 с.
5. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами

*Тези доповідей II Міжнародної наукової конференції «Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти»,
13 – 14 травня 2021 р*

.....

- Генштаба. Тт. 1–25: в 40 кн. и 2 прил. СПб.: Тип. Э. Веймера, 1859–1868.
6. Пригара А. Опыт истории состояния городских обывателей в Восточной России. Часть 1. СПб.: печатня В. Головина, 1868. 182 с.
 7. Вистенгоф П. Очерки московской жизни. М.: тип. С. Селивановского, 1842. 218 с.
 8. Терещенко А. Быт русского народа. Ч. I–VII СПб.: тип. МВД, 1848.
 9. Булгарин Ф.В. Очерки русских нравов. Лицевая сторона и изнанка рода человеческого. СПб., 1843. 50 с.
 10. Ушаков А.С. Наше купечество с серьезной и карикатурной стороны. Вып II. М.: тип. Грачева и комп., 1865. 228 с.
 11. Пыляев М.И. Старый Петербург. Рассказы из былой жизни столицы. СПб.: тип. А.С. Суворина, 1889. 497 с
 12. Ган М.А. О настоящем быте мещан Саратовской губернии // Экономист. 1861. Т.4. №1. С. 1–42.
 13. Богословский М.М. Быт и нравы русского дворянства в первой половине XVIII в. М.: тип. Г. Лиснера и Д. Совко, 1906. 52 с.
 14. Савелов Л.М. Дворянское сословие в его бытовом и общественном значении. Доклад о дворянстве. М., 1906. 59 с.

Павло Хом'як

ORCID: 0000-0002-4825-9009

ANALIZA DZIAŁALNOŚCI ZYGMUNTA HAŁUNIEWICZA (1889-1974) WE LWOWIE

ANALISIS OF ZYGMUNT HAŁUNIEWICZ (1889-1974) ACTIVITY IN LVIV

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wybranych aspektów życia społeczno-religijnego rzymskokatolickiej społeczności Lwowa w Związku Radzieckim w latach 1945-1991. W oparciu o zebrane materiały oraz świadków owych historycznych wydarzeń ukazana zostanie działalność Kościoła katolickiego w trudnej rzeczywistości rządów komunistycznych na przykładzie działalności Zygmunta Hałuniewicza (1889-1974) we Lwowie.

Z jednej strony konstytucja z 10 VII 1918 roku (rozdz. 2, art. 13) orzekła, że dla zabezpieczenia ludowi pracującemu wolności sumienia, Kościół oddziela się do państwa i szkołę od Kościoła. Było to jednak prawodawstwo jednostronnie obezwładniające Kościół, co instancjom państwowym umożliwiała skuteczną z nim walkę. Jednocześnie bowiem każdy obywatel miał prawo do działalności antyreligijnej, która w przeciwieństwie do obezwładnionego Kościoła cieszyła się pełnym poparciem państwa. Tą drogą Kościół został zepchnięty na pozycję prywatnego stowarzyszenia, rejestrowanego przez komitety parafialne zwane dwadcatkami.[5][7] One funkcjonowały według prawa sowieckiego jako jedynie kompetentne gremia zarządzające kultem religijnym, przy czym nie miały osobowości prawnej umożliwiającej im administrację własnością kościelną. W ogóle wszystko co odnosiło się do kultu i Kościoła regulowane było jednostronnymi normami ustanowionymi przez państwo [2].

Przed II wojną światową, w 1939 roku we Lwowie funkcjonowało 32 rzymskokatolickich świątyń.[1,125] Po drugiej wojnie światowej, w 1949 roku we Lwowie władze radzieckie pozostawiły do celów kultu 4 kościoły łańskie.

Jedną z ważnych postaci dla Lwowa był ks. prałat Zygmunt Hałuniewicz. Urodził się 27 czerwca 1889 roku w Rohatynie, w województwie stanisławowskim (obecnie obwód Iwano-Frankowski). Był synem Alojzego i Marceli. Po maturze wstąpił do seminarium duchownego we Lwowie, będąc jednocześnie studentem Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Jana Kazimierza. Świecenia kapłańskie przyjął 30 czerwca 1912 roku z rąk arcybiskupa Józefa Bilczewskiego.

Jako młody kapłan został skierowany do parafii w Pieniakach, gdzie pracował jako wikariusz parafialny i katecheta. W 1916 roku przejął równorzędne obowiązki w parafii św. Antoniego we Lwowie jako wikariusz parafialny i katecheta, a także był protokolantem w Kurii Metropolitalnej we Lwowie. W 1919 roku został mianowany wikariuszem we lwowskiej katedrze i notariuszem Kurii. W 1921 roku został mianowany kanclerzem Kurii Metropolitalnej we Lwowie i na tym stanowisku

.....
pozostał do 1945 roku. Przy Kurii pełnił funkcje: referendarza, sędziego synodalnego, egzaminatora prosynodalnego [3, 253][4, 61].

Wraz z nadejściem we wrześniu 1939 roku władzy sowieckiej na Zachodniej Ukrainie, ks. Hałuniewicz, jak większość katolickich księży, spotkał się z represjami ze strony władz komunistycznych oraz służb specjalnych. Dnia 26 listopada 1945 roku został aresztowany na podstawie oskarżenia o tajną współpracę z Gestapo w okresie okupacji niemieckiej oraz prowadzenie aktywnej działalności antysowieckiej. Oskarżono też ks. Zygmunta o stworzenie antysowieckiej nacjonalistycznej organizacji „Miecz i Krzyż” oraz przechowywanie antysowieckiej literatury. Dnia 19 czerwca 1946 roku został skazany na 10 lat łagrów, 5 lat pozbawienia praw cywilnych i konfiskatę mienia. Pomimo wszystkich starań ze strony władzy sowieckiej, ciągle brakowało przekonujących dowodów obciążających. Uzasadnieniem wyroku były „klasyczne” zarzuty: zdrada ojczyzny, przynależność go kontrwywiadu niemieckiego, działalność antysowiecka oraz działanie na rzecz powstania organizacji antysowieckiej [3, 253] [8, 17].

W 1946 roku ks. Hałuniewicz został deportowany do łagru w Donbasie, gdzie pracował w kamieniołomach. 9 marca 1948 roku został skierowany do łagru w Miliuszyno. Przebywając w poszczególnych łagrach pracował w przechowalni bagażu, pracowni szewskiej, przy wyrobie sieci rybackich. Dnia 29 kwietnia 1955 roku został zwolniony z łagru, a już 2 maja tego roku powrócił Lwowa. Dnia 15 lipca 1955 roku uzyskał rejestrację w parafii św. Marii Magdaleny, gdzie pracował do 22 października 1962 roku, czyli do zamknięcia tego kościoła przez władze komunistyczne [4, 61] [3, 254].

W pracy duszpasterskiej ks. Hałuniewicz, był ukrytym duszpasterzem Ukraińców-katolików obrządku grekokatolickiego [1, 126]. W latach, gdy wielka liczba wiernych obrządku grekokatolickiego została pozbawiona nie tylko duszpasterzy ale i możliwości wyznawania swej wiary, ks. Hałuniewicz służył im poprzez udzielanie sakramentów świętych, a nawet zezwalał kapłanom grekokatolickim spowiadać swoich wiernych w bazylice katedralnej. Również poświęcał grekokatolikom palmy i pokarmy wielkanocne, ale czynił to nie w kościele lecz w zakrystii [8, 19].

Zsyłka i pobyt w łagrach odbił się na zdrowiu ks. Hałuniewicza. Miał kłopoty z nerkami, sercem i cukrzycą [6, 13]. Wreszcie zachorował na zapalenie płuc, co było przyczyną jego śmierci dnia 30 marca 1974 roku we Lwowie. Przez kilka dni ciało jego spoczywało w katedrze lwowskiej. Pogrzeb odbył się 2 kwietnia 1974 roku.

Jeszcze za życia ks. Hałuniewicz podjął staranie o własną rehabilitację. Dnia 4 kwietnia 1955 roku urzędnik KGB we Lwowie uznał za bezzasadne oskarżenie go z artykułów 54-11. Rehabilitacja jego nastąpiła dopiero 28 czerwca 1993 roku.

Джерела та література

1. Будз К. Українська Греко-Католицька Церква у Галичині (1946–1968): стратегії виживання та опору у підпіллі. Київ, 2016, С. 125.

2. Bosiacki A. Utopia, władza, prawo. Doktryna i koncepcje prawne "bolszewickiej" Rosji 1917–1921. Warszawa, 1999, s. 491.
3. Dzwonkowski R. Leksykon duchowieństwa polskiego represjowanego w ZSRS 1939-1988. Lublin, 2003, s. 253–254.
4. Madała T. Polscy księża katolicycy w więzieniach i łagrach sowieckich od 1918 roku, materiały do słownika biograficznego, Lublin 1996, s. 61.
5. Osadczy W. Kościoła katolickiego na Ukrainie dole i niedole. Doświadczenie, dzień dzisiejszy, problemy i perspektywy. [w:] Kościół katolicki na Wschodzie w warunkach totalitaryzmu i posttotalitaryzmu, red. A. Gil, W. Bobryk, Siedlce-Lublin 2010, s. 87–108.
6. Sokolnicka-Izdebska Z. Historia Kościoła we Lwowie od 1939 roku (4). [w:] „Cracovia Leopoldis” 1(9) 1997, s. 13.
7. Szymański J. Dwadcatki – organy wykonawcze organizacji religijnych w sowieckim systemie represji (Obwód Winnicki na Podolu, 1944–1964). [w:] „Roczniki Teologiczne” 50(2003), z. 4, s. 175–180.
8. Wołczański J. Kapłani męczennicy. Świadkowie wiary kościoła lwowskiego ksiądz kanclerz Zygmunt Hałuniewicz (1889-1974). [w:] „Radość Wiary” 1999, 3– (23–24), s. 17–19.

Ярослав Гребнєв
ORCID: 0000-0003-0165-034X

РОЛЬ РОДИНИ КНЯЗЯ С. П. УРУСОВА (1859 – 1918) В СТАНОВЛЕННІ КОЗІВНИЦТВА В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

THE ROLE OF THE FAMILY OF PRINCE S.P. URUSOV (1859–1918) IN THE FORMATION OF GOAT BREEDING IN THE RUSSIAN EMPIRE

Відзначаючи сприяння членів родини князя С. П. Урусова в його справі насадження козівництва, у першу чергу потрібно згадати про заслуги брата Володимира (1857 – 1907), який, будучи старше Сергія на два роки, розділяв всі його починання. В 1896 році вони разом організували Російське товариство сільськогосподарського птахівництва, Володимир також повністю розділяв захоплення свого брата конярством. І в науково-літературній діяльності Володимир теж поділяв погляди свого молодшого брата, залишивши після себе низку статей у сільськогосподарській періодиці й кілька книг, які певною мірою доповнюють спадщину Сергія. Дуже показова у цьому відношенні п'ятирічна робота Володимира з видання журналу «Русский охотник», потім продовжена Сергієм. Цікавим є те, що немає ніякої можливості встановити, хто ж із братів був першим у будь-якій із їхніх спільних ініціатив, хто був автором ідеї. Що стосується козівництва, – це починання так само не є виключенням. Існує документальне підтвердження тому, що Володимир займався козівництвом, задовго до перших публікацій Сергія на цю тему, що з'явилися в 1903 році [1]. Виходячи із цього, Володимир і Сергій розводили кіз у своєму підмосковному господарстві «Конаєво» і, можливо, також і на інших відділеннях «Урусовської ферми», розташованих в інших областях Російської імперії, приблизно з першої половини 1890-х років. Тобто, і тут вони із Сергієм міцно пов'язані разом, як і в усіх інших починаннях. Тому, говорячи про спадщину й заслуги князя Сергія Петровича Урусова, треба завжди пам'ятати, що за ними в такій само мірі стояв і його старший брат Володимир.

Князь Володимир Петрович Урусов помер після тривалої хвороби наприкінці 1907 року, не доживши до відкриття Російського товариства козівництва (РТК), але ж без всякого сумніву, надав братові величезну підтримку на раннім етапі діяльності по впровадженню та формуванню наукових основ вітчизняного козівництва.

Після смерті Володимира в Сергія залишилося два брати – старший Олександр (1850 – 1914) і молодший – Микола (1863 – 1918). Олександр, що був прикладом для Володимира й Сергія на початку їх науково-літературної діяльності, крім інших заслуг у сільському господарстві, відомий як голова Чернського відділу РТК (Тульська губ.) [2], Микола ж – як один із засновників РТК і голова Катеринославського відділу цього суспільства [2, 3]. Відповідно,

обоє були максимально зацікавлені в розвитку галузі та приймали в цьому більш ніж діяльну участь.

Сестра Сергія Урусова, – Софія Петрівна Бельгард (1853 – 1928), теж була ентузіастом цієї справи й засновником Товариства [4]. Є інформація й про те, що сприяння розвитку справи виявляли її чоловік Олексій Валеріанович Бельгард (1861 – 1942) і син – Олексій (1899 – 1945) [3].

Не залишилася осторонь і ще одна сестра, – Марія Петрівна, (народ. 1849 – пом. після 1910), що проживала в Ризі, є відомості про купівлю нею швейцарських кіз, виписаних за допомогою РТК [5]. Про інших двох сестер, Єлизавету (1846 – 1915) та Катерину (1855 – 1910), відомостей, що підтверджують їхнє захоплення козівництвом, нами не знайдено. Але зважаючи на те, що обидві вони, згідно з даними, отриманими з адрес-календарів, проживали разом із Сергієм і його родиною, і безумовно були йому багато в чому близькі, такої можливості виключати не можна.

Самовіддано трудилася в справі насадження козівництва й дружина Сергія – княгиня Єлизавета Сергіївна Урусова, яка була товаришем голови Санкт-Петербурзького відділу РТК [6].

Підводячи підсумок, можна констатувати, що в князя С. П. Урусова підтримка родини в справі насадження козівництва була значною, одностайною й багато в чому визначальною.

Джерела та література

1. Гончаров В. П. О козах на выставке 16 – 20 апреля в Москве / Птицеводное хозяйство № 13, 1906.
2. «Российское общество козоводства» – Обзор деятельности Общества и его отделов за 1913 год / Под ред. секр. О-ва Е. Н. Геништа. С.-Пб., типография «Сельского вестника» 1914. 96 с., 1 л. табл. : ил.
3. Урусов С.П. Коза, ее разведение, содержание и хозяйственное значение / Сост. кн. С. П. Урусов, инспектор по с.-х. части. - 3-е изд., доп. и испр. Санкт-Петербург : Сельск. вестник, 1911 (обл. 1912). X, 134, IV с. : ил. ; 25 см. Библиогр. в примеч.
4. Годовое собрание Р. О. К./ «Российское козоводство» № 7, 1911, с. 12 – 16.
5. Отчет о покупке в Швейцарии племенных зааненских коз / «Российское козоводство» № 3, 1911, с. 15 – 19.
6. Весь Петербург – адресная и справочная книга Санкт-Петербурга, изд. А. С. Суворина (1894 – 1917) (с 1915 по 1917 год – “Весь Петроград”), 1911 г.

Оксана Шпартун
ORCID: 0000-0003-4528-4329

ПРАВОВИЙ СТАТУС, КОМПЕТЕНЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ КАЗЕННИХ ПАЛАТ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (1775-1914 РР.)

LEGAL STATUS, COMPETENCE AND ACTIVITY OF THE STATE CHAMBER OF THE DNIPPER UKRAINE (1775-1914)

Державна служба Російської імперії базувалася на принципі абсолютизму, де верховенством влади була єдина правляча династія. Для виконання своїх планів та завдань російський абсолютизм потребував чіткої, досить розгалуженої, численної бюрократії, здатної підсилювати його владу. Реалізація бюрократії здійснювалася в основному через збір податків, рекрутські повинності, судову систему, контролем за казенним майном та ін. Організована губерньська форма державного управління допомагала реалізовувати державну політику на місцях через казенні палати, як осередку з адміністративно-фінансовими функціями.

Діяльність казенних палат була і залишається об'єктом наукового інтересу багатьох вітчизняних дослідників. Сучасні українські дослідники В. Р. Жвалюк [1], В. М. Орлик [2], О. М. Головка [3] мають ґрунтовні дослідження фінансових установ Російської імперії, зокрема й казенних палат. Досить часто з'являються публікації, наукові дослідження, в яких діяльність казенних палат вивчається опосередковано, у контексті різноманітних історичних досліджень (В. С. Шандра [4], М. В. Брамак [5], Л. В. Годунова [6] та ін.).

Унаслідок адміністративної реформи 1775 року було створено казенну палату, яка стала відображенням соціально-економічного життя губернії. Провідною місією установи було розгляд домобудівних справ та управління державними фінансами.

Згідно з указом, затвердженим імператрицею Катериною II 7 листопада 1775 року, до обов'язків палат входило:

- діяти тільки в межах державного законодавства;
- рішення палати повинні бути публічно оголошені на засіданні;
- публікацію рішень палати в губернії необхідно через губерньське управління;
- співпрацювати з іншими установами того рівню;
- палата не може відмінити рішення інших палат та не може брати в підпорядкування інших палат;
- рішення палати можна оскаржити в сенаті;
- рішення палат у цивільних справах є обов'язковими до виконання [7].

Казенна палата згідно «Учреждения для управления губерний Всероссийския империи» була об'єднанням Камер та Ревізіон колегій. До повноважень установи було віднесено домобудівні та державні фінансові справи у губернії, такі як: збір відомостей про чисельність населення у губернії, проведення ревізій податного населення (які відображалися у ревізьких казках), облік доходів та видатків на території губернії, ревізія рахунків, соляні справи, винний відкуп.

Фінансові, домобудівні справи розглядалися на засіданні казенних палат, до складу якого входили: поручик правителя або віце губернатор, директор економії або домоведення, радник, 2 асесора та губернський казначей.

Організаційна структура казенної палати складалася із відділів, які займалися відповідними питаннями та обов'язками, покладеними на них державою. Відображенням роботи установи було саме створення різнопланових документів. Слід зауважити, що документи установи мають вагомий роль для дослідження, адже їх зміст, форма є основою для вивчення сутності роботи установи, визначення її функцій, структури та характеристики питань які вона вирішувала.

Отже, казенна палата була спеціалізованою губернською установою з адміністративно-фінансовими функціями. До її компетенції входив контроль за фінансовими та домобудівними справами губернії. Фінансовий контроль на місцевому рівні було однією з пріоритетних задач палати. Крім того, на установу було покладено обов'язки розгляду домобудівних та казенних справ губернії, таких як: збір відомостей про чисельність населення, вести перепис населення, збирати відомості про доходах і видатках, ревізія рахунків, соляні справи, утримання державних установ, які знаходилися на території губернії [8].

Джерела та література

1. Жвалюк В.Р. Податкові органи Російської імперії в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: Організаційно-правові засади діяльності. К.: Атіка. 2001. 161 с.
2. Орлик В.М. Органи фінансового управління Російської імперії в Україні (кінець ХVІІІ – середина ХІХ ст.). *Проблеми історії України ХІХ – поч. ХХ ст.* Вип. VII. Київ: Інститут історії України НАН України, 2004. С. 75–81.
3. Головка О.М. Виникнення казенних палат в Україні та організаційно-правові засади їх діяльності в кінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* Харків, 2003. Вип. 23. С. 218–224.
4. Шандра В.С. Генерал-губернаторства в Україні: ХІХ – початок ХХ ст. Київ, 2005. 427 с.
5. Бармак М.В. Формування російської імперської системи державної служби на українських землях (ХVІІІ - ХІХ). Тернопіль: Астон, 2016. 392 с.

*Тези доповідей II Міжнародної наукової конференції «Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти»,
13 – 14 травня 2021 р*

.....

6. Годунова Л.В. Діяльність інституту податних інспекторів у Наддніпрянській Україні (1885–1917 рр.): дожовтнева історіографія. *Український історичний збірник*. К.: Інститут історії України НАН України, 2014. Вип. 17. С. 278–292.
7. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1. Т. 20. № 14392.
8. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1. Т. 23. № 17313.

Вікторія Павленко
ORCID: 0000-0002-8160-8629

ПОДАТКОВІ ПЛАТЕЖІ СЕЛЯН КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

TAX PAYMENTS OF PEASANTS OF THE KYIV PROVINCE IN THE XIX – EARLY XX CENTURIES

Проблеми оподаткування селянства Київської губернії наприкінці ХVІІІ – на початку ХХ ст. знайшли певне відображення в історіографії [2–3; 6–7; 9–14; 15]. У той же час дана наукова проблема, є однією із складних проблем у сучасній історіографії. Складність дослідження пов'язана із методологічними особливостями дослідження різних складових фінансової політики та специфікою джерельної бази.

Основну масу податкових надходжень до державної скарбниці Російської імперії забезпечували представники різних категорій селянства, у тому числі й з Наддніпрянської України [3-3, 6; 9; 12; 16]. На теренах Київської губернії основну масу селянства складали власницькі (кріпаки) та державні селяни, усі вони підлягали подушному оподаткуванню. Сутність якого полягала в тому, що воно «стягувалося у визначених законодавцем розмірах із ревізьких душ, що числилися в сільських чи міських товариствах під час останнього перепису населення – ревізії, коли всі особи чоловічої статі податних станів вносилися до так званих «ревизских сказок»» [3, 127]. Окрім подушного, державні селяни Київщині відповідно до іменного указу Олександра І від 20 лютого 1812 року сплачували оброчну подать, яка також розраховувалася на подушній основі [6, 96]. Проте значна частина селян Київської губернії, як і інших губерній Правобережжя, платили цю подать, адже «державні селяни цих губерній, як правило, були зобов'язані відбувати панщину тимчасовим орендаторам. Казна одержувала не оброчні платежі селян, а орендну платню від осіб, які з публічних торгів отримували населені пункти в тимчасове користування» [6, 101].

Однією з проблем сплати податей було визначене законодавцем внесення податей асигнаціями та мідною монетою [21–22]. Дана норма значно посилювала фіскальний тиск, адже представники податних станів, для сплати податей змушені були обмінювати власні заощадження, які зазвичай робилися у срібній монеті [8], на мідні монети і відповідно втрачати частину таких заощаджень у процесі обміну. Нашим сучасникам це відомо на прикладі зберігання заощаджень у валюті, і втраті їхньої частки під час валюто-обмінних операцій. Загалом дана проблема через методологічні складнощі не отримала належного висвітлення в історіографії [1; 15]. Сплата податей у срібній монеті була узаконена 1839 р. [5] у процесі грошової реформи 1839 – 1843 рр. [4].

Після Селянської реформи 1861 р. селяни за отриману землю мали сплачувати викупні платежі, які також фактично стали ще одним прямим податком. Державні селяни Правобережжя згідно з указом 1867 р. мали сплачувати до державної скарбниці викупні платежі після завершення землевпорядних робіт (люстраційних актів), після того як ставали власниками землі. Проте необхідно зазначити, що в губерніях Правобережної України викупна операція для селян (поміщицьких і державних) була дещо легшою, аніж у других регіонах Наддніпрянської України, через загравання уряду із селянством після польського повстання 1863 р.

Реформи 60 – 80-х років XIX ст. торкнулися і оподаткування селян, так зокрема, 1885 р. було скасовано подушне, проте значно підвищилися ставки непрямих податків.

Також необхідно зазначити, що податкове навантаження на різні категорії селянства Київської губернії залежало не лише від ставок оподаткування, а й від інфляційних процесів у державі та реальної вартості рубля [18; 21].

Джерела та література

1. Годунова Л. В. Українські землі в податковій політиці Росії (XVIII–початок XX ст.): історіографія. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Кіровоград, 2015. 237 с.
2. Гуржій О.І., Орлик В.М. Оподаткування сільського населення України (XVII – середина XIX ст.) [монографія]. Черкаси: Ант, 2011. 196 с.
3. Гуржій О., Орлик В. Селяни України та їх оподаткування в XVII - середині XIX ст. – Біла Церква, 2012. – 278 с.
4. О новой медной монете на серебро: Именной указ, данный Сенату, опубликованный 9 октября 1840 г. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2. Т.15. Отд.1. №13757. С.550.
5. О переложении на серебро разных податей и сборов: Именной указ, данный Сенату, опубликованный 19 ноября, 9 ноября 1839 г. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2. Т.14. Отд.1. №12867. С.839–840.
6. Орлик В. М. Державні селяни в податковій політиці Російської імперії в кінці XVIII – середині XIX ст. (на матеріалах українських губерній). Український історичний журнал. 2007. 1. С. 94-104.
7. Орлик В. М. Державні фінанси Російської імперії першої половини XIX ст.: стан та основні тенденції. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. 2011. Вип. 30. С. 96-108.
8. Орлик В.М., Павленко В.О. Грошовий вимір господарства українського селянства в середині XIX ст. (на матеріалах села Мліїв, Черкаського повіту Київської губернії). Український селянин. 2020. Вип.24. С.42-48.
9. Орлик В. М. Регіональні особливості податкової політики уряду російської імперії в дореформений період: проблеми методології

- дослідження. Гуржіївські історичні читання. 2011. Вип. 4. С. 281-283.
10. Орлик В. Податковий тиск на торгівельно-промислове населення Російської імперії та реформа Єгора Канкріна 1824 р. Вісник податкової служби України. 2008. Вип.9. С.74-76.
 11. Орлик В.М. До питання фінансового стану українських губерній у другій чверті XIX ст. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2002. Вип.2. Ч.ІІ. С.45–48.
 12. Орлик В.М. Єгор Канкрін і фіскальна політика Російської імперії в Правобережній Україні в другій чверті XIX ст. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць: У 2-х частинах*. К.: НАН України, Інститут історії України.2006. Число 13. Част.2. С.97-110.
 13. Орлик В.М. Податкова політика Російської імперії в Україні в дореформений період. Кіровоград, 2007. 631 с.
 14. Орлик В.М. Податкові органи Російської імперії в Україні (історіографія проблеми). Український історичний журнал. 2005. № 4. С. 190-199.
 15. Орлик В.М. Проблеми історії податкової політики Російської імперії в українському селі кінця XVIII – початку XX ст. в “аграрній” історіографії. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти*. Випуск 27. К.: Інститут історії НАН України, 2004. С.224-239.
 16. Орлик В.М. Селянство України у фіскальній політиці імперій Романових і Габсбургів. Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Вип.ХІІІ. Київ.: Ін-т історії України НАН України, 2007. С.83-86.
 17. Орлик В.М. Фінансова політика Російської імперії в українських губерніях у XIX ст. (історіографія проблеми). *Проблеми історії України XIX – початку XX ст*. Вип.ХІ. Київ.: Ін-т історії України НАН України, 2006. С. 85-95.
 18. Орлик С.В. Вплив фінансових реформ на курс рубля у 60-х роках XIX століття в Російській імперії. *Наукові записки з української історії : зб. наук. статей*. Вип.33. 2013. С. 259–262.
 19. Орлик С.В. Еволюція системи оподаткування нерухомого майна в Російській імперії наприкінці XVIII – початку XX ст. (на матеріалах українських губерній). : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01. Кіровоград, 2012. с.
 20. Орлик С.В. Розмінні марки та казначейські знаки у грошовому обігу в Україні в період Першої світової війни. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць*. К.: Інститут історії України, 2015. Число 26–27. С. 141–148.
 21. Потильчак О. Знахідка монет XVIII століття з Литвинівки Вишгородського району на Київщині. *Український нумізматичний щорічник*, 1, 2017. С.108-121.
 22. Потильчак О. Мідна російська монета у грошовому обігу Правобережної України у XVIII ст. (на матеріалах нумізматичних знахідок 2017 року з

*Тези доповідей II Міжнародної наукової конференції «Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти»,
13 – 14 травня 2021 р*

Трушків на Білоцерківщині). *Український нумізматичний щорічник*, 2, 2018. С.119-131. <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2018-2-119-131>.

Barbara Kuklik
ORCID: 0000-0002-3983-7161

WŁADYSŁAW GRABSKI – REFORMATOR PIENIĄDZA W POLSCE (JEGO POZACZĄTKI W POLITYCE)

ВЛАДИСЛАВ ГРАБСЬКИЙ – ГРОШОВИЙ РЕФОРМАТОР У ПОЛЬЩІ (ЙОГО ПОЧАТКИ В ПОЛІТИЦІ)

Władysław Grabski znany jest przede wszystkim jako twórca polskiej reformy walutowej z 1924 r. i dzięki wprowadzeniu polskiego złotego do powszechnego obiegu na terytorium Polski.

Władysław Grabski urodził się 7 lipca 1874 r. w Borowie nad Bzurą. Pochodził z rodziny szlacheckiej. Był synem ziemianina Feliksa Grabskiego. Ojciec Grabskiego dorobił się sporego majątku uprawiając buraki cukrowe, co pozwoliło mu na zakup posiadłości w Borowie, gdzie na świat przyszedł Grabski. Jako uczeń Gimnazjum Filologicznego w Warszawie uczestniczył w spotkaniach tajnych kół samokształceniowych. W tym okresie życia pozostawał pod wpływem poglądów socjalistycznych. Jednakże jego związek z socjalistami był mocno powierzchowny. Dopiero wyjazd na studia zagraniczne ukształtował jego poglądy w kierunku liberalnym. W 1892 r. uczęszczał do paryskiego Ecole des Sciences Politiques. Na Sorbonie studiował historię i ekonomię. Oprócz kilkuletnich studiów we Francji, Grabski studiował także w niemieckim Halle, poświęcając się agronomii⁴⁵.

Pięcioletni okres zagranicznych studiów przerwała śmierć ojca Grabskiego. Osiadłszy w rodzinnym majątku w Borowie poświęcił się działalności gospodarczo-społecznej oraz naukowej, skupiającej się na tematyce wiejskiej. W kolejnych latach kontynuował działalność na rzecz miejscowej ludności wiejskiej będąc założycielem rolniczej stacji doświadczalnej w Kutnie, fabryki spółdzielczej, utworzył kółko rolnicze oraz jedną z pierwszych spółdzielni mleczarskich. Wspierał także szkoły rolnicze. Owa działalność była przyczyną jego kłopotów z rosyjskim wymiarem sprawiedliwości w Królestwie Polskim. W 1905 r. trafił do więzienia za pracę społeczną wśród chłopów. Grabski prowadził też działalność publicystyczną. Był autorem wielu publikacji. Jego tematyka była związana głównie z finansami i polityką agrarną. Za napisanie dwutomowej *Historii Towarzystwa Rolniczego* uhonorowano go nagrodą krakowskiej Akademii Umiejętności. W 1905 r. rozpoczął karierę polityczną i wszedł do rosyjskiej Dumy z ramienia stronnictwa Narodowo-Demokratycznego. Lata 1913-1914 to okres kierowania biurem Centralnego Towarzystwa Rolniczego. Jako działacz Towarzystwa hołdował przekonaniu, że Warszawa powinna mieć rozwinięte gałęzie przemysłu spożywczego, opartego

⁴⁵W. Morawski, *Władysław Grabski – polityk, mąż stanu, reformator*, Warszawa 2004, s. 12–13.

.....
głównie na własnych surowcach. Założenie to zrealizowano pomyślnie. W roku 1914 wybrano go na wiceprezesa Centralnego Komitetu Obywatelskiego⁴⁶.

Rok później, gdy Niemcy w czasie działań wojennych zajęli tereny Królestwa Polskiego Władysław Grabski wyjechał do Rosji, gdzie przebywał do wybuchu rewolucji październikowej. Za reprezentowanie opcji antyniemieckiej został uwięziony w twierdzy Modlin. Grabski krytykował skupioną na eksploatacji terytorium Polski, politykę ekonomiczną okupanta. Napisał tam trzeci tom *Memoriałów w kwestii włościańskiej*. W 1917 r. wydano jego broszurę zatytułowaną „Podstawy siły wewnętrznej państwa polskiego”, w której wskazywał konieczność odrzucenia prywatnych interesów, na rzecz wspólnego działania dla niepodległości⁴⁷.

Władysław Grabski od wielu lat prowadził działalność społeczną i polityczną. Jednakże jednym z pierwszych stanowisk jakie pełnił w niepodległej już Polsce był epizodyczny okres jako minister skarbu w rządzie Leopolda Skulskiego powołanego 13 grudnia 1919 r. Jako minister od samego początku postulował :

„Będąc w r. 1920 ministrem Skarbu postawiłem program naprawy Skarbu, polegający na ograniczeniu wydatków, przestaniu emitowania marek na cele budżetowe, i pokrywaniu wydatków nadzwyczajnych, których mieliśmy wówczas bardzo dużo, dochodami nadzwyczajnymi, jako to pożyczkami krajowymi i zagranicznymi”.⁴⁸

Priorytetową kwestią dla ministra skarbu Grabskiego była kwestia uporządkowania gospodarki budżetowej. W planach była także reforma walutowa oparta na amerykańskiej pożyczce. Początkowe sukcesy oraz rozbudowane plany reform gospodarczych zostały jednak zniweczone przez nadchodzący front bolszewików z chwilą wybuchu wojny polsko-bolszewickiej. Kryzys spowodowany wydatkami wojennymi, doprowadził do gwałtownego załamania kursu marki polskiej, która przed wojną z bolszewikami uległa lekkiej stabilizacji. Ogromu problemów nie udźwignął rząd Skulskiego, który podał się do dymisji. Kolejnym stanowiskiem jakie przypadło Grabskiemu była funkcja premiera. Po upadku rządu Skulskiego wysunięto propozycję stworzenia centrolewicowego rządu z Wincentym Witosem na czele. Jednakże taka opcja byłaby zarzewiem kolejnych konfliktów między politykami, postanowiono o utworzeniu rządu bezpartyjnego, zrzeszającego grono ekspertów.

30 czerwca 1920 r. Władysław Grabski w swoim exposé podkreślał przede wszystkim bezpartyjność jego gabinetu. Jako najistotniejsze kwestie, podał uporządkowanie kwestii rolnej, powołanie banku emisyjnego. Aby sobie z tym poradzić Grabski złożył projekty ustaw o utworzeniu Banku Rolnego, konieczności wygospodarowania miliarda marek na cele reformy oraz o obowiązkowym wykupie ziemi przez państwo⁴⁹.

⁴⁶E. Tokarewicz, *Władysław Grabski – polityk – ekonomista – reformator*, Zeszyty Naukowe, s. 55.

⁴⁷ *Tamże*, s. 56–57.

⁴⁸W. Grabski, *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej*, Warszawa 2003, str 8-9.

⁴⁹W. Grabski, *Exposé sejmowe z 30 VI 1920 r.* [w] Maria Drozdowska, Marian Drozdowski, *Myśli o Rzeczypospolitej: autonomia, reforma, edukacja obywatelska: wybór myśli politycznych i społecznych*, Kraków 1988, s. 66–73.

.....

Nieudane wystąpienie polskiego premiera na konferencji w Spa było jedną z przyczyn dymisji pierwszego rządu Grabskiego. Większość ustaleń powziętych w Spa była dla Polski niekorzystna. Wielka Brytania obiecała pomoc Polsce w wojnie z bolszewikami w zamian za szereg ustępstw, takich jak przekazanie Wilna Litwie oraz zgodę na niekorzystny podział Śląska Cieszyńskiego. Dzięki tym ustępstwom Grabski otrzymał obietnicę wysłania misji wojskowo-dyplomatycznej Ententy i dostaw amunicji z Zachodu. Obiecano także pomoc wojskową w sytuacji przekroczenia przez bolszewików linii Curzona⁵⁰. Dymisja rządu Władysława Grabskiego miała miejsce 24 lipca 1920 r.⁵¹

W rządzie Wincentego Witosa Grabskiemu po raz kolejny przypadło stanowisko ministra skarbu. W stworzonym wtedy „Projekcie programu polityki ekonomicznej i finansowej Polski po wojnie”, postulował on prowadzenie przez rząd polski niezależnej polityki gospodarczej oraz stabilizację waluty. W rozdziale drugim tego dokumentu Grabski do najważniejszych zadań polityki powojennej zaliczył zaprzestanie działań mogących zagrozić pokojowi na wschodzie, wskazania dobrych stosunków z Francją w celu uzyskania pożyczki na cele wojskowe. Zalecał zaniechanie gospodarki wojennej i skupienie się na wzroście wytwórczości. Powojenny wzrost wytwórczości miał odbywać się przy minimalnym zakresie interwencji państwa. Konieczne było także poczynienie oszczędności w wydatkach państwa. Najważniejszym założeniem tego dokumentu była postulowana od dawna równowaga budżetowa. Jak pisał sam Grabski: „*Naczelnym postulatem prawidłowej polityki skarbowej jest równowaga pomiędzy wydatkami i dochodami przy jednoczesnym zadośćuczynieniu głównym potrzebom Państwa*”.⁵²

Władysław Grabski został odsunięty od funkcji ministra 24 listopada 1920 r.. Na rok wycofał się ze świata wielkiej polityki, piastując stanowisko nadzwyczajnego komisarza rządu do spraw repatriacji Polaków z Rosji Sowieckiej. W tym okresie rozstał się ze swoją partią Narodową Demokracją (Endecją) znacznie ochładzając relacje z dawnym ugrupowaniem. W 1922 roku zarzewiem konfliktu było utworzenie monopolu tytoniowego⁵³.

Ostatnim stanowiskiem Grabskiego przed powstaniem jego słynnego, reformatorskiego rządu była trzecia już teka ministra skarbu. Po zabójstwie prezydenta Gabriela Narutowicza na głowę państwa wybrano Stanisława Wojciechowskiego. Dramatyczne wydarzenia ostatnich miesięcy nie sprzyjały uspokojeniu się sytuacji politycznej. Skłócone stronnictwa nie mogły dojść do porozumienia w kwestii utworzenia kolejnego rządu. Z powodu braku trwałej koalicji postanowiono po raz kolejny utworzyć rząd pozaparlamentarny, na czele którego stanął Władysław Sikorski.

Władysław Grabski jako minister skarbu w kolejnym rządzie postulował przeprowadzenie reform: walutowej i skarbowej. Metodą sanacji finansów miała być

⁵⁰M. Kamiński, M. Zacharias, *Polityka zagraniczna II Rzeczypospolitej: 1918–1939*. Warszawa, 1987, s. 49–50.

⁵¹E. Tokarewicz, *Władysław Grabski-polityk...*, s. 61.

⁵²Projekt programu polityki ekonomicznej i finansowej Polski po I wojnie, wyd. Ministerstwa Skarbu, Warszawa 1920.

⁵³Tamże.

.....
równowaga budżetowa osiągnięta dzięki zmniejszeniu wydatków. Miano to osiągnąć poprzez ograniczenie wydatków wojskowych oraz obcięcie dotacji dla kolei państwowych, które były jedną z głównych przyczyn ogromnego deficytu budżetowego. Kluczową kwestią która miała pozwolić na zwiększenie dochodów do budżetu miała być waloryzacja podatków. Dotychczas naliczane według nominalnej stawki podatki, w warunkach inflacji, zachęcały obywateli do opieszałości w ich regulowaniu. W takiej sytuacji do budżetu państwa zawsze wpływało mniej niż zakładano⁵⁴. Po reformie podatki miały być naliczane na opartym na mierniku złota indeksie cen hurtowych. W praktyce stawki zostały oparte na wartości franka szwajcarskiego. Był to także sygnał przesądający o parytecie nowej polskiej waluty.

Grabski swoją reformę zaplanował na trzy lata. Przewidywał, że budżet dzięki stopniowo wdrażanej reformie będzie w coraz mniejszym stopniu zasilany inflacyjną emisją pieniądza. Powstający deficyt miał być pokryty z zagranicznych pożyczek oraz nadzwyczajnego podatku majątkowego. Dzięki wprowadzonemu podatkowi zakładał wpływy na poziomie 600 mln przyszłych złotych. Jednak jako priorytet Grabski stawiał zrównoważenie budżetu i reformę skarbową. Reforma walutowa miała być kolejnym etapem stabilizacji. Kres zaplanowanych reform spowodowany był zmianą rządu i niemożnością porozumienia się Grabskiego z pozostałymi ministrami. Centroprawicowy rząd Witosa nie wspierał jego pomysłów reformatorskich.

30 czerwca 1923 r. Władysław Grabski złożył na ręce premiera Wincentego Witosa swą dymisję. W swojej publikacji „Dwa lata pracy u podstaw państwowości nasze” tłumaczył swą decyzję następującymi słowami:

*„Nie czując dostatecznego zrozumienia i poparcia wśród większości rządowej do mojego programu, jednocześnie skonstatowałem ostatnio, że nie jestem dostatecznie zharmonizowany z obecnym gabinetem i pod względem ogólnopolitycznym”.*⁵⁵

Kilka miesięcy później upadł rząd Chjeno-Piasta w dramatycznych okolicznościach. Społeczeństwo rozgoryczone wysokimi cenami, rosnącym bezrobociem ruszyło masowo do strajków. Do najtragiczniejszego epizodu tego okresu zalicza się 6 listopada 1923 r., gdy wojsko podczas tłumienia manifestacji w Krakowie użyło ostrej amunicji, raniąc i zabijając osoby znajdujące się w tłumie. Wobec takich wydarzeń niemożliwym było utrzymanie się rządu Wincentego Witosa u władzy⁵⁶.

Do grudnia 1923 r, stanowisko premiera piastowało 12 osób, dopiero Władysławowi Grabskiemu udało się pełnić tę funkcję przez okres 2 lat. Dopiero udana reforma walutowa i skarbowa przeprowadzona przez Władysława Grabskiego w 1924 r. wniosła go na piedestał czołowego polityka i ekonomisty II Rzeczypospolitej.

⁵⁴ A. Chojnowski, P. Wróbel, Prezydenci i premierzy Drugiej Rzeczypospolitej, Wrocław – Warszawa – Kraków, 1992, s. 134-136.

⁵⁵ W. Grabski, *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej 1924-1925*, Warszawa 1927, s. 16.

⁵⁶ *Tamże*, s. 17.

Krzysztof Filipow
ORCID: 0000-0002-0748-4277

GIMNAZJUM WOŁYŃSKIE W KRZEMIEŃCU I JEGO ZBIORY NUMIZMATYCZNE

ВОЛИНСЬКА ГІМНАЗІЯ В КШЕМЕНЦІ ТА ЇЇ НУМІЗМАТИЧНА КОЛЕКЦІЯ

Rozbiory Rzeczypospolitej lat 1792-1795 doprowadziły do upadku państwa, a jej ziemie zostały podzielone pomiędzy Cesarstwo Rosyjskie, monarchię Habsburgów i Prusy królewskie. W zachodnich guberniach Rosji znalazł się także Wołyń wraz Krzemieńcem, gdzie od pierwszej połowy XVIII stulecia działało kolegium jezuickie przekształcone w 17773 r. przez Komisję Edukacji Narodowej w szkołę wydziałową. Mimo rozbiorów nie zaprzestano kształcenia w Krzemieńcu. Jednak dopiero dzięki Tadeuszowi Czackiemu - wizytatorowi i Hugonowi Kołłątajowi utworzone tam gimnazjum rozślawiło to wołyńskie miasteczko. Stworzony przez nich projekt organizacji szkoły, jej zasady finansowania oraz program nauczania wybijał się spośród wszystkich szkół w ramach Wileńskiego Okręgu Szkolnego.⁵⁷

Znamiennym jest, że zamierzano stworzyć w Krzemieńcu nie tylko placówkę wzorcową będącą wiodącą dla pozostałych szkół guberni: wołyńskiej, podolskiej i kijowskiej, ale przede wszystkim przyszłościowo utworzyć na jej bazie uniwersytet. Inspiracją do tego były niewątpliwie „Listy Anonima” z 1788 r. autorstwa Kołłątaja, w których pisał: „Moim zdaniem radziłbym przyczynić jedną universitatem w Wielkopolsce, a drugą na Ukrainie”.⁵⁸

Myśl ta rozwinął w 1803 r. „lepiej by było założyć universitatem w kraju tutejszym, a dochody zebrane z ofiar obywatelskich dla trzech gubernskich gimnazjów, wystarczyłyby zapewne na założenie dobrej szkoły głównej”.⁵⁹

„Ateny Wołyńskie” jak zwyczajowo nazywano szkołę w Krzemieńcu nigdy nie została przekształcona w uniwersytet. Ostatecznie reskrypt carski z 4 grudnia 1818 r. podniósł ją z rangi gimnazjum do rangi liceum. Był to niewątpliwym sukces elit wołyńskich i kadry nauczycielskiej ponieważ było to trzecie liceum w Cesarstwie

⁵⁷ K. Buczek, „Żeby Wołyń, wzór biorąc z najlepszych modeli, Wydał sam kiedyś Lökków, Russów i Kornelów”, czyli o pracowniach Gimnazjum Wołyńskiego w Krzemieńcu, „Niepodległość i Pamięć”, Warszawa 2017, nr 2 (58), s. 45-67; eadem, Zbiory dydaktyczne Gimnazjum/Liceum w Krzemieńcu (1805-1833), Warszawa 2016.

⁵⁸ H. Kołłątaj, List Anonima, Kraków 1954, t. I, s.92

⁵⁹ Bytność Tadeusza Czackiego w Krzemieńcu dnia 7 września 1803, [w:] X. Hugona Kołłątaja listy w przedmiotach naukowych, opr. F. Kojasiewicz, Kraków 1844, t. 1, s. 120

Rosyjskim po tak znakomitych liceach jak te w Carskim Siole i Odessie.⁶⁰

W tych zmienionych warunkach politycznych na ziemiach tych zaczęło się rozwijać zainteresowanie numizmatyką, jako częścią nauk historycznych. Zainteresowania te w pierwszym rządzie opierały się o tworzone ośrodki akademickie oraz zakładane szkoły i zakłady naukowo – wychowawcze.⁶¹

„Spiritus movens” działalności Krzemieńca to niewątpliwie osoba wołyniaka, urodzonego w Porycku, Tadeusza Czackiego (1765-1813) herbu „Świnka”.⁶² To współtwórca Konstytucji 3 Maja, a przede wszystkim: działacz oświatowy i gospodarczy, pedagog, historyk, ekonomista, bibliofil, członek Komisji Edukacji Narodowej, wizytator szkół i zapomniany numizmatyk. A przede wszystkim główny twórca i organizator „Aten Wołyńskich” jak nazywano gimnazjum i liceum krzemienieckie.

Idea przekształcenia Gimnazjum Wołyńskiego, założonego w 1804 r., w uniwersytet przyświecała Tadeuszowi Czackiemu w tworzeniu zaplecza naukowego do nauczania poszczególnych dyscyplin wykładanych w Krzemieńcu. Tam też rozpoczęto wykładanie numizmatyki w oparciu o własne, pozyskane z różnych źródeł zbiory monet i medali.⁶³

Początek pracownikom krzemienieckim, w tym gabinetu monet i medali, dały zbiory a właściwie, część zbioru po królu Stanisławie Auguście, który został zakupiony za sumę 15 000 dukatów. Umowę kupna zawarto 11 lipca 1803 r. ze spadkobiercą monarchy – księcia Józefa Poniatowskiego. Zakupiono ¾ księgozbioru królewskiego, szafy biblioteczne, instrumentaria fizyczne i astronomiczne, kolekcję minerałów, a także co istotne część zbiorów monet i medali Stanisława Augusta. Dało to początek tworzenia, niechcianej przez Tadeusza Czackiego, kolekcji numizmatycznej Gimnazjum Wołyńskiego.⁶⁴

Pierwotnie Tadeusz Czacki nie widział miejsca dla gabinetu numizmatycznego w zbiorach gimnazjum. Jednak zakup biblioteki powiązany był z jednoczesnym nabyciem monet i medali. Chciał się tych „zbędnych” numizmatów szybko pozbyć, ale były „w pakiecie” z biblioteką. W raporcie z 1804 r. pisał o końcu zakupu woluminów bibliotecznych i konstatował: „tylko medale czynią trudność, bo le chcą razem choć w niewielkiej cenie sprzedać, a nam nie są potrzebne”.⁶⁵

Starał się już w 1803 r. kiedy sondował u Jana Śniadeckiego możliwość

⁶⁰ Zob.: N. W. Wołkowa, Sobytnyj charakter organizaciji žyzniediejatielnosti licejew 19 wieku (na primierie carskosielskowo liceja), „Magister dixit. Nauczopedagogiczeskij žurnal Wostocznoj Sibiri” 2001, nr 3; A. Strielcow, Rosijskije liceja w XIX wiekie. Obrazowanie i Obszczestwo, 2008, nr 2, s. 100

⁶¹ Pierwsze opracowanie na ten temat zawdzięczamy artykułowi: Szkoła numizmatyczna przez Antoniego Ryszarda, Odbicie osobne w Nru 4 (Zbioru og. Nru 14) czasopisma „Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne”, Kraków 1893.

⁶² Zob.: E. Danowska, Tadeusz Czacki 1765-1813. Na pograniczu epok i ziem, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego. Ogólnego zbioru tom 106”, wyd. PAU, Kraków 2006

⁶³ Zob.: hasło Krzemieniec, J. Strzałkowski, Zbiory polskich monet i medali, Łódź 1991, s. 77; B. Kuklik, „Szkoły numizmatyczne” na ziemiach ukraińskich w XIX w.....

⁶⁴ J. Kolendo, Studia z dziejów numizmatyki. Zbiory w Krzemieńcu, „Archeologia” 1969, t. 20: tam o zakupie biblioteki królewskiej i próbach odstąpienia gabinetu numizmatycznego.

⁶⁵ O stanie jeneralnym oświecenia guberni wołyńskiej i o środkach urządzenia i upowszechnienia nauk uczynione doniesienie przez T. Czackiego, [w:] X. Hugona Kołłątaja listy..., t. 2, s. 281.

.....
odsprzedania monet i medali Uniwersytetowi w Wilnie.⁶⁶ Nie zgodził się jednak na to rektor Uniwersytetu Wileńskiego - Hieronim Stroynowski. Powód był prozaiczny, stwierdził że ma ważniejsze wydatki niż zakup monet i medali.⁶⁷

Nie pozostawało więc nic innego jak pozostać z „dobrodziejstwem inwentarza”. Stąd też Czacki rozpoczął teraz starania o włączenie zbiorów numizmatycznych do programu nauczania i pełnego ich wykorzystania w procesie dydaktycznym Gimnazjum Wołyńskiego. Zmienił też zdanie co do wartości historycznych zbioru gabinetu numizmatycznego. Wyraził to w 1806 r. w piśmie do Gotfryda Ernesta Groddecka: „kiedy ma się piękny gabinet medalów, jaki i my mamy, należy koniecznie z niego korzystać”.⁶⁸

Antoni Ryszard zapisał, że już w 1806 r. Tadeusz Czacki wraz z Filipem hr. Platerem przeglądali zbiór monet i medali na, podziwiając dokonany zakup.⁶⁹ W 1810 r. kustoszem tego zbioru został Franciszek Rudzki.⁷⁰

W Gimnazjum – Liceum Wołyńskim w latach 1805-1832, znajdowało się pięć pracowni, które nazywano gabinetami, ze zbiorami dydaktycznymi oraz dodatkowo kolekcja numizmatyczna.

Niestety kolekcja monet i medali nigdy nie została ulokowana w Sali, która spełniała by warunki do godnego „kolekcji królewskiej” eksponowania i przechowywania. Rzutowało to też na nie do końca wykorzystany proces dydaktyczny z zakresu numizmatyki. Władze szkoły tak naprawdę nie miała koncepcji wykorzystania tego cennego zbioru numizmatycznego. Zajęcia z numizmatyki prowadzone były jedynie przez niecały rok.

Pomocny kustoszowi zbioru – Franciszkowi Rudzkiemu, w porządkowaniu zbiorów był katalog Jana Chrzyciela Albertrandiego.

Miejsce przechowywania zbioru numizmatycznego było zupełnie nieodpowiednie. Przechowywano go w kościele. Umieszczono je co prawda w salce nad skarbcem „z oknem zakratowanym od strony ogrodu i drugim oknem od wnętrza kościoła”.⁷¹

To umiejscowienie, nie tylko uniemożliwiało właściwe eksponowanie kolekcji numizmatycznej, ale także utrudniało jej skatalogowanie. Istotne też było, że praktycznie zbiór był niezabezpieczony w sposób właściwy.

W roku 1812 Rudzki wraz z Romualdem Steckim uratowali zbiór numizmatyczny przed grabieżą. Antoni Ryszard w 1893 r. pisał: „zbiór spakowawszy w 24 woreczki ukryli go za ołtarzem w kościele licealnym pojezuickim; po wojnie wydobyto stamtąd i złożono go w składzie nad skarbcem w tymże kościele, skąd

⁶⁶ T. Czacki do J. Śniadeckiego, list z 2 lipca 1803, [w:] „Listy Tadeusza Czackiego do Jana Śniadeckiego z lat 1801-1807”, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps 3102, k. 41.

⁶⁷ E. Danowska, op. cit., s. 266.

⁶⁸ List T. Czackiego do G. E. Groddecka, 10 czerwca 1806, „Przewodnik Naukowo-Literacki” 1876, t. 4, s. 1133.

⁶⁹ K. Buczek, „Żeby Wołyń...”, s. 62, podaje że: zbiór numizmatów i medali zakupiony z biblioteką dotarł do Krzemieńca dopiero w 1808 r.

⁷⁰ Franciszek Rudzki h. Skarbek (1756-1830) ur. w Warszawie, był naczelnikiem biura Komisji Edukacyjnej w Krzemieńcu. W latach 1812-1835 porządkował zbiór numizmatyczny w Krzemieńcu (J. Strzałkowski, op. cit., s. 109).

⁷¹ Gabinet numizmatyczny Wołyńskiego Liceum, [w:] Eu. Heleniusz [E. Iwanowski], Rozmowy o polskiej Koronie, Kraków 1873, t. 2, s. 465.

Rudzki brał częściami do siebie do opisywania”.⁷²

Nie uratowało to jednak kolekcji numizmatycznej przed kolejną, tym razem skuteczną grabieżą. W początkach marca 1817 r. doszło do ograbienia części kolekcji krzemienieckiej. Eugeniusz Iwanowski opisał to dosyć zdawkowo, lecz z interesującą sugestią: „widocznie znawcy bywali w gabinecie [numizmatycznym- KF] i chcieli wiedzieć co biorą. Medale papieskie brązowe razem złożone wszystkie zabrano i bardzo szacowne rzymskie”.⁷³

Jak opisywał barwnie krakowski numizmatyk i pierwszy w Polsce autor „Albumu numizmatycznego”⁷⁴: „W roku 1817 złodzieje okienkiem z kościoła po drabinie dostali się do składu i wiele złotych i srebrnych sztuk rzymskich i greckich skradli; złodzieje byli znawcami, gdyż wiedzieli co wybierać: zabrali około 3000 sztuk, szczęściem u Rudzkiego były rzeczy najrzadsze w domu. W 1818 r. przy przenoszeniu tego zbioru do kasy licealnej było jeszcze sztuk 16548. W 1821 r. ponownie zbiór przeliczono, było sztuk 18652. Rudzki o stanie gabinetu składał raporty kuratorowi Księżu Czartoryskiemu, wizytatorom Kropińskiemu i Wyleżyńskiemu, oraz dyrektorowi liceum Ściborskiemu.”⁷⁵

Zbiór monet i medali w Krzemieńcu należał do największej polskiej kolekcji numizmatycznej w tym czasie.. Jej podstawę stanowią część kolekcji królewskiej oraz częściowo prymasa Michała Poniatowskiego. W ciągu lat dzięki staraniom Franciszka Skarbka – Rudzkiego w latach 1811-1828 kolekcja numizmatyczna powiększyła się o 2 280 numizmatów. Wiele było też darów od osób wspomagających „Ateny Wołyńskie”. Lekarz z Lubaru – Meynich przekazał medali „złotych 6, srebrnych 51, miedzianych 13”.⁷⁶ Jan Dzierżysław Tarnowski z Dzikowa przekazał 5 medali, a Julian Ursyn Niemcewicz monety: grosz praski Wacława, denar srebrny Trajana i talar szwedzki, zaś prezes sądu w Mohylewie August Dzierżek: monety srebrne (antycznych 76, nowożytnych 231 i miedzianych 56).⁷⁷

Opiekun zbioru – Rudzki wymieniał też duplikaty monet, kompletując w ten sposób zbiór monet i medali. Od Karola von Heydeckena pozyskał w ten sposób 50 monet. Wśród nich były m. in. monety polskie i antyczne: „aleksandryjskie, Dioklecjana, Nerona, Aureliana, Maksymiliana”.⁷⁸ W zamian gimnazjum przekazało 39 egzemplarzy monet, wśród których były talary Augusta II, monety kurlandzkie

⁷² Za Antonim Ryszardem: „Rudzki nie widział na jedno oko, a w składzie było ciemnawo, nie mógł na miejscu porządkować”. Rudzki podróżował z Maksymilianem Ossolińskim. Gen. Karol Kaczkowski w „Dzienniku podróży do Krymu r. 1825 odbytej”, podaje szczegóły o Rudzkim. Warszawa 1829 r. tom III s. 155-156.

⁷³ Gabinet numizmatyczny..., s. 466.

⁷⁴ A. Ryszard, Album numizmatyczne polskie, (rękopis I i II wersji z lat 1880-1885); Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, sygn. 934a.

⁷⁵ Szkoła numizmatyczna..., s. 11. Zupełnie inne dane podaje Katarzyna Buczek („Żeby Wołyń...”, s. 62), tam: skradziono 300-400 sztuk.

⁷⁶ T. Czacki do Gimnazjum Wołyńskiego, 27 luty 1810, Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy w Kijowie (CPAHU), fond 710, op. 2, dz. 18, k. 198.

⁷⁷ F. Rudzki do M. Ściborskiego 21 czerwca 1821, „Pozostałe rękopisma po Franciszku Skarbku Rudzkim, sekretarzu Komisji Sądowo-Edukacyjnej w Krzemieńcu”, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps 4569, k. 260; Gabinet numizmatyczny..., s. 467; J. Kolendo, op. cit., s. 101.

⁷⁸ Gabinet numizmatyczny..., s. 468.

.....
oraz spora ilość przeróżnych brakteatów.⁷⁹

Kolekcja krzemieniecka ciągle się powiększała. Znamy te ilości wzrostowe monet dzięki raportom J. N. Wyleżyńskiego. W 1819 r. zbiór liczył 16 864 egz.; w 1820 – 17 070; w 1821 – 17 109.⁸⁰

W raportach z wizytacji chwalono gabinet numizmatyczny w Krzemieńcu. Informowano księcia Adama Jerzego Czartoryskiego o dobrym stanie zbiorów w 1822 r.: „wszystkie już numizmata rozgatunkował [Rudzki – KF] i tych rejestr sumaryczny spisał [...] starożytnych 8 453, nowożytnych 9 539, ogółem 17 992, a między tymi złotych 339, srebrnych 9 965, ołowianych [sic!] 394, siarczanych [sic!] 48”.⁸¹

Mimo posiadanego potężnego zbioru numizmatycznego Franciszek Rudzki nie prowadził dla uczniów cyklicznych wykładów z numizmatyki.

Ponieważ w „Atenach Wołyńskich” nie było jednak możliwości prowadzenia wykładów w oparciu o zbiory numizmatyczne powtórnie powróciła myśl o przeniesieniu monet i medali do Wilna. Władze Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego w końcu 1827 r. wyraziły zgodę na przejęcie kolekcji numizmatycznej. Transportem miał zająć się wileński bibliotekarz Aleksander Bohatkiewicz. Z początkiem 1828 r. część zbiorów numizmatycznych przewieziono do Wilna.⁸²

W ramach reperkusji carskich po powstaniu listopadowym w 1832 r. nakazano zbiór przenieść do Petersburga. Wedle zachowanych dziewiętnastowiecznych relacji oglądał przeniesioną kolekcję numizmatyczną metropolita kijowski, biskup litewski, greko-katolicki ks. Jozafat Ignacy Bułhak. Co więcej wybrano co lepsze okazy numizmatyczne do gabinetu numizmatycznego, w Petersburgu, a resztę w 1834 r. odesłano do Uniwersytetu w Kijowie.⁸³

W Krzemieńcu powstał napisany przez Tadeusza Czackiego w 1810 r. „na swój czas, nader ciekawy i ważny” wykład numizmatyczny p.t. „O rzeczy menniczej w Polsce i Litwie dla uczniów Wołyńskiego Gimnazjum pisane r. 1810” Wykład ten znany jedynie w rękopisie, krążył pomiędzy uczniami. Ze względu jednak, że nie był przedstawiany uczniom „z katedry” doczekał się publikacji dopiero w 1854 r.⁸⁴

Tam też Czacki opracował „Zbiór ciekawy XIV tablic numizmatycznych rytych na miedzi, zawierający wizerunki numizmatów polskich obustronnie wydanych przy dziele Tadeusza Czackiego; w ogóle sztuk 215 i orientalnych sztuk 10; Z dodaniem ich opisu szczegółowego, tudzież z załączeniem XIII tablic ważnych

⁷⁹ W dokumencie liczbę „50” przekreślono ołówkiem i dopisano „39”. Zmiana dotyczyła średniowiecznych brakteatów. F. Rudzki do A. Lewickiego, 4 maja 1825; F. Rudzki do A. Lewickiego, 13 lutego 1825, „Pozostałe rękopisma po Franciszku...” Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps 4569, k. 237.

⁸⁰ Raport J. N. Wyleżyńskiego z 31 lipca 1821, Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, rkps F2 KC 54, k. 255 v; K. Moniuszko do Uniwersytetu Wileńskiego. Są też odmienne dane liczby monet: J. Kolendo, op. cit., s. 100-101 (1818-16 867; 1821-17 728).

⁸¹ J. N. Wyleżyński do A. J. Czartoryskiego, 11 września 1822, CPAHU, fond 707, op. 314, dz. 7, k. 69

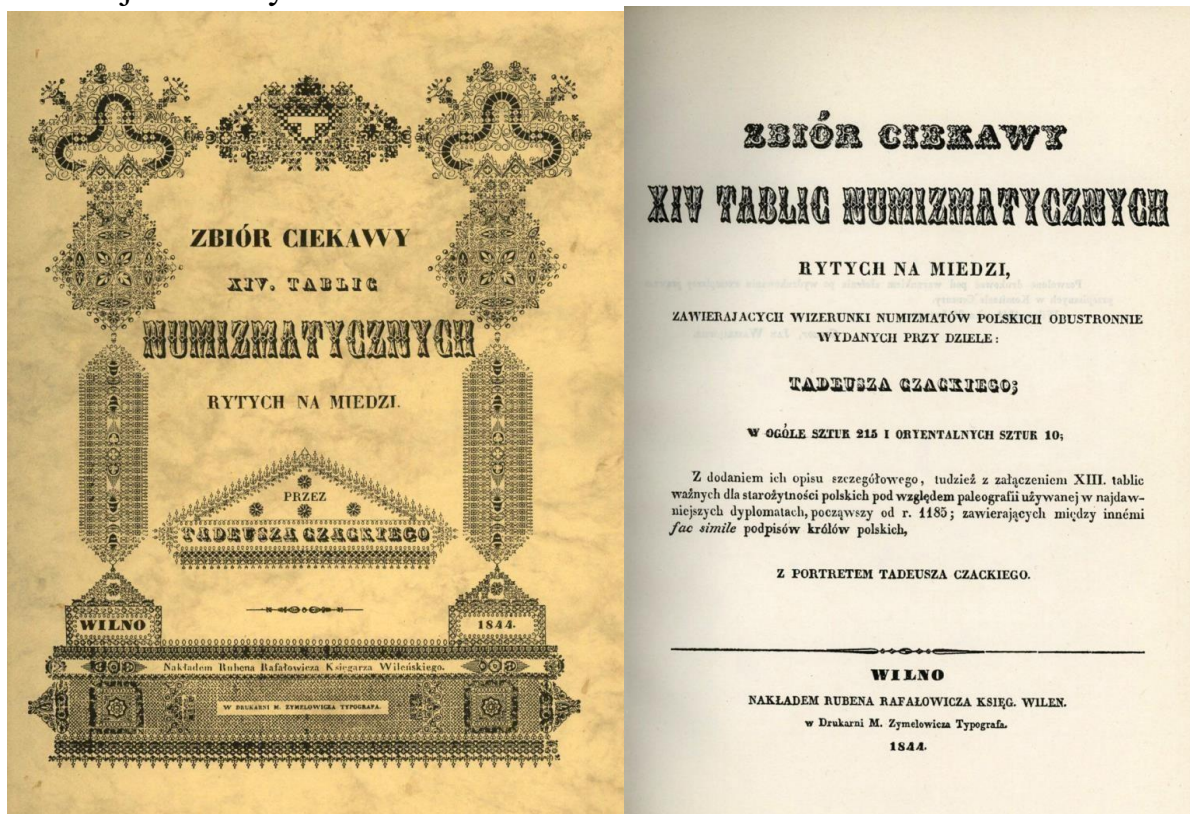
⁸² K. Buczek, „Żeby Wołyń...”, s. 64, podaje że przewieziono cały zbiór numizmatyczny, przeczy temu E. Iwanowski oraz A. Ryszard.

⁸³ O zbiorze Krzemienieckim napisał Heleniusz (Iwanowski Eustachy) w dziele „Rozmowy o polskiej koronie” 1873 w t. II str. 472-476.

⁸⁴ Wydrukował gohr. E. Raczyński w wydaniu „Dzieł Tadeusza Czackiego”, w części III r. 1854, s. 364-456.

dla starożytności polskich pod względem paleografii używanej w najdawniejszych dyplomatach począwszy od r. 1185; zawierających między innymi fac simile podpisy królów polskich, z portretem Tadeusza Czackiego”. Wydano ją w 1844 r. w Wilnie.⁸⁵

Najciekawsze w tej pracy jest umieszczenie na końcu opracowania osobną część pod nazwą „Tablica Monet Kufficznych znajdujących w Litwie, od gminu: zakładem przymierza z czartem, nazwanych”. Już dużo wcześniej Tadeusz Czacki opracował te poszczególne „tablice” jako „wykłady”. Zapewne były one opracowane na potrzeby uczniów Liceum Wołyńskiego. Stąd też mamy wydane drukiem: „WYKŁAD Tablicy Monet Kufficznych znajdujących w Litwie, od Gminu: zakładem przymierza z czartem, nazwanych”. Skład jest zupełnie inny i widać, że był drukowany dużo wcześniej. Inny jest układ na stronach i umieszczenie tablicy z rycinami monet. Jest to jedyny ślad ukazujący, że przykładano dużą wagę do nauki numizmatyki w Gimnazjum i Liceum Wołyńskim w Krzemieńcu. Jednak jak się okazało nauczanie tej dyscypliny nauki skończyło się jedną wielką niemożliwością realizacji w rzeczywistości XIX w.

⁸⁵ Wydano nakładem księgarza wileńskiego Rubena Rafałowicza w drukarni M. Zymelowicza.

Лілія Циганенко
ORCID: 0000-0002-5014-9845

МЕТРИЧНІ КНИГИ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРИЇ АЛБАНЦІВ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ

METRIC BOOKS AS SOURCE OF THE HISTORY OF THE ALBANIANS OF SOUTHERN BESSARABIA

Для розвитку сучасної української історичної науки притаманна підвищена увага до вивчення масових джерел, серед яких важливе місце належить метричним книгам.

Метрична книга (трьохчастна книга) – це церковний офіційний реєстр, в якому велися записи статистичного-облікового характеру стосовно мешканців певного регіону або населеного пункту. Метрична книга була розрахована на один календарний рік та складалася з трьох реєстраційних частин: новонароджених («О родившихся»), заключних шлюбів («О бракосочетавшихся»), померлих («О умерших»).

Перші згадки про метричні книги відносяться до XVI ст. [3, с. 129]. Обов'язкове ведення метричних книг у Російській імперії було запроваджено в 1722 р.: у параграфі 29 «Доповнень до духовного регламенту» священники були зобов'язані мати книги, «які зазвичай називаються метрики» й де «...записуються відомості про народження та хрещення дітей, укладання шлюбів та смерті, а також повідомляти ці дані до архієрейських приказів» [4, № 4022]. Ведення книг перебувало під патронатом священників (різних конфесій), але цей процес ретельно контролювався органами державної влади.

Важко не погодитися з думкою О. Кригіної, яка стверджує, що: «Метричні книги, попри своє громадянсько-правове значення, були також важливим статистичним матеріалом, первинним генеалогічним джерелом, найбільш достовірним із загальної маси родових матеріалів» [2, с. 138]. Як зазначено в енциклопедичному словнику Брокгауза і Ефрона, «Окрім свого громадянсько-правового значення, метричні книги служать важливим статистичним матеріалом» [7, с. 201]. Метричні книги протягом всього свого існування виконували функцію не лише духовного, але й громадянського та юридичного документа.

Сьогодні наукове вивчення метрик не припиняється, а, навпаки, розвивається за різними напрямками. Інформація метричних книг використовується для соціально-правового захисту громадян (підтвердження фактів народження, смерті, як непрямий доказ при встановленні національності), генеалогічних, історико-статистичних досліджень, при вивченні ментальності етносу (дотримання посту, залежність імен у новонароджених від релігійних свят, динаміка народжуваності тощо) [2, с. 138].

Деякі з сучасних дослідників знаходять в метричних книгах відповіді на доволі «незвичайні» питання, наприклад такі як: фіксація причин смерті за матеріалами метричних книг [5]; шлюбні стратегії лютеран за матеріалами метричних книг [1]; станово-професійний склад населення за матеріалами метричних книг [6] тощо. До цього виду історичних джерел звертається дедалі більше дослідників.

В Ізмаїльському архіві зберігається чимало цікавих та унікальних документів, серед яких чільне місце належить метричним книгам. Однією з таких «родзинок» є метрична книга села Каракурт, Болградського району.

Село Каракурт було засновано в 1811 році албанцями – переселенцями з Добруджі, куди вони потрапили з півдня Албанії. Албанці – нащадки стародавнього населення Балкан – іллірійців, які внаслідок войовничого та незалежного характеру, так й не були повністю романізовані. В цілому ж, на територію сучасної України албанці переселилися в середині XVIII сторіччя, коли ці землі були під владою Російської імперії. В той час більша частина колоністів складалася з албанських добровольців, які під час російсько-турецької війни служили на російському флоті. Вони контролювали дельту Дунаю, а після завершення війни осіли в Одесі та на її околицях. В історичному центрі Одеси є дві відомі вулиці, пов'язані з албанцями: Велика і Мала Арнаутські.

Переселення албанців до Південної Бессарабії відбулося у 1806–1812 роках й було пов'язане з посиленням національного та релігійного гніту на рідних для них Балканах, які тоді були під владою Османської імперії. Кілька тисяч православних албанських, болгарських і гагаузьких родин відмовились від перспективи навернення в іслам, шукаючи вільні землі, вирушили на пошуки нової батьківщини. Так з'явилося перше албанське село Каракурт в регіоні. Щодо назви села – існують кілька версій. Перша – переселенці будували глиняні хати з чорної глини, до складу якої входила значна кількість місцевих чорних хропаків. Друга – в часи перебування татар на місці майбутнього поселення існував хутір татарського начальника – Кара-Курта. Третя версія пов'язана з назвою одного з видів павуків, яких доволі багато в регіоні.

В середині XIX ст. частина бессарабських албанців переселилися до сучасної Запорізької області, де ними було засновано кілька сел. Каракурт залишає за собою статус столиці українських албанців та єдиного албанського села в Одеській області. З 1944 по 2016 рр. село називалося Жовтневе, однак в рамках декомунізації в Україні, йому було повернуто історичну назву. Албанці становлять відносну більшість населення села, однак тут мешкають також гагаузи, болгары, молдовани, українці. Сьогодні мешканці Каракурта розмовляють шістьма мовами: албанською, болгарською, гагаузькою, українською, молдовською та російською, однак албанська тут є основною мовою міжнаціонального спілкування.

Історія становлення та розвитку села є надзвичайно цікавою. Одним з

джерел, що допомагає в історико-статистичних розвідках, є вже згадувані метричні книги (з 1824 р.), які зберігаються в фондах Ізмаїльського архіву.

Фото 1.

Зовнішній вигляд метричної книги

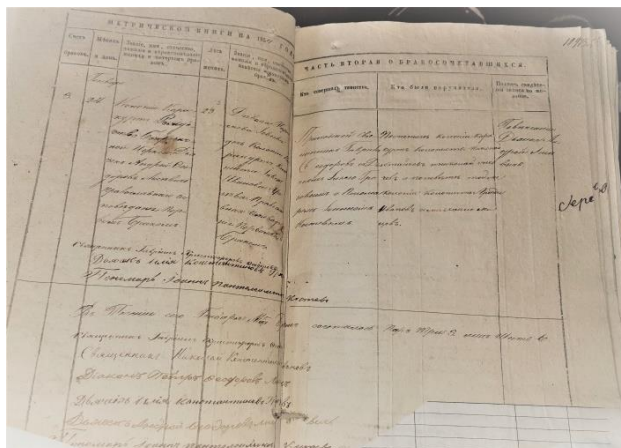

Фото 2.

*Одна зі сторінок метричної книги
с. Каракурт (1851 р.)*

Традиційно метричні книги села Каракурт склалися з трьох частин. В першій – «Про новонароджених», окрім дати народження та хрещення, зазначалась стать дитини, її ім'я, місце проживання, станова приналежність, віросповідання, національність. Серед обов'язкових даних були прізвища та ім'я батьків та хрещених (їх місце проживання, станова та національна приналежність тощо). Окремо зазначалося, хто зі священнослужителів хрестив дитину й де цей обряд відбувався (вдома або в церкві).

Наступна, друга частина книги – «Про шлюби» – також вимагала певного переліку обов'язкових даних. Це дата укладання шлюбу, персональні дані молодят. Для кожного з подружжя відмічалось, який шлюб він брав (перший, другий тощо). В окрему графу записували свідків (поручителів), обов'язково зазначаючи їх місце проживання, станову та національну приналежність. Традиційно вказувалося, хто зі священнослужителів проводив обряд.

Заключна – третя частина метричної книги «Про померлих» містила інформацію про дату смерті та дату поховання, відомості про місце проживання померлого, його становий та національний статус. Обов'язковим було зазначення причини смерті та місце поховання. В третій частині також вказувалося, хто зі священнослужителів здійснив обряд поховання, а також хто проводив сповідь померлого. По кожній частині підсумки підводилися раз на місяць та в цілому за рік.

Невірно буде стверджувати, що метричні книги є єдиним джерелом у вивченні історії албанців Південної Бессарабії. Значну роль тут відіграє вивчення таких джерел, як відомості волосних управ, різноманітні переписи населення, матеріали губернських та повітових канцелярій тощо. Однак

інформаційне значення такого роду джерел значно підвищується у поєднанні з даними метричних книг.

Джерела та література

1. Коркодинова А.В., Главацкая Е.М. Брачные стратегии лютеран Екатеринбургa по материалам метрических книг церкви св. Петра (1892-1919 гг.). Церковь. Богословие. 2016. URL: academia.edu.

2. Кригіна О. В. Метричні книги як історичне джерело: використання та забезпечення збереження інформації. Інформація та культура в забезпеченні сталого розвитку людства : зб. матеріалів Міжнар. Інтернет- конференції, м. Маріуполь, 15 листоп. 2017 р. / Маріуп. держ. ун-т ; за заг. ред. Г. І. Батичко. Маріуполь : МДУ, 2018. 278 с.

3. Недзелюк Т.Г. Метрические книги сибирских католических приходов как репрезентативный исторический источник. Вестник Томского государственного университета. 2011. № 3(15). С. 129–135.

4. Повне зібрання законів Російської імперії. СПб. : Типографія 2-го Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1830. Вип.1. Т. 6.

5. Смирнов С. Смертность в Олонецкой губернии в XIX – начале XX вв.: к вопросу о фиксации причин смерти (по материалам метрических книг. Информационный бюллетень ассоциации История, 2002. URL: elibrary.ru.

6. Хабарова О.В. Сословно-профессиональный состав населения Севастополя в первой четверти XIX в. (по материалам метрических книг. Историческое профессиоведение. 2004. URL: elibrary.ru.

7. Энциклопедический словарь / сост. Ф.А. Брокгауз, И.А. Эфрон. Т. XIX. СПб.: Типо-Литография И. А. Эфрона, 1896.

Сергій Кулешов
ORCID: 0000-0003-1950-9651

ЦІКАВИЙ РЕЧОВИЙ ДОКАЗ СПІЛКУВАННЯ НУМІЗМАТІВ К. В. ГОЛЕНКА ТА В. О. АНОХІНА

INTERESTING MATERIAL EVIDENCE OF NUMISMATS COMMUNICATION K. V. GOLENKO AND V. O. ANOKHIN

Нещодавно, переглядаючи свою домашню бібліотеку, я знайшов невеликий (на чотирьох сторінках) передрук повідомлення з третього випуску румунського часопису «Студії та дослідження з нумізматики» («Studii și Cercetări de Numismatică») за 1960 рік. Автором матеріалу «Монета з міста Томи, знайдена в Іжевську» був відомий російський нумізмат Костянтин Володимирович Голенко (1929 – 1975 роки життя). У цьому повідомленні автор розглядає бронзову монету (вага – 11, 53 гр.), карбовану в місті Томи у часи правління римського імператора Александра Севера, і яку знайшли на околицях міста Іжевськ наприкінці 1950-х років (на той час Іжевськ – столиця Удмурдської автономної республіки РРФСР). Наявність цієї монети у віддаленому Приураллі К. В. Голенко пояснює так: у північні райони Чорного моря монета могла потрапити разом з добиччю, захопленою готами під час одного з вторгнень (найвірогідніше у 258 р.), а звідти (вже як прикраса) – на землі околиці сучасного Іжевська. Це трапилося, ймовірно, у другій половині III ст. н.е. або на початку IV ст. н.е. в результаті або племінних переміщень, або міжплемінного обміну.

Але цікавим передрук є не тільки його змістом. На титульному його аркуші є напис російською мовою «Владлену от автора». А у конверті до статті була та сама монета міста Томи. Передрук і монету я отримав як подарунок від видатного українського нумізмата Владилена Опанасовича Анохіна (1930 – 2019 роки життя). Але моя пам'ять не зберегла відомості про час та обставини цієї події. Найвірогідніше це було десь у 1970-х рр., коли я колекціонував античні монети й інколи бував у Владилена Опанасовича вдома, де він надавав мені допомогу в атрибуції монет і показував спеціальну літературу. Іноді він дарував мені книжки з історії й нумізматики та якісь монетки.

Невідомо також, коли К. В. Голенко передав ці речі В. О. Анохіну. Можливо, це було під час особистої зустрічі цих учених на конференції або при наданні В. К. Голенком рукопису однієї зі статей до збірника «Нумізматики и сфрагистика», відповідальним редактором якого був Владилен Опанасович.

Виникає питання: як ця монета могла опинитися у К. В. Голенка. Цю монету до музею Удмуртії приніс житель Іжевська разом з декількома предметами античного часу. Вони були розкидані на невеликій території на

*Тези доповідей II Міжнародної наукової конференції «Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти»,
13 – 14 травня 2021 р*

.....

околиці міста, яке згодом виявилось могильником римського часу. Оскільки монета не зацікавила музейників, то К. В. Голенко, мабуть, придбав її для дослідження. До того ж він ще й з юнацьких літ колекціонував античні монети.

Олена Швець
ORCID: 0000-0003-1313-7236

ОЦИФРУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ГАЛУЗЕЙ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

DIGITALIZATION OF OBJECTS OF RESEARCH OF SPECIAL BRANCHES OF HISTORICAL SCIENCE

Тема перекладу об'єктів історичних досліджень з аналогового вигляду в цифровий, придатний для запису на електронні носії, на сьогоднішній день, в масштабі швидкості технологічного, інформаційного прогресу та діджиталізації в Україні, знаходиться на піку своєї актуальності так само, як і оцифрування будь-яких інших документів, не почавши яке зараз, ми дуже ускладнимо собі робочі та наукові процеси в майбутньому [1].

Перевагами такого методу є необмежений термін зберігання, якість, зменшення зносу оригіналів, доступ до файлів та документів, оригінали яких знаходяться в незадовільному стані, можливість відновлення оригіналу в разі втрати, розпізнавання образів, створення електронного каталогу колекцій. Завдяки цьому з'являється можливість представлення своїх праць у галереях, онлайн музеях, аукціонах, конференціях, презентаціях, сайтах та інших інформаційних ресурсах.

Прикладами успішного проведення оцифрувальної роботи є такі проекти, як оцифрування українською компанією «Цифрова країна» фонду «Музею спортивної слави України», архіву друкованих видань Всеукраїнської Академії НАУК, 1919-1931 рр., «Літопису села Карпилівка» [2], оцифровка об'єктів культурної спадщини та предметів мистецтва бельгійського The Museum Dhondt-Dhaenens [3], здійснення двох найбільших програм Республіки Казахстан в галузі культури: реалізації проекту «Сакральний Казахстан», який не має світових аналогів перекладу в цифрову форму понад 100 об'єктів, будівель і споруд історичної спадщини і створення Державного каталогу музейного фонду Республіки Казахстан – масштабного проекту оцифровки музейних фондів Республіки Казахстан [4]. Також до них можна віднести успішні практики оцифрування державних документів задля реалізації автоматизації адміністративних послуг за ініціативи Міністерства цифрових трансформацій України та проекту UCSI Агентство з міжнародного розвитку USAID про зміцнення громадської довіри [5].

Масове переведення об'єктів дослідження у віртуальну форму допоможе та пришвидшить створення інтегрованих баз даних музейних колекцій, що зможуть включати у собі не тільки текстові документи, а і об'ємні макети, так, як якісне обладнання надає можливість оцифрувати будь-які об'єкти будь-якого розміру, текстури та форми.

Якісна оцифрувальна техніка може забезпечити створення моделей об'єктів великої складності, цифрових копій сканованих газет, карт, планів, книг (в тому числі з невеликим кутом розкриття) та документів в будь-яких форматах, а також посприяти створення електронного каталогу, який зможе забезпечити збереження культурної спадщини і дозволить проведення високоякісних досліджень та реконструкцій.

Використання інформаційних технологій та застосування в них цифрових даних про об'єкти історичних досліджень в наукових процесах різних напрямів в останні роки досліджується багатьма вітчизняними та закордонними науковцями як досить перспективний напрямок. В Україні цю тематику в своїх працях та статтях висвітлювали В. Орлик [6], С. Орлик [7], О. Жданович [8], О. Кузьменко [9], В. Нечитайло [10], О. Шпортун [11] та А. Лузанова [12], описуючи та досліджуючи найрізноманітніші аспекти інформаційної сфери та їх застосування саме в історичних науках, тому хочеться розглянути ще один із них.

Використання таких технологій під час історичних досліджень може посприяти значним проривам, відкриттю нових можливостей та полегшенню діяльність багатьох дослідників історії та спеціальних історичних дисциплін, так як передача зображення, в залежності від правильності визначення необхідних технічних характеристик відповідних до особливостей та специфіки досліджуваних об'єктів, буде надточною, надасть можливість обробки та виключає можливість помилки.

Перед передачею або збереженням цифрове представлення, як правило, піддається фільтрації та кодування для зменшення обсягу, тому вага цифрових файлів не така велика, як це було на самому початку, і процеси оптимізації кожного дня продовжують розроблятися та удосконалюватися, то сміливо можна починати постановку питання, щодо створення особистих електронних баз даних українських музеїв, архівів та історичних університетів, в яких містилися б не лише фотографії, двовимірні скани та текстові файли, а зберігалися повноцінні тривимірні моделі з вільним доступом по запиті до кожного із них всіх, хто займається науковою та дослідницькою діяльністю.

Джерела та література

1. Хоровиц П., Хилл У. Искусство схемотехники: В 3х томах: Т. 2. Пер. с англ. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Мир, 1993. 371 с.
2. Цифрова країна: інформація у сучасному форматі: Проекти [Електронний ресурс]. URL: <https://digitalcountry.ua/ru/category/projects/>.
3. Оцифровка объектов культурного наследия и предметов искусства – Коллекция Яна Хута [Електронний ресурс]. URL: <https://iguana-idm.com/ru/digitizing-cultural-heritage-art-jan-hoet-collection>.
4. Оцифровка объектов культурного наследия URL: www.uni3dlabs.ru/portfolio/digitization-of-cultural-heritage-objects.

5. Гуманітарна допомога та забезпечення стабілізації // USAID from the American People URL: www.usaid.gov/uk/ukraine/stabilization-and-crisis-response/.
6. Орлик В.М. Інформаційний потенціал WEB-ресурсів у нумізматичних дослідженнях (на прикладі монет держав хрестоносців) // Архівознавство та джерелознавчі галузі знань: проблеми взаємодії на сучасному етапі. К., 2013. С. 129–133.
7. Орлик В., Орлик С., Лузанова А. Інформаційний потенціал офіційних сайтів музеїв у нумізматичних дослідженнях та популяризації діяльності музейних установ. Соціум. Документ. Комунікація. Серія: Історичні науки. 2020. Вип.10. С. 392–422.
8. Жданович А.В. Историческая информация в Интернет. Краткая история сети Интернет и использование информационных ресурсов / Жданович Алексей // Історіографічні дослідження в Україні. 2000. 10. С. 336–347.
9. Козьменко О. В. Проблеми створення і використання електронних інформаційних ресурсів для потреб аналітиків і науковців / О. В. Козьменко, О. В. Кузьменко, К. М. Жулінська // Вісник Української академії банківської справи. 2012. 1(32). С. 90–96.
10. Нечитайло В.В. Інформаційний потенціал Інтернет-ресурсів у вивченні проблем грошового обігу України-Гетьманщини. Соціум. Документ. Комунікація: збірник наукових статей. Серія «Історичні науки». Вип. 7. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 77–87.
11. Шпортун О. Проблеми використання сайту «Auction.violity.com» в нумізматичних дослідженнях. Збірник праць IV Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми нумізматики в системі допоміжних історичних дисциплін». Кіровоград–Київ–Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 125–127.
12. Лузанова А. Інформаційні технології та ресурси в нумізматиці: стан наукового вивчення проблеми. Наукові записки молодих учених – комп'ютерні науки та інформаційні технології № 6 (2020).

Інна Демуз
ORCID: 0000-0002-5936-2386

**ПРОФЕСОР АЛЬБИЦЬКИЙ ВАСИЛЬ ІВАНОВИЧ (1850 – 1926(?) рр.) –
ВІДОМИЙ УЧЕНИЙ У ГАЛУЗІ ГІДРАВЛІКИ
PROFESSOR ALBYTSKY VASYL IVANOVYCH (1850 - 1926 (?) – A
FAMOUS SCIENTIST IN THE FIELD OF HYDRAULICS**

Вивчення професійних біографій та наукової спадщини не відомих до цього часу широкому загалу вчених та організаторів науки є важливим і актуальним завданням сучасної біографіки, до того ж, – формує своєрідний наратив для розуміння загальних тенденцій розвитку тієї чи іншої наукової галузі. В історії інженерної думки маловідомим залишається ім'я Василя Івановича Альбицького (1850 – 1926(?) рр.) – професора Харківського технологічного інституту, вченого у галузі гідравліки.

Короткі відомості про В. І. Альбицького уміщені, в основному, у працях з історії становлення та розвитку Харківського технологічного інституту (ХТІ) (наразі – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут») [5-7], або у довідкових виданнях [3]. Єдиною публікацією, спеціально присвяченою постаті вченого, є стаття М. Гутник [4].

В. І. Альбицький народився 19 березня 1850 р. у м. Меленки Володимирської губернії. Середню освіту здобув у Володимирській духовній семінарії, вищу – на механічному відділенні Санкт-Петербурзького технологічного інституту, який закінчив у 1877 р. З наступного року молодий фахівець почав викладати креслення у цьому ж інституті. Вже у 1882 р. у Санкт-Петербурзькому Імператорському університеті захистив дисертацію.

Після відкриття навесні 1885 р. у м. Харкові технологічного інституту В. І. Альбицького перевели до новоствореного навчального закладу, де він розпочав викладання графічної статки. У 1886 р. вчений зайняв посаду професора кафедри механіки.

Заслуга дослідника – у заснуванні у 1909 р. кабінету прикладної механіки на кафедрі гідравліки, який пізніше трансформувався в потужну гідравлічну лабораторію. Протягом кількох років В. І. Альбицький був очільником цієї лабораторії.

Він – член Харківського відділення Імператорського російського технічного товариства.

В. І. Альбицький є автором значної кількості наукових праць і навчальних посібників для студентів інженерно-механічних спеціальностей: «Ручні насоси, їхня будова та проектування» (Харків, 1886 р.); «Додаток графічного методу до нерозрізаних балок, що лежать на багатьох опорах» (СПб., 1886 р.); «Гвинтове зчеплення, розрахунок його і креслення» (СПб., 1888 р.); «Болтове скріплення, розрахунок його і креслення» (СПб., 1888 р.);

«Циліндричні зубчасті колеса, їхній розрахунок і креслення» (СПб., 1888 р.); «Конічні зубчасті колеса, їх розрахунок і креслення» (СПб., 1888 р.); «Повні детальні розрахунки водяних двигунів» (Харків, 1889 р.); «Визначення числа зубців у круглих циліндричних зубчастих колесах» (Харків, 1892 р.); «Гідравліка» (Харків, 1895 р.); «Прикладна кінематика» (Харків, 1896 р.); «Турбіни, їх теорія та розрахунок» (Харків, 1901 р.); «Дніпрові пороги й облаштування на них судноплавства» (Харків, 1903 р.); «Прикладна кінематика» (Харків, 1905 р.); «Нові загальні формули для розрахунку водяних турбін, їхнє виведення, аналіз і застосування» (Харків, 1905 р.); «Утилізація водяної сили російських річок» (Харків, 1908 р.); «Слабкість гідротехнічних будівель в Росії та головний спосіб її усунення» (Харків, 1909 р.); «Очищення трубопроводів різного призначення взагалі й водопровідної мережі зокрема, використувані для цього знаряддя і приблизна вартість: патент» (Харків, 1913 р.) [3; 4].

Відомо, що В. І. Альбицький, окрім виконання професорських обов'язків, брав активну участь у втіленні практичних гідравлічних проєктів: експертування у справі будівництва греблі на р. Ока, оцінювання водяної турбіни млину по р. Ворскла, керівництво спорудженням турбінних установок у Волинській губернії на р. Іква та Харківській губернії на р. Сіверський Донець (протягом 1903–1909 рр.), будівництво у Керченському проливі шлюзової дамби. За його керівництва на річці Псьол, поблизу Лебедина у маєтку Д. Г. Фігуровського збудовано велику шпунтову водоспускну греблю [4]. В. І. Альбицький причетний до будівництва у 1908 р. першої на р. Дніпро водяної електростанції у селищі Чаплі (передмістя сучасного міста Дніпро).

Учений є автором доповідей «Улучшение и оживление русских рек, как общественные продовольственные работы» (1907 р.), «О поднятии уровня Азовского моря путем устройства в Керченском проливе шлюзовой плотины» (1909 р.), представлених на розгляд уряду [3].

Однак монархічні погляди В. І. Альбицького стали причиною його звільнення у 1913 р. з Харківського технологічного інституту. Цього ж року вчений залишив і керівництво лабораторією.

Внесок ученого у розвиток гідравліки є неоціненним. Він активно займався розробкою способів очищення водогонів за винайденим ним способом, представив креслення механізмів власної конструкції. На цей винахід професор отримав патент від російського, німецького та французького урядів.

Після 1917 р. В. І. Альбицький консультував будівництво Дніпровської гідроелектростанції [3].

Наразі невстановленою залишається точна дата смерті вченого, невідомим є його життєвий і творчий шлях після 1917 р., є багато «білих плям» у професійній та особистій біографії професора; абсолютно не вивченою є його наукова спадщина та її цінність для сучасної науки.

Враховуючи вищесказане, а також наявність у Державному архіві Харківської області не оприлюднених і не досліджених до цього часу особових

.....
справ (на 348 та 132 арк. відповідно) Василя Альбицького та його сина Володимира Альбицького [1; 2] – інженера-технолога, лаборанта гідравлічної лабораторії при ХТІ (1911 – 1914 рр.), вважаємо вивчення професійної діяльності Альбицьких у галузі гідравліки перспективним і важливим дослідницьким завданням.

Джерела та література

1. Альбицкий Василий Иванович // Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). Ф. Р-1682. Оп. 2. Спр. 5. 348 арк.
2. Альбицкий Владимир Васильевич // ДАХО. Ф. Р-1682. Оп. 2. Спр. 7. 132 арк.
3. Альбицький Василь Іванович. URL: http://library.kpi.kharkov.ua/vustavki/PREPODAVATELY/PR_%D0%90.html .
4. Гутник М. В. Професор Василь Іванович Альбицький – провідний учений Харківського технологічного інституту у галузі гідравліки (19.03.1850 – після 1916). *Історія науки і біографістика*: електрон. наук. фахове вид. 2018. № 2. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2018-2/07.pdf>
5. Журило Д. Ю. Становление и развитие Харьковского технологического института в конце XIX – начале XX веков. Харьков: НТУ «ХПИ», 2016. 264 с.
6. Тверитникова О. Є., Посвятенко Н. І., Мельник Т. В. Нариси історії розвитку прикладних технічних наук в Україні. З досвіду Харківського політехнічного інституту: монографія. Харків: НТУ «ХПИ», 2015. 272 с.
7. Харьковский политехнический институт. 1885–1985. История развития / отв. ред. Н. Ф. Киркач. Харьков: Вища школа, 1985. 224 с.

Ірина Бородай
ORCID: 0000-0001-6639-9200

**ПРОФЕСОР І. І. КАЛУГІН (1890–1945) – ОРГАНІЗАТОР СИСТЕМИ
ВИЩОЇ ЗООТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ, РОЗРОБНИК НАУКОВИХ ОСНОВ
РОЗВЕДЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТВАРИН**

**PROFESSOR I.I. KALUGIN (1890–1945) – ORGANIZER OF THE
SYSTEM OF HIGHER ZOOTECHNICAL EDUCATION, DEVELOPER OF
SCIENTIFIC FUNDAMENTALS OF FARM ANIMAL BREEDING**

Історія зоотехнічної науки – це, передусім, біографії її відомих представників, які своєю копіткою працею розробили наукові основи розведення та селекції, годівлі й утримання, інтенсивного відтворення сільськогосподарських тварин. Серед талановитих учених-зоотехніків і педагогів інтернаціонального значення професор І. І. Калугін, який доклав зусиль до становлення системи вищої фахової освіти в Україні, Білорусі та Азейбарджану, розробив основоположні питання селекційно-племінного вдосконалення сільськогосподарських тварин, що спонукає до системного дослідження та актуалізації його творчого доробку.

Іван Іванович Калугін народився 30 березня (11 квітня) 1890 р. в с. Кам'янка Таврійської губернії (Російська імперія). Закінчив Петровську землеробську і лісову академію в 1890 р. (нині – Російський державний аграрний університет – МСГА ім. К.А. Тимірязєва). З 1891 р. викладав у Харківському землеробському училищі (нині – Харківська державна зооветеринарна академія), з 1892 р. – в Уманському училищі землеробства і садівництва (нині – Уманський державний аграрний університет). Водночас читав лекції на курсах для народних учителів із шовківництва, бджільництва і городництва [1].

З 1894 р. – ад'юнкт-професор, а з 1899 р. – професор кафедри загальної зоотехніки Ново-Олександрійського інституту сільського господарства і лісівництва (нині – Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва). Упродовж 1911–1914 років – директор цього інституту. У цей час проводить наукові дослідження з годівлі і розведення сільськогосподарських тварин. Розробляє теоретичні основи кормовиробництва та індивідуального розвитку худоби, основоположні питання племінної справи. Першим серед вітчизняних учених звернув увагу на необхідність створення порайонних кормових раціонів.

У 1900 р. переклав з німецької фундаментальні наукові праці Ю. Кюна «Рациональное кормление крупного рогатого kota» та в 1903 р. О. Роде «Свиноводство». Основні наукові праці І. Калугіна цього періоду: «Силосованный корм и его хозяйственное значение» (1892, 1903, 1905, 1910),

«Основы кормления сельскохозяйственных млекопитающих» (1899), «Опыт применения резки из тонких древесных ветвей в корме скоту» (1903), «Главнейшие моменты в области теории скотоводческого искусства» (1904), «Кормовые нормы и кормовые таблицы» (1905, 1906), «Исследование современного состояния свиноводства в губерниях Волынской и Подольской» (1905), «Искусственный вывод цыплят» (1905), «Кормление крупного рогатого скота применительно к условиям России» (1906, 1911), «Скотоводческое искусство: Руководство к рациональному разведению, выращиванию и содержанию скота» (1915), «Коза» (1905, 1912). Підручник І.І. Калугіна «Основы кормления сельскохозяйственных животных» був настільки затребуваним і своєчасним, що витримав шість перевидань, як і інші його видання. На нашу думку, становить особливий інтерес монографія І. І. Калугіна «Роль подбора в совершенствовании пород» (1911), в якій узагальнено підходи зарубіжних і вітчизняних учених щодо його застосування у системі племінної справи. Учений велике значення в удосконаленні порід надавав однорідному підбору і широко пропагував еволюційне вчення Ч. Дарвіна.

Професор І. І. Калугін сприяв популяризації здобутків вітчизняної зоотехнії як автор багатьох статей в Енциклопедичному словарі Брокгауза і Єфрона, «Полной энциклопедии русского сельского хозяйства и соприкасающихся с ним наук» А.Ф. Деврієна. З 1896 р. редактор журналу «Записки Новоалександрійського інститута сільськогосподарського хазяйства и лесоводства».

За вагомі досягнення у поширенні вищої зоотехнічної освіти, наукову діяльність нагороджений орденами Святого Станіслава 2-го ступеня (1904) і Святої Анни 2-го ступеня (1910). Чотирнадцятого квітня 1913 р. отримав чин дійсного статського радника [2].

З початком Першої світової війни Ново-Олександрійський інститут сільськогосподарства і лісівництва було евакуйовано до Харкова, а Постановою РНК УРСР від 21 березня 1921 р. перейменовано у Харківський інститут сільськогосподарства і лісівництва, назавжди залишено у Харкові. У 1921–1925 роках І.І. Калугін – професор Харківського сільськогосподарського інституту, водночас професор кафедри зоотехніки агрономічного факультету Кримського університету ім. М. В. Фрунзе (нині – Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського). У цей час коло наукових інтересів ученого значно розширюється. Ним опубліковано більше 20 книг і брошур, а також статей по теорії та практиці розведення сільськогосподарських тварин. Опубліковано брошуру «Красный белорусский скот» в 1923 р. та 2-ге видання монографії «Коза» в 1924 р. Вийшли 3-є і 4-є видання монографії «Скотоводческое искусство» та ін. Варто зазначити, що в брошурі «Красный белорусский скот» учений виклав результати обстеження червоної білоруської худоби, що виконувалося на замовлення Наркомзему БССР. У результаті зазначив, що ця порода представляє собою сирий матеріал, над поліпшенням якого необхідно довго і цілеспрямовано працювати, щоб

отримати породу, яка характеризується не тільки консолідованими ознаками екстер'єру, а й високою продуктивністю та оплатою корму. В поліпшенні місцевої худоби, яка несе в собі багатообіцяючі задатки молочності, вбачав шлях підняття молочного скотарства республіки. Окремі заходи більш детально розкрив в докладі, представленому Наркомзему БССР в 1923 р.

Подальша наукова діяльність ученого пов'язана з Азербайджаном. У 1926 р. І.І. Калугін – професор зоотехнії сільськогосподарського відділення Бакинського політехнічного інституту, перетвореного за рішенням РНК Азербайджану 15 травня 1929 р. в Азербайджанський сільськогосподарський інститут (нині – Азербайджанський державний аграрний університет). У 1931 р. інститут було переведено з Баку в Гянджу. В той час при інституті функціонував факультет тваринництва з відділеннями скотарства, молочного господарства, конярства, вівчарства, дрібного тваринництва, рибного господарства [3].

У Баку І. І. Калугін продовжує дослідження з розроблення наукових основ розведення сільськогосподарських тварин. У 1926 р. очолив та взяв участь в експедиційному дослідженні тваринництва Азербайджану. Експедиційна робота розпочалася 7 березня 1926 р. і закінчилася в грудні цього самого року. Тридцять шість учасників експедиції були розділені на 12 партій, кожна з яких виконувала своє завдання. Дослідження було вибіркоким і число обстежених пунктів складало близько 10% від загального числа населених пунктів республіки. Перший етап дослідження тривав з березня до половини травня, другий з червня по грудень. Очолювали партії: А. А. Буткевич, В. І. Горабелик, С. П. Нікольський, І. Н. Масумов, А. П. Мирон, Ф. Т. Хацкевич, А. Н. Поляков, В. Є. Кондратьєв, К. Ф. Купревич, Н. М. Замятін, Н. Л. Аруамацький, П. Г. Забоєв. За весь час експедиції обстежено 403 поселення, заповнено поселенних бланків – 403, постадних – 1927, індивідуальних – 16540, проміряно тварин – 16540, зроблено фотографій – 2650, аналізів молока – 5553, зібрано зразків вовни – 2340, шкур – 71, скальпів – 68, черепів – 520, скелетів – 7, скелетів овечих хвостів – 150, шкідників тварин – 151, кормів – 526, рослин для гербарія – 5690.

За результатами проведеного дослідження І.І. Калугін підготував «Краткий предварительный отчет о произведенном исследовании животноводства в Азербайджане» (1927) та «Проект (предварительный) мероприятия по улучшению животноводства Азербайджана» (1928). У своїх роботах обґрунтував такі висновки: 1) наявність зв'язку між якістю тварин у відношенні екстер'єру і продуктивності з кормами та умовами утримання; 2) Азербайджан є не сприятливою республікою відносно епізоотій сільськогосподарських тварин; 3) відсутнім гальмом в розвитку і поліпшенні тваринництва є брак племінного матеріалу, інфантильний вік плідників і майже повна відсутність телят; 4) примітивність тваринницької техніки, яка виражається в ранньому паруванні, відсутності догляду і племінного підбору, нераціональному вирощуванні молодняка. За результатами обстеження

.....
підготував та в 1930 р. опублікував фундаментальну монографію в 5 т. «Исследование современного состояния животноводства Азербайджана». Зокрема, перший том присвячувався аналізу природних і сільськогосподарських умов республіки, другий – зебу і великій рогатій худобі, третій – буйволам і верблюдам. Четвертий том вміщував інформацію щодо овець, кіз і свиней, тоді як п'ятий – коней, ослів і мулів.

Помер Іван Іванович Калугін в 1945 р. [3].

Таким чином, І. І. Калугін зробив вагомий внесок у становлення зоотехнічної освіти на базі Харківського землеробського училища, Уманського училища землеробства і садівництва, Ново-Олександрійського інституту сільського господарства і лісівництва, Харківського сільськогосподарського інституту, Кримського університету, Азербайджанського сільськогосподарського інституту. Доклав зусиль до становлення племінного тваринництва України, Білорусі, Азербайджану. Розробив теоретичні основи кормовиробництва та годівлі, розведення та селекційного вдосконалення сільськогосподарських тварин, основоположні питання племінної справи.

Джерела та література

1. Бородай І. С. До історії становлення зоотехнічної освіти в Україні. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини* : зб. наук. пр. Х., 2009. Вип. 18, Ч. 1. С. 16–25.
2. Бородай І. С. Теоретико-методологічні основи становлення та розвитку вітчизняної зоотехнічної науки : монографія / НААН, ДНСГБ; наук. ред. д-р с.-г наук, чл.-кор. НААН В. А. Вергунов. Вінниця, 2012. 416 с. (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 59).
3. Бородай І.С., Цимборовська Л.О. Калугін Іван Іванович. *Енциклопедія Сучасної України*. К., 2016. Т. 12. Кал-Киї. С. 70.

Олена Корзун
ORCID: 0000-0001-8532-9232

КОЛЕКТИВНИЙ ДОСВІД ЕВАКУАЦІЇ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: НАУКОВІ УСТАНОВИ АН УРСР ТА НАРКОМЗЕМУ УРСР

COLLECTIVE EXPERIENCE OF EVACUATION DURING THE WORLD WAR II: THE SCIENTIFIC INSTITUTIONS OF USSR' ACADEMY OF SCIENCES AND NARKOMZEM OF THE USSR

Перебазування основних продуктивних сил СРСР із захоплених районів на схід стало безпрецедентним явищем в історії країн і народів. Німецько-радянська війна гостро поставила питання про найповніше використання всіх ресурсів для забезпечення потреб країни і фронту продовольством, промисловість технічною сировиною, населення промисловими товарами. Упродовж другого півріччя 1941 р. з західноєвропейської частини СРСР були евакуйовані в тиллові регіони мільйони людей, обладнання тисяч промислових підприємств, сотні тисяч тон сировини та інші матеріальні й культурні цінності.

Реалізація завдань щодо максимальної мобілізації наукових ресурсів УРСР проходила в надзвичайно складних умовах. В армію було мобілізовано багато наукових спеціалістів. Радянська влада намагалась максимально більшу кількість інституцій евакуювати і налагодити ефективну роботу у глибокому тилу. Однак, евакуаційна епопея стала однією з найбільш суперечливих сторінок історії війни. Виконуючи основне завдання – вивезення наукової документації, техніки, інвентарю, колекцій, фондів у недосяжні для ворога регіони, – радянські органи сповідували тактику «випаленої землі», знищуючи частину майна науково-дослідних інституцій, польових дослідів, які не можна було вивезти.

Аби краще зрозуміти проблеми евакуації наукових установ, порівняємо колективний досвід, який отримали інституції, що входили до складу АН УРСР (акцент робився на інституціях, що вирішували питання сільського господарства) та тих, що підпорядковувались одному із галузевих міністерств. Для прикладу було взято мережу науково-дослідних установ (далі – НДУ) Наркомату землеробства (далі – Наркомзем або НКЗ) УРСР, одному з найбільших міністерств республіки.

Питання вивезення установ Академії наук УРСР розглядалось в числі перших Комісією з питань евакуації. Упродовж 3–7 липня 1941 р. було затверджено перелік академіків та член-кореспондентів та науковців, яких планували вивезти. Основним місцем розташування евакуйованого академічного майна та співробітників визначалось м. Уфа (БАРСР). Але в тиллові райони Радянського Союзу змогли передислокуватись лише частина вчених та майна інституцій. Тому 21 липня було прийнято рішення про

реорганізацію структури АН УРСР – об'єднано інститути без визначення Відділів Академії. Наукові сили було зосереджено у 15 установах, що входили до складу чотирьох відділень: фізико-математичних і хімічних наук; технічних наук; біологічних наук; суспільних наук. Серед інститутів, які до війни займались сільськогосподарською проблематикою, був утворений Інститут зообіології (об'єднувалися Інститути Зоології, Мікробіології, Гідробіології), очолюваний член-кореспондентом Я.В. Роллом. Продовжував працювати Інститут біохімії (академік О.В. Палладін) та Інститут ботаніки (академік М.М. Гришко) [1, Ч. 1. С. 59–60]. Однак, через низку причин частина вчених академічних установ не була вивезена. Одні не виїжджали на схід країни свідомо, інші – через об'єктивні причини (хвороба, старість тощо). Дехто з певних причин (неблагонадійність або навпаки, особливе завдання) не отримав посадкового талону на евакуаційний поїзд.

Установи АН УРСР, що перебували в евакуації в перші місяці через неузгодженість дій керівництва УРСР та місцевих органів перебували в складному матеріальному становищі, не отримуючи належного фінансування, не маючи приміщень для повноцінного розміщення лабораторного обладнання [1, Ч. 1. С. 74–75]. Українські вчені прибули до Башкирії у липні-серпні 1941 р. і спочатку Академія розмістилась у кількох приміщеннях. Інститути ботаніки та зообіології розмістились в будівлі бувшого Спирттресту, разом з інститутами хімії, фізичної хімії, фізики та математики, суспільних наук. Всього в приміщенні було 14 кімнат, де розміщувались інституції, які до війни займали окремі будівлі.

До кінця 1941 р. поступово було налагоджено матеріально-технічні умови життєдіяльності Академії [1, Ч. 1. С. 78–79]. Лише у травні 1942 р. для потреб Академії було надано велике приміщення – Будинок професійних спілок, де розгорнули свою роботу більшість інститутів [1, Ч. 1. С. 123–124]. Тоді ж вирішилось питання щодо об'єднання лабораторій в одному приміщенні, що дозволило розширити тематику робіт, відновити діяльність низки колишніх установ.

Для науковців академічних установ гостро поставала житлова проблема. До війни м. Уфа було невеликим, однак, промисловим, науковим та культурним центром Південного Уралу з населенням 258 тис. чол., одним з найбільших транспортних вузлів країни. Віддаленість від фронту та наявність розгалуженої мережі шляхів дозволило евакуювати сюди лише у 1941 р. близько 104 тис. чол., а до 1942 р. чисельність евакуйованих досягла 278 тис. чол. [2, С. 5]. Сюди, крім 18 інституцій АН УРСР були евакуйовані ще 10 культурних установ УРСР та 8 освітніх та науково-дослідних інституції всесоюзного значення, 4 міністерства СРСР. Такий наплив людей, установ вимагав значних зусиль місцевої влади щодо організації побутового життя евакуйованих. Хоча, загалом, співробітники Академії наук знаходились у кращих матеріально-побутових умовах, ніж інші категорії евакуйованого населення, адже було налагоджено централізоване харчування для наукових співробітників та членів

їх родин в їдальні Академії, видавались продовольчі та промислові товари тощо [1, Ч. 1. С. 78–79].

В травні 1943 р. Уряд СРСР прийняв рішення про переведення АН УРСР до Москви, де вона перебувала до березня 1944 р [1, Ч. 1. С. 214–218]. Було визначено 5 черг переїзду інституцій АН. Зокрема, Інститути Зообіології, Ботаніки та Геологічних наук вивозились останніми [1, Ч. 2. С. 100]. Загалом до Москви було перевезено 385 наукових співробітників. Виконкомом Московської міської ради було виділено приміщення для розміщення установ Академії на базі звільненого Інституту ім. К. Лібкнехта, який, однак, потребував капітального ремонту, що утруднювало налагодження повноцінної роботи.

Сільськогосподарські НДУ, що перебували у віданні НКЗ УРСР, знаходились в особливо складному становищі щодо передислокації. Більшість з них була тісно пов'язана із досліджуваною місцевістю, а тому евакуація наукового продукту у повному обсязі була практично неможлива (наприклад, польові дослідження). Тому цей процес носив вибірковий характер. Крім того, швидке просування ворога не дало можливості налагодити евакуацію того, що можна було вивести: спеціалістів, обладнання, наукової документації, племінний та насіннєвий фонд.

В липні 1941 р. було вирішено вивезти в числі інших міністерств та відомств керівництво Наркомзему УРСР (30 чол.), спочатку до Харкова потім до Воронежа. Туди ж вивозились деякі сільськогосподарські НД інституції, які приєднувались до близьких за тематикою досліджень установ: Київська НДС тваринництва – до УНДІ тваринництва у Харків; Київська селекційно-картопляна станція – на Харківську овоче-картопляну селекційну станцію [3]. Однак, вже після захоплення Києва та швидкого просування німецьких військ територією України ці установи та весь апарат управління Наркомзему УРСР було евакуйовано за межі України, до Саратова. В Саратовську область РРФСР були перебазовані згодом усі НДІ сільськогосподарського спрямування м. Києва та Лівобережжя. Наркомзем УРСР, доповідаючи відповідному союзному міністерству, вказував, що на початок липня 1942 р. тут перебувало лише 9 установ (з 127, що функціонували до війни). Загалом, Саратовська область прийняла на себе один з найбільших евакуаційних потоків за період Другої світової війни (310–320 тис. чол.). Через значну кількість евакуйованих людей, установ та організацій в регіоні теж гостро постали проблеми постачання продовольчих та промислових товарів, забезпеченням належних житлових умов. Продовольчі труднощі в регіоні штовхали деяких керівників сільськогосподарських НДУ, які мали тісний зв'язок з виробничими базами, на певні махінації задля власного збагачення: продаж худоби підсобного господарства на «чорному» ринку, приписування «мертвих душ» на отримання продовольчих пайків, розподіл худоби чи кормів для тварин. Однак, серед наукових колективів це трактувалось не як «зловживання», а як своєрідний виробничий подвиг заради збереження майбутнього аграрної науки. Для

.....

покращення забезпечення співробітників продуктами харчування поширена була практика виділення земельних ділянок під городи, користування селекційним насіннєвим фондом, продаж продукції на ринку. Все це дозволяло вижити, але суттєво впливало на якість НД роботи, адже відволікало як трудові ресурси так і насіннєві, технічні. Однак, близькість, як кажуть, «до землі» давала співробітникам сільськогосподарських НДУ більше шансів налагодити своє побутове життя [4, С. 115].

Деякі установи були розміщені і по іншим регіонам Радянського Союзу. Адже уряд СРСР надавав розвитку сільського господарства великого значення в умовах війни та поставив перед галуззю завдання по збільшенні врожайності зернових, технічних, овочевих культур і картоплі, покращити методи боротьби з бур'янами та сільськогосподарськими шкідниками, максимальному збільшенню посівних площ в тилкових районах, насамперед у районах Поволжя, Уралу, Сибіру, Середньої Азії і Казахстану. Саме в ці райони були здебільшого евакуйовані сільськогосподарські науково-дослідні та освітні установи з України. Дослідні поля і опорні пункти направлялися відповідно до розташування інститутів, яким вони підпорядковувалися [3]. Так, Всесоюзний НДІ коноплі (м. Глухів, Сумська область) встиг передислокуватись на одне зі своїх структурних підрозділів, Починковське дослідне поле (Горьківська область РРФСР). Краснотростянецька дослідно-селекційна станція евакуювала до м. Уфи (Башкірська АРСР) все лабораторне обладнання. 20 липня 1941 р. Всесоюзний НДІ свинарства (м. Полтава) евакуюваний у м. Курган (Челябінська обл. РРФСР) [4, С. 106].

Великої шкоди збереженню майна НД установ в цих умовах завдавало розпорошення майна інституції за різними адресами розміщення. Прикладом може слугувати доля Харківської селекційної станції, яка була розміщена за кількома адресами – в Інституті зернового господарства в м. Омськ та на 2-х селекційних станціях, у Челябінській та Сталінградській областях. Такі випадки були непоодинокі. Розміщення майна та співробітників за таким сценарієм не давало науковцям в повному обсязі розгорнути роботу в тилу.

Отже, порівняння досвіду евакуації НДУ установ АН УРСР та НКЗ УРСР демонструє, що переміщення як загальнонаукових, так і галузевих наукових інституцій не було сплановано, проходило стихійно, вибірково. Кілька етапна передислокація цих установ, розпорошення майна та співробітників призводила до матеріальних втрат, не сприяла налагодженню повноцінної науково-дослідної роботи. Їх географія розміщення відповідала завданням уряду СРСР щодо залучення наукового потенціалу УРСР для інтенсифікації галузей економіки тилкових регіонів країни. З іншого боку, концентрація значної кількості евакуйованого населення, установ та організацій навколо певних центрів створювало житлові та продовольчі проблеми, з якими місцева влада не мала ресурсів впоратись. Якщо проблеми забезпечення харчовими та промисловими продуктами для співробітників НДУ системи Академії наук УРСР вирішувалось централізовано, то науковці галузевих НДУ були

поставлені владою в умови самозабезпечення, що штовхало їх на численні зловживання, які в кінцевому рахунку могли коштувати кар'єри та свободи.

Джерела та література

1. Історія Національної академії наук України (1941–1945) в 2-х ч. / Редкол.: О. С. Онищенко (відп. ред.) та ін. Київ, 2007.
2. Уфа в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. / Отв. ред. и автор-сост. Г. Т. Хусаинова. Уфа : Нефтегазовое дело, 2015. 268 с.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 27. Оп. 17. Спр. 1045. Арк. 17–18.
4. Корзун О.В. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні в роки Другої світової війни: монографія / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки ; наук. ред. В. А. Вергунов. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ» 2019. 440 с.

Людмила Татарчук
ORCID: 0000-0003-4714-6958

**ОРГАНІЗАЦІЯ АРХІВНОЇ СПРАВИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ НАУКОВІЙ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІЙ БІБЛІОТЕЦІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ**

**ORGANIZATION OF ARCHIVAL WORK IN THE NATIONAL
SCIENTIFIC AGRICULTURAL LIBRARY OF THE NATIONAL ACADEMY
OF AGRICULTURAL SCIENCES OF UKRAINE**

Архівна справа – органічна складова культурної та інформаційної галузей життєдіяльності суспільства. До архівних фондів відносяться документи, створені в процесі наукової і практичної діяльності установи, мають особливу наукову, історичну, культурну цінність і підлягають постійному зберіганню, обліку та забезпеченню ефективного використання.

Питаннями організації архівної справи у Національній науковій сільськогосподарській бібліотеці Національної академії аграрних наук України (ННСГБ НААН) опікується створений у березні 2005 року (на той час Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН) як провідної спеціальної бібліотеки загальнодержавного значення й галузевого депозитарія сільськогосподарської і лісогосподарської літератури, сектор рукопису та архіву (нині – сектор архівознавства і документознавства). З квітня 2011 р. він на правах самостійного підрозділу уже як сектор архівів увійшов до складу Центру історії аграрної науки ННСГБ НААН (з 2013 р. Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки), з лютого місяця 2021 р. його перейменовано у сектор архівознавства і документознавства. Архівний фонд бібліотеки є складовою Центрального державного архіву виконавчих органів влади України (ЦДАВО України) з архівним номером фонду – 5024 й зосереджує в собі різні за походженням, змістом, хронологією та характером документи. Діяльність підрозділу спрямована на забезпечення процесів комплектування, опрацювання, зберігання, обліку та використання архівних фондів (АФ) бібліотеки; здійснення джерелознавчих досліджень інформаційних ресурсів АФ та введення їх до наукового обігу з метою з метою документального відтворення історії становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи з персоніфікованим наповненням.

Чинними нормативно-правовими актами визнано за державними науковими установами мають право на створення архівних підрозділів для зберігання документів, окреслено бажаний склад документів, визначено систему взаємовідносин з потенційними фондоутворювачами та утримувачами їхніх документів й порядок передачі документів до архівного фонду. Базуючись

на цих принципах вдалося сформувати у своїх фондах значний за обсягом, різноманітний за змістом та інформаційно повноцінний масив особових архівних документів установ «Унікальні науково-аграрні установи України» й видатних представників вітчизняної аграрної науки «Фонди особового походження видатних вчених».

У 2005 році архівний фонд ННСГБ НААН розпочав формуватися документами ліквідованого Державного підприємства (ДП) «Центр науково-технічної інформації і маркетингу в агропромисловому комплексі України «Інформагропром». Пізніше до нього додалися історичні матеріали з приватних колекцій видатних учених-аграріїв [1, с. 218]. Архівні документи у бібліотеці систематизовано за 12 додатковими фондами; *ф. 1)* Управлінська, науково-організаційна документація ННСГБ НААН; *ф. 2)* Фінансування діяльності ННСГБ НААН, бухгалтерська звітність та облік; *ф. 3)* Науково-організаційна діяльність ННСГБ НААН; *ф. 4)* Науково-дослідна діяльність підрозділів ННСГБ НААН; *ф. 5)* Спеціалізована вчена рада у складі ННСГБ НААН; *ф. 6)* Вчена рада, аспірантура, комісії та наукові товариства, що діють у складі ННСГБ НААН; *ф. 7)* Державне підприємство «Інформагропром» вміщує персональні справи працівників ДП «Інформагропром»; *ф. 8)* Фонди особового походження видатних вчених нараховує 9 фондів особового походження, які хронологічно охоплюють період 1902–2009 рр. Фондоутворювачами цих фондів є дійсні члени, члени-кореспонденти НААН, учені-засновники окремих установ НААН, наукових шкіл та наукових напрямів, автори визначних наукових відкриттів, лауреати вітчизняних, міжнародних та іменних премій НААН тощо; *Ф. 9)* Фонд звітів науково-дослідних установ Міністерства аграрної політики та продовольства України; *ф. 10)* Фонд рукописів; *ф. 11)* Фонд атестаційних справ ВАК України; *ф. 12)* Фонд звітів науково-дослідних установ НААН України.

Для забезпечення прозорості документам архівного фонду формується електронна база даних архівних документів (ЕБДАД), що є складовою електронного каталогу й забезпечується доступ до них у тому числі повнотекстових текстів (http://base.dnsgb.com.ua/cgi-bin/irbis64r/cgiirbis_64.exe?LNG=uk&C21COM=F&I21DBN=ZDAVO&P21DBN=ZDAVO&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID=&S21CNR). ЕБДАД наповнюється повнотекстовими документами ЦДАВО України, Центрального державного архіву громадських об'єднань (ЦДАГО) України, Архіву Президії Національної академії наук (НАН) України, Державного архіву м. Києва, Фонду ННСГБ НААН, Державного архіву Харківської області, Інституту архівознавства НБУ ім. В. І. Вернадського НАН України тощо. Зазначу, що робота у цьому напрямі постійно продовжується. Впродовж 2021–2023 рр. науково-дослідна діяльність бібліотеки серед інших завдань, спрямується на розвідку: «Архівні фонди у системі сучасної інноваційної складової аграрної науки». Метою проєкту є визначення інструментарію державної політики в контексті управління архівною справою в системі сучасної інноваційної складової аграрної науки і

перебачено оптимізацію використання традиційних та новітніх технологій в системі формування галузевого інформаційного ресурсу та діджиталізацію архівних фондів.

Для репрезентації і популяризації архівних документів використовується виставкова, видавнича діяльність через введення до наукового обігу здобутків аграрної науки та документальної спадщини визначних її представників, науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів в Україні у вигляді збірників, монографій, баз даних, складення реєстрів особливо цінних, унікальних документів, каталогів тощо.

Серед наукового доробку сектору архівознавства і документознавства ННСГБ НААН – «Путівник по архівних установах України для дослідників історії аграрної науки», а також методичний посібник «Організація та функціонування фондів особового походження вчених-аграріїв». Перманентно здійснюється формування нової концепції роботи сектору бібліотеки в напрямі розширення джерелознавчих досліджень інформаційних ресурсів архівних фондів з метою документального відтворення історії становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи, введення до наукового обігу документальної наукової спадщини аграрної науки, освіти, виробництва України з персоніфікованим наповненням для комплексного вивчення та використання.

На власне переконання, це стратегічний і пріоритетний напрям діяльності ННСГБ НААН, щоб наукові дослідження та особи, що їх утворюють не втрачали історичного, наукового й загальнодержавного значення, який потребує поглиблення співпраці з архівними установами України різного підпорядкування у царині дослідження документальних комплексів для створення у майбутньому єдиного інформаційного простору у системі архівних ресурсів України і розширення комплексу інформаційних послуг і сервісів для користувачів.

Джерела та література

1. Вергунов В. А. Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України: історія та сучасність (до 100-річчя від дня створення). Нац. акад. аграр. наук України; Нац. наук. с.-г. б-ка. Київ: Аграрна наука, 2017. 400 с. (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії». Кн. 100).

Олена Ісайкіна
ORCID: 0000-0001-6370-7546

ДОКУМЕНТНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

DOCUMENTARY AND INFORMATION SUPPORT OF THE ACTIVITY OF STATE AUTHORITIES AND LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES

Ключовою проблемою, що постає сьогодні перед практикою державного управління та потребує досліджень і пропозицій з боку науковців, є вдосконалення процесів документно-інформаційного супроводу діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Зважаючи на нові вимоги, що висувуються до пошуку та аналізу інформації, з метою прийняття управлінських рішень, спрямованих на розв'язання проблем життєдіяльності територіальної громади та реалізацію її інтересів, актуальними постають питання вдосконалення та уніфікації процесів одержання, прийняття, використання, передачі, зберігання інформації, яка є базою інформаційних відносин органів місцевого самоврядування з населенням.

Сучасний світ зазнає постійних змін і трансформацій внаслідок глобалізаційних процесів, особливо помітно це відчувається завдяки розвитку комунікативної активності населення планети. Як наслідок, сформувався новий тип соціальної структури та нова форма соціальної організації людей, які отримали назву «мережеве суспільство». Особливим середовищем спілкування, що з кожним днем відіграє все більш важливу роль майже у всіх сферах діяльності сучасної людини став Інтернет. Завдяки доступності інтернет-технологій з'явилися нові можливості комунікації, які формують особливу сферу інформаційної взаємодії. В результаті залучення до комунікативного простору, з одного боку, соціальних, політичних, історичних, етнічних, культурних, комунікативних і медійних чинників, а з іншого – комп'ютерів і комп'ютерних мереж, урізноманітнилися традиційні форми, моделі та різновиди комунікації [1, с. 109].

Основними функціями управління інформаційною політикою в регіоні, які здійснюють місцеві органи виконавчої влади, є моніторинг, аналіз, планування, організація, регулювання, контроль [2, с. 10].

Для висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування їх інформаційні служби мають право використовувати такі форми підготовки та оприлюднення інформації: випуск і поширення бюлетенів (спеціальних бюлетенів), прес-релізів, оглядів, інформаційних збірників, експрес-інформації тощо; проведення прес-конференцій, брифінгів, організація інтерв'ю з керівниками органів державної влади та органів місцевого

самоврядування для працівників вітчизняних і зарубіжних засобів масової інформації; підготовка і проведення теле- і радіопередач; забезпечення публікацій (виступів) у засобах масової інформації керівників або інших відповідальних працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування; створення архівів інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування; інші форми поширення офіційної інформації, що не суперечать законодавству України.

На сучасному етапі діяльності органів публічної влади спостерігається відсутність централізації стосовно організації документно-інформаційного забезпечення, оскільки головні завдання та функції цього сектору розподіляються посеред декількох структурних підрозділів. У загальному в структурі органів публічної влади до такого сектору відносять: загальний відділ, прес-служба, відділ роботи зі зверненнями громадян, сектор контролю, організаційний відділ. Процедура пошуку, аналізу інформації та підготовку матеріалів задля імплементації результативного управлінського рішення реалізується майже всіма структурними підрозділами органів публічної влади [3, с. 84].

Втім, для більш детальної роботи з інформацією, пов'язаної з інформуванням про діяльність органів влади, формуванням їх іміджу, взаємодією з громадськістю, у владних структурах створені спеціальні підрозділи, які можуть мати різні організаційні форми, наприклад: прес-служби, служби управління інформації та громадських зв'язків, інформаційні та інформаційно-аналітичні управління, апарати консультантів; відділи інформатизації і комп'ютеризації тощо.

В умовах активного формування інформаційного суспільства одним із пріоритетних напрямів державної політики є спрямування діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування до активного впровадження інформаційних технологій, орієнтування рад та їх виконавчих органів на використання новітніх засобів у роботі з інформацією. Важливим напрямом взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування з громадськістю, що сприяє забезпеченню прозорості та відкритості їх функціонування, підвищенню оперативності та ефективності їх поточної роботи є розповсюдження інформації через веб-сайти.

Концептуальні засади вдосконалення механізмів документно-інформаційного забезпечення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в сучасній Україні мають бути спрямовані, у першу чергу, на: підготовку чинних правових актів і норм до застосування їх в умовах інформатизації суспільства; підготовку апарату управління до функціонування в умовах інформатизації; розроблення і впровадження типових інформаційних технологій для структурних підрозділів органів державної влади та місцевого самоврядування; зниження випадків втрати документів; оперативності проходження та виконання документів; посилення контролю виконання документів; підвищення якості документування завдяки шаблонам документів;

створення в Україні цілісної системи інформаційно-аналітичного забезпечення; формування загальнодержавного інформаційного управлінського простору, який би забезпечив доступ до загальнодержавних і галузевих баз даних, налагодження й координацію інформаційних зв'язків між гілками, інституціями та структурами органів публічної влади; цифровізацію документообігу та публічної інформації в системі державного управління країни.

Джерела та література

1. Ісайкіна О.Д., Зленко А.М. Особливості комунікативної активності в мережевому суспільстві. *Соціум. Документ. Комунікація*: зб. наук статей. Вип. 9. Переяслав, 2020. С.99–111.
2. Клименко А., Гбур З. Інформаційне забезпечення органів публічної влади України. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2021/15.pdf.
3. Корнійчук О. Інформаційна діяльність місцевих органів влади (на прикладі Рівненської та Хмельницької областей) : автореф. дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.01. Львів, 2011. 23 с.
4. Лаба О. До питання визначення місця електронного діловодства у структурі традиційного діловодства. *Соціум. Документ. Комунікація*: зб. наук статей. Вип.8/2. С.137–156.

Микола Гупчієнко
ORCID: 0000-0001-9704-2239

ЯСТРЕБОВСЬКА СКЛАДОВА АРХЕОЛОГІЧНОЇ КОЛЕКЦІЇ КИРОВОГРАДСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

YASTREBOV'S COMPONENT OF THE ARCHEOLOGICAL COLLECTION OF THE KIROVOHRAD REGIONAL MUSEUM

1889 рік прийнято вважати роком виникнення першого музею в Єлисаветграді, творцем якого став В. М. Ястребов. Його витoki пов'язані із створенням в 1883 році при Єлисаветградському земському реальному училищі «историко-географического музея» на чолі з В. М. Ястребовим. Поява при училищі музею була обумовлена однією з вимог до прирівнення цього училища в правах до державних начальних закладів в Російській імперії.

Первісна збірка музею складалась з наочних посібників для викладання історії та географії, а також невеличкої «археологічної» колекції з 342 предметів, в тому числі: 270 монет і медалей, 57 документів, рукописної карти Єлисаветградської провінції XVIII ст., 3 кам'яних молотків і цінного зібрання предметів скіфської епохи з кургану поблизу села Мартиноша Єлисаветградського повіту. Намагаючись, по можливості, врятувати від загибелі й невідомості пам'ятки минулого, дослідник поповнював музейну колекцію не тільки власними зусиллями, а й завдяки пожертвуванням своїх учнів та сторонніх осіб [5. С. 17].

Вже через рік після офіційного створення музею за уповноваженням правління реального училища В. М. Ястребов під час роботи VI Археологічного з'їзду в 1884 р. експонує музейну «археологічну колекцію» в приміщенні Одеського університету, де проходив з'їзд. Колекція привернула до себе увагу членів з'їзду та його голови – графа О. С. Уварова. З приводу значимості цієї колекції О. І. Маркевич у своєму «Некролозі» на смерть дослідника писав: «Вкажу ще на заслугу Володимира Миколайовича Ястребова в улаштуванні історичного й географічного відділу в музеї при елисаветській реальній школі; це був перший музей свого роду, який мав старовинні речі, не абиякої наукової вартості, які були набуті Ястребовим або через його посередництво» [2].

Сучасний аналіз цієї першої «археологічної колекції» музею показує, що лише збірка предметів скіфського походження, кам'яні молотки та частина монет відповідає сучасному розумінню археологічних артефактів, тоді як решта предметів цієї збірки – пам'ятки, що репрезентують інші історичні дисципліни: нумізматику, сфрагістику, палеографію тощо.

Вживання В. Ястребовим терміну «археологічна колекція», стосовно цієї першої збірки можна пояснити поширеним на той час тлумаченням значенням

.....

терміну «археологія» (з гр. наука про давнє минуле), що сягає античної традиції. Зокрема, великий давньогрецький філософ Платон у своїх сократичних діалогах вживав термін «археологія» як синонім терміну «історія», тобто трактував його як відомості про події героїчного минулого. Очевидно, що Володимир Миколайович був схильним також досить широко трактувати цей термін, тому у його розумінні вся діяльність історика водночас сприймалася ним як діяльністю археолога. Сучасне розуміння археології визначає її як окрему історичну дисципліну, що вивчає матеріальну культуру, створену в далекому минулому, і оперує своїми, відмінними від історії методами дослідження, предметом і об'єктом наукових студій.

Успіх колекції на археологічному з'їзді сприяв тому, що правління училища вперше асигнує кошти на археологічні розкопки, метою яких стало поповнення музейної колекції саме археологічними артефактами. І вже влітку 1884 р. Ястребов В. М. проводить археологічні розкопки кількох курганів поблизу села Компаніївка Єлисаветградського повіту. Результатом цих розкопок стало поповнення колекції 129-ма археологічними артефактами [4]. В наступні два роки, відповідно в 1885 – 1886 рр., знову ж таки за фінансового сприяння Правління училища, дослідник проводить розкопки біля хутора П. К. Буховецького на р. Богодушній (1885 р.) і трьох могил біля села Компаніївка (літо 1886 р.) [2]. Ці археологічні дослідження не дали яскравих археологічних знахідок. Повний опис знахідок як і польові документи цих розкопок не збереглися.

За три роки завідування В. М. Ястребовим музеєм його колекція археологічних артефактів поповнилася на 270 предметів. Вона збільшилася не лише за рахунок розкопок, що їх проводив дослідник, але й завдяки даруванням. З речей, що надійшли завдяки даруванню, уваги заслуговують: кам'яні молотки, подаровані Михайлом Григоровичем Ломаківським і колишніми учнями училища п.п. Диковим і Фохтом; кольчуга, сокира і спис (останні два прикрашені золотою й срібною інкрустацією) – колишнім вихованцем В. Ястребова п. П. Лужковським; кременевий нуклеус із села Тишківка — колишнім вихованцем п. Шевко; 4 бронзові наконечники стріл (очевидно скіфські) – пожертвовані учнями Крамаренком і Стихном; скіфська кам'яна баба, передана училищу А. А. Браунером; 11 предметів скіфського часу, отримані в результаті розкопок кургану скіфської епохи — дарунок К. А. Абертасова. (серед них також скіфська кам'яна баба); нарешті, колекція поповнилася 53 предметами прикрас, пожертвованих сімейством егеря Олександровича-Касинова й добуті ним [7].

22 травня 1889 року Петербурзька Археологічна Комісія доручає В. Ястребову дослідження деяких з Мартоношських курганів Ново-Миргородської волості Єлисаветградського повіту. Цікаво, що виконуючи доручення Комісії, археолог не забуває про свій музей і просить Комісію подарувати здобуті ним в експедиціях археологічні предмети єлисаветградському реальному училищу.

Поступово музей навчальних посібників значно розширився, а тому на його базі було створено два нових відділи – археології та етнографії. Про це говориться в доповіді ревізійної комісії по Єлисаветградському земському реальному училищі (травнева сесія 1889 р.): «В нинішньому році покладено початок місцевому археологічному й етнографічному музею, влаштованому за ініціативою і завдяки особистій праці викладача історії і географії В. М. Ястребова, при скромній затраті зі сторони правління – 50 крб. на розкопки. Знаходячи дуже корисною працю, яка допомагає учням і суспільству у вивченні місцевої історії й етнографії, комісія висловила свою підтримку розширенню і процвітанню музею і висловила подяку В. М. Ястребову за організацію в училищі такого музею, експонати якого сприяють вивченню місцевих сторін історії рідного краю». Як видно з тексту, відділи археології та етнографії сприймалися Правлінням училища як цілком самостійні музеї, що й дозволило визначити 1889 р. роком заснування Кіровоградського краєзнавчого музею.

У 1891 – 1892 роках за дорученням Археологічна Комісії доручає В. Ястребову зробити в Сергіївці Херсонського повіту розкопки, а також кургану в урочищі «Кучерові Буераки», розташованого за 30 верст від Єлисаветграда, відомого як «Литий» або «Мельгунівський». На час розкопок кургану В. Ястребовим, майже через 130 років від його перших розкопок, висота насипу зменшилася до 3 м. У східній частині насипу ним була відкрита впускна скіфська катакомба значно пізнішого часу (IV ст. до н.е.) [1]. У звіті Археологічної Комісії за 1892 р. читаємо: «Володимир Миколайович Ястребов робив дослідження кургану, розкопаного ще 1763-го р. за наказом г. – п. Мельгунова, причому відкрито ґрунтову гробницю з двох сполучених між собою камер, але дощенту розграбовану» [4, 39].

Власне вся творча діяльність В. М. Ястребова як археолога цілком вписується у форми музейної роботи: збирання, експонування, дослідження, зберігання й популяризація зібраного. Адже Ястребов був не тільки завідувачем музею, але й, водночас, його єдиним науковим працівником. При цьому, він був у більшій мірі збирачем, систематизатором, польовим дослідником, ніж інтерпретатором виявленого. Володимир Миколайович завжди прагнув наповнювати археологічну збірку свого музею атрактивними предметами, і глибоко переживав, коли Петербурзька Археологічна Комісія, взявши для огляду ручку у вигляді міфічної медузи від античного бронзового кратера, що походила з одного з Мартоношських курганів, залишила її, як особливо цінну, в Ермітажі, а в обмін запропонувала кілька менш цінних речей [2]. У згаданій ситуації відчувається вболівання В. М. Ястребова за свій музей, вгадується його незгода із ситуацією, коли найбільш цінні речі концентруються лише в столичних музеях, де вони часом перебувають в запасниках фондів, так ніколи й не потрапляючи в музейну експозицію.

На жаль, після смерті Володимира Миколайовича (1898 року) нового завідувача музей не отримав. Предмети розбиралися викладачами для класних

занять і поступово губилися. Втратам, зібраного В. М. Ястребовим, сприяли й війни ХХ ст., які прокотилися через Єлисаветград – Зінов'євськ – Кіровоград.

Нині Кіровоградський обласний краєзнавчий музей має найбільшу в Україні колекцію скіфської монументальної кам'яної антропоморфної скульптури, так званих «скіфських баб» – 6 статуй, рівно половина з яких (3) була зібрана ще В. М. Ястребовим. Дві з них (із сіл Станишино та Ерделівка) були отримані в результаті дарування, а третя – найбільш архаїчного вигляду, без голови, на думку доцента Кіровоградського національного педагогічного університету ім. В. Винниченка Н. М. Бокий, походить з Мельгунівського кургану [3]. Зібрані В. Ястребовим зразки скіфської кам'яної монументальної скульптури є єдиними достовірними частинами «археологічної колекції» музею при Єлисаветградському реальному училищі. До цього зібрання також можна віднести ручку бронзового грецького кратера IV ст. до н.е., що була виготовлена у вигляді Медузи Горгони, яка зберігається в Ермітажі в Петербурзі.

Джерела та література

1. Бокий Н.М., Аксентьева Л.В. История исследования Мельгуновского кургана. // Первая Правобережная краеведческая конференция. (225 лет от времени исследования Мельгуновского кургана 1763 – 1988 г.г.) Кіровоград, 1988. С. 3–5.
2. Бракер Н. Володимир Миколайович Ястребов //Єлисавет.1992. 20.05. С. 2.
3. Горбул Г.П., Бокий Н.М. О скифских стелах Кіровоградского краеведческого музея. // Киммерийцы и скифы. (Тезисы докладов Всесоюзного Семинара, посвященного памяти А.И. Тереножкина.) Ч. 1. Кіровоград, 1987. С. 4–50.
4. Отчеты о состоянии реального училища в 1893, 1895 годах. ДАКО. Ф.60. Оп.1. Арх. 101.
5. Сведения об археологической коллекции при Елисаветградском земском реальном училище // Сборник Херсонского земства. 1887. №2. С.17.

Світлана Коваленко
ORCID: 0000-0002-1749-3863

КАЛЕНДАР ЗНАМЕННИХ І ПАМ'ЯТНИХ ДАТ В ІСТОРІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ БІБЛІОГРАФІЇ

CALENDAR OF SIGNIFICANT AND MEMORABLE DATES IN THE HISTORY OF AGRICULTURAL RESEARCH WORK OF UKRAINE AS A MEANS FOR THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL AGRICULTURAL BIBLIOGRAPHY

Вітчизняна культура та наука не можуть розвиватися як без книги, так і без національної бібліографії, яка забезпечує облік документів, створених або виданих певною нацією на її етнічній території, а також поза її межами, але пов'язаних з нею змістом, мовою, походженням авторів. Її називають «візитною карткою національної культури» [1]. Національна бібліографія надає відомості про інтелектуальні та культурні досягнення країни, суспільства, нації. У сучасних умовах її розвиток набуває великого значення, оскільки вона є одним із засобів культурної ідентифікації нації, що забезпечує визнання країни на міжнародному рівні.

Створення національної сільськогосподарської бібліографії є затребуваним у межах розвитку сільськогосподарської галузі. Бібліографія сільськогосподарська – це галузь бібліографічної діяльності, завдання якої полягають у відборі, опису, реєстрації і науковій систематизації інформації про праці сільськогосподарської тематики. Вона сприяє ефективному використанню світових видань, які містять інформацію, необхідну для ефективного вирішення проблем сільського господарства, сприяє зменшенню собівартості наукових розробок [2].

Активну участь у виконанні основних завдань по створенню національної сільськогосподарської бібліографії бере сектор наукової бібліографії та біографістики Інституту аграрної науки, освіти та техніки ННСГБ НААН. Він виконує значну наукову роботу з виявлення, обліку, опису, систематизації і якісного аналізу творів друку; складання різних бібліографічних посібників, які полегшують і сприяють кращому використанню друкованої продукції з науковою, практичною і виховною метою. За хронологічною ознакою документів, які обліковуються, розрізняють ретроспективну національну бібліографію (РНБ) і поточну національну бібліографію (ПНБ) [1, с. 258]. Діяльність цього підрозділу бібліотеки відбувається відповідно до наукових прикладних або фундаментальних тематик НААН. Наразі він працює в межах першого етапу дослідження фундаментальної наукової теми на чергову

п'ятирічку і виконує низку визначених завдань.

Таким чином, з 2013 р. щорічно поповнюється ретроспективний репертуар ННСГБ НААН через укладання і видання під науковою редакцією директора академіка В. А. Вергунова ретроспективного наукового видання «Календар знаменних і пам'ятних дат в історії сільськогосподарської дослідної справи» [3–10]. Відповідальність за процес його підготовки полягає на сектор наукової бібліографії та біографістики. Це видання відноситься до науково-допоміжних ретроспективних бібліографічних покажчиків і створюється з метою забезпечення науковців, фахівців урядових і бізнесових структур та аграрної сфери необхідною інформацією і є важливим чинником відновлення та збереження національної пам'яті. Адже свята дозволяють вшановувати державних, культурних чи наукових діячів, зробити значимими для суспільства ключові події аграрної історії та культури, привернути увагу суспільства до того чи іншого питання, а спільне відзначення свят є потужним фактором консолідації нації. «Календар...» включає інформацію про річниці найвизначніших подій з вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи через біографії та історичні факти. На нашу думку, ці події, по-перше, наповнюють аграрну історію, а по-друге, їх згадування, відзначення, вшанування та популяризація сприяють подальшому історичному ствердженню в царині аграрної історії, утвердженню української державності та громадянського суспільства в Україні.

«Календар...» є одним із важливих інструментів наповнення національної сільськогосподарської бібліографії та впровадження політики історичної пам'яті, яка у свою чергу є підґрунтям національної ідентичності. При його підготовці до уваги беруться передусім «круглі дати» і лише в особливих випадках ті, які мають відношення до подій виключної суспільної важливості. У процесі укладання спільно з ННСГБ НААН та під її науково-методичним керівництвом беруть участь співробітники аграрних науково-дослідних установ, вищих навчальних закладів та інші структури, в яких працюють або працювали вчені-аграрії (ювіляри).

Підготовка «Календаря...» на кожен наступний рік розпочинається оповіщенням через офіційний лист НААН та розміщенням інформації на сайті ННСГБ НААН про початок роботи і термін збору матеріалів. У результаті на кінець поточного року маємо випуск «Календаря...» на наступний рік, який на підставі отриманої від колег мережі НААН та ВНЗ аграрного спрямування і особисто знайденої інформації популяризує здобутки аграрної науки й освіти України в контексті діяльності її визначних представників, організацій та установ. Спостерігаємо його популярність у здобувачів та галузевих дослідників, оскільки він є високоінформативним, подає структуровану інформацію про життєвий і творчий шлях вчених-ювілярів, окреслюючи наукові досягнення та визначаючи дослідницькі пріоритети. Стають видимі наукові школи, зв'язки, традиції дослідницьких середовищ. Величезний нагромаджений матеріал у подальшому слугує незамінним джерелом,

.....
підґрунтям для подальших досліджень, продовження ідей, поглядів, відкриттів, допомагає зробити певні узагальнення та висновки щодо внеску у вітчизняну й світову науку.

На сьогодні маємо вісім щорічних випусків «Календаря...». Його наукова новизна полягає в тому, що це єдине в Україні такого типу видання, що вперше репрезентує комплексні наукові дослідження з історії становлення та розвитку наймолодшої складової сучасного природознавства й культури нації – сільськогосподарської дослідної справи з широким персоніфікованим наповненням. Інформація подається українською мовою у вигляді біографічних довідок та результатів науково-дослідних робіт, теоретичних і експериментальних досліджень учених-аграріїв із питань сучасної аграрної науки, а також забезпечення наукових та інформаційних потреб суспільства в знаннях, одержаних у процесі науково-дослідницької діяльності.

«Календар...» однотипно оформлений, об'єднаний спільним задумом, з цільовим або читацьким призначенням. Він виходить під загальною назвою з визначеною періодичністю на підставі рішення Вченої ради ННСГБ НААН та відповідно до «Положення про Календар знаменних і пам'ятних дат в історії сільськогосподарської дослідної справи». Має усталену структуру. Матеріали подаються відповідно до науково-методичних вимог, розроблених співробітниками ННСГБ НААН, які можуть коригуватися за побажаннями вченого чи керівництва НДУ, долучених до підготовки інформаційних даних. Вченими, або відповідальними за підготовку інформації співробітниками НДУ до ННСГБ НААН надаються відомості про основні дати життя і діяльності та фотокартки до розділу «Визначні діячі сучасності». Робота з наданими матеріалами включає редакційні правки, систематизування в хронологічному порядку та підготовку до друку. Відомості до розділів «Історичні постаті», «Знаменні події та пам'ятні дати» надаються відповідальними за підготовку інформації співробітниками НДУ та готуються укладачами Календаря особисто (з відміткою посилання на джерела інформації). Якщо стаття стосується ювілею НДУ, то надається фотокартка установи, визначних діячів, які мали відношення до її заснування, коротка історія науково-дослідної установи, результати діяльності, сучасні напрями роботи та досягнення; до знаменних подій – коли і ким прийнято закон чи постанову, основні положення, вплив на розвиток аграрної науки і дослідної справи і АПВ країни загалом.

Випуски «Календаря...» виходять одночасно в друкованому (обмеженим накладом) та електронному форматі. Електронна версія оприлюднюється на web-сайті ННСГБ (<http://www.dnsgb.com.ua>) у розділі «Новини», а також PDF-файл прикріплюється в електронному каталозі ННСГБ НААН «Агротека». Видання доступне безкоштовно і безперешкодно відразу після випуску друкованого варіанту. Політика відкритого доступу – підтримка принципів вільного поширення наукової інформації та глобального обміну знаннями задля загального суспільного прогресу.

Отже, знакові події в культурі і науці різних країн відображаються в

календарях як надійних хранителів пам'яті, то «Календар...», який репрезентує ННСГБ НААН, є затребуваним в аграрній сфері науковим виданням, що вміщує визначні події та пам'ятні дати в історії сільськогосподарської дослідної справи України, перелік знаменних подій в галузевій науці, біографічні відомості визначних науковців-ювілярів відповідно до загальноприйнятого західноєвропейського (Григоріанського) календаря. Це видання є ексклюзивним і своєрідним інструментом розвитку національної сільськогосподарської бібліографії поряд із іншими видами наукової галузевої продукції та одним із джерел історії аграрної науки.

Джерела та література

1. Голобуцький П. В., Жлудько Е. М. Бібліографія національна. *Енциклопедія історії України*. Київ : Наук. думка, 2003. Т. 1 : А–В. С. 258–259.
2. Дерлеменко В. В. Бібліографія сільськогосподарська. *Енциклопедія сучасної України* : [електрон. версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопедич. досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=41922. (Дата звернення : 28.04.2021).
3. Календар знаменних і пам'ятних дат в історії сільськогосподарської дослідної справи України на 2014 рік / НААН, ННСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, Т. В. Легкун, Н. Б. Щебетюк. Київ : ФОП Корзун Д. Ю., 2013. 142 с.
4. Календар знаменних і пам'ятних дат в історії сільськогосподарської дослідної справи України на 2015 рік / НААН, ННСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, Н. Б. Щебетюк, Х. М. Дмитрієва, О. М. Мерко, О. В. Шадріна ; за наук. ред. В. А. Вергунова. Київ : ФОП Корзун Д. Ю., 2014. 196 с.
5. Календар знаменних і пам'ятних дат в історії сільськогосподарської дослідної справи України на 2016 рік / НААН, ННСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, С. Д. Коваленко, Н. П. Коваленко ; за наук. ред. В. А. Вергунова. Київ : ФОП Корзун Д. Ю., 2015. 250 с.
6. Календар знаменних і пам'ятних дат в історії сільськогосподарської дослідної справи України на 2017 рік / НААН, ННСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, І. С. Бородай, Н. П. Коваленко, С. Д. Коваленко, Н. Б. Щебетюк; за наук. ред. В. А. Вергунова. Київ, 2016. 260 с.
7. Календар знаменних і пам'ятних дат в історії сільськогосподарської дослідної справи України на 2018 рік / НААН, ННСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, В. Т. Лазарева, Н. Б. Щебетюк ; за наук. ред. В. А. Вергунова. Київ : ЦП «Компринт», 2017. 266 с.
8. Календар знаменних і пам'ятних дат в історії сільськогосподарської дослідної справи України на 2019 рік / НААН, ННСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, Х. М. Дмитрієва, С. Д. Коваленко ; за наук. ред. В. А. Вергунова. Київ : ЦП «Компринт», 2018. 352 с.
9. Календар знаменних і пам'ятних дат в історії сільськогосподарської

*Тези доповідей II Міжнародної наукової конференції «Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти»,
13 – 14 травня 2021 р*

.....

дослідної справи України на 2020 рік / НААН, ННСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, Х. М. Дмитрієва, С. Д. Коваленко, Н. Б. Щебетюк ; за наук. ред. В. А. Вергунова. Київ : ФОП Ямчевський О. В., 2019. 292 с.

10. Календар знаменних і пам'ятних дат в історії сільськогосподарської дослідної справи України на 2021 рік / НААН, ННСГБ ; уклад. В. А. Вергунов, Х. М. Дмитрієва, С. Д. Коваленко, О. В. Корзун, Д. Ю. Корзун ; за наук. ред. В. А. Вергунова. Київ ; Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 284 с.

Людмила Глебова
ORCID: 0000-0001-8865-7442

ДІЛОВОДСТВО В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

OFFICE MANAGEMENT IN ART DISCOURSE

На думку відомих вітчизняних науковців, зокрема й Валентини Бездрабко, питанням історії діловодства в Російській імперії присвячено чимало наукових студій. У них знаходимо інформацію про особливості діловодства імперського періоду, проте саме в архівних матеріалах, творах художньої літератури історичні факти починають «оживати», тобто справу вже маємо з комунікативним дискурсом, що особливо цікаво і пізнавально для читача, коли йдеться про літературний твір, автором якого є сучасник чи практично сучасник описуваних подій.

До таких творів, значимих для вивчення «людських вимірів» діловодства, належить і комедія нашого земляка Івана Карпенка-Карого «Мартин Боруля». До того ж, вважаємо, що даний твір може стати мініенциклопедією з вивчення основних особливостей історії діловодства в Російській імперії, як-от: «штучне протистояння між ... мовою і «канцелярськими» словесними архаїзмами; видове урізноманітнення внутрішньої та зовнішньої управлінської документації; формалізація та уніфікація структурних документних елементів; спеціалізація діловодства різних галузей державного управління; високий статус працівників канцелярії» [1] тощо. Проте ці характерні особливості набувають у художньому творі зовсім інших рис, вони сприймаються, так би мовити, через призму думок, дій, почуттів, сподівань головних героїв, і як результат – «западають в душу» читачеві. Як наївно, навіть дещо по-дитячому захоплюється Мартин Боруля службою сина, як наївно, а насправді зворушливо мріє він про мундир «вишитий по чорному бархату золотом», що «застібається в один борт на дев'ять пугвиць» як наслідок успіхів сина на службовій ниві! Чи не свідчення це високого статусу у суспільстві працівника канцелярії? А як засмутився батько, коли дізнається від Омелька про те, як його син проводить вільний час: «А синок... синок!.. Я тут із шкури вилазю, щоб його в люде вивести, а він там п'янствує...». Хоч як би ми не ставилися до намагання Борулі стати дворянином, хоч якими б смішними і навіть подекуди недолугими не виглядали його намагання «вибитися в люди, утвердитися в дворянстві», ми мимоволі починаємо співчувати йому, бо хто із нас не переживав подібні емоції в реальному житті, коли хтось або щось розчаровує тебе наскільки сильно, що й не чекав, коли всі твої старання і намагання виявляються марною тратою часу і зусиль. Очевидно, що не можна щось вирішувати за інших, кожен має право на свої помилки, Мартин Боруля не правий, бо думає, що він єдиний знає, як краще, проте хто з нас так не помилявся? Ми вже не можемо байдуже

.....
сприймати, наприклад, факт ліквідації земських судів, оскільки Степан – син Борулі – «остався за штатом» внаслідок його ліквідації, а батько ж покладав на його майбутню кар'єру такі надії... Так у художньому тексті «сухі» діловодні факти стають «олюдненими», небайдужий читач сприймає їх емоційно, на рівні почуттів, тому і відкладаються вони у його пам'яті надовго, стають внутрішнім надбанням особи. Наведемо ще бодай один невеликий приклад.

Практично з перших рядків твору знайомимося із фрагментом письмового тексту офіційно-ділового ділового стилю того часу, який суттєво відрізняється від сучасних зразків даного стилю: «По выслушании всех вышеизложенных обстоятельств и на основании представленных документов Дворянское депутатское собрание определяет... дело сие с копиями... представить на утверждение в Правительствующий Сенат...» [4]. Припускаємо, що даний текст міг би становити певний, хоч, очевидно, і мінімальний інтерес для історика мови. У ньому простежуються мовні особливості канцелярського підстилю офіційно-ділового стилю зображуваного періоду. Наведений фрагмент художнього твору інформує нас про намагання головного героя довести своє дворянське походження. Допитливий читач, імовірно, може припустити, що це виявиться не такою легкою справою, як видається на перший погляд. Адже Тетяна Гаращук зауважує: «Складається враження, що Сенат використовував будь-яку причину, навіть незначну, для того, щоб відмовити заявнику в дворянстві» [3].

Але у художньому творі головне не це, тут важливим є той факт, що, окрім функції передачі інформації в часі та просторі, наведений фрагмент документа починає виконувати й іншу роль – по-перше, бути засобом характеристики героя, по-друге, – засобом створення комізму, що жодним чином не властиво зразкам офіційно-ділового стилю у їх «традиційному» використанні. «Майстерно використовував Іван Карпович специфічну термінологію, стиль офіційних указів, жаргонові слова для характеристики і комедійного загострення образів чиновників, сільських писарів...та інших...», – справедливо вважає С. Бронза [2].

Ця функція особливо виразно виявляється у наступних рядках твору, коли контраст офіційно-ділового тексту підсилюється емоційно-образними паралелями: «І щоб після цього Мартин Боруля, уродзоний шляхтич, записаний во 2-ю часть дворянської родословної книги, подарував якому-небудь приймаку Красовському свою обіду? Та скоріще у мене на лисині виросте таке волосся, як у їжака, ніж я йому подарую» [4]. Контраст між двома частинами наведеного фрагменту створює щось подібне до контрасту високого і низького стилів у античній літературі. Лише одним фрагментом автор майстерно показує абсурдність намагань головного героя стати дворянином, невідповідність дворянства тому, чим жив Боруля у прямому і переносному значенні. Певний пафос, створений у першій частині шляхом нагромодження «дворянства та його атрибутів» нівелюється використанням лексеми «приймак», що, виходячи із її семантики, зафіксованої у тлумачних словниках, означає особу, доля якої –

бути прийнятою у чужий дім – незavidна. Мартин Боруля як людина з народу вживає це влучне слово для характеристики свого «опонента» Красовського, проте вибір даного слова характеризує чи не більше самого Борулю як людину із народу, якому близьке народне світовідчуття та світосприйняття. У другій частині наведеної цитати («Та скоріще у мене на лисині виросте таке волосся, як у їжака, ніж я йому подарую»), вважаємо, пробивається внутрішнє єство головного героя, спосіб його мислення, органічний зв'язок із середовищем існування, виразником якого є інтерпретований, посилений образним порівнянням фразеологізм («швидше на долоні волосся виросте» – ніколи не буде) – витвір колективної народної мудрості. Як бачимо, використання певних лексичних та фразеологічних одиниць стає у художньому тексті дієвим засобом характеристики героїв, розкриття їх внутрішнього стану, засобом створення колориту певної історичної доби.

Відтак фрагмент художнього тексту комедії «Мартин Боруля», наповнений фактами, найменуваннями реалій певної історичної епохи тощо, через призму індивідуального досвіду читача, «пропущений» через його внутрішній світ набуває неповторних рис, це той самий, але і кардинально інший, «оживлений» текст – дискурс. Він формується, так би мовити, симбіозом внутрішнього світу автора, втіленим у його художньому творінні, та внутрішнього світу читача, формування якого є результатом його індивідуального досвіду. Дане питання має вихід також і в площину інтертекстуальності, що у певному значенні «виступає своєрідним лабіринтом, у якому знаходиться читач» [5, 246]. Зрештою художній текст «ніколи не вичерпується у своїх інтерпретаційних можливостях через органічне вплетення у загальнокультурний дискурс людства» [5, 246].

На індивідуальному ж рівні сприйняття художній текст «оживає» через призму внутрішнього світу читача і зрештою формує цей внутрішній світ. Це двоєдиний процес: «оживлений» художній текст є результатом і джерелом формування внутрішнього світу читача. Усе, що попущено через внутрішній вимір особи, на нашу думку, формує її, відкладається в її свідомості і стає її внутрішнім надбанням, утворює неповторну людську особистість з певним рівнем культури, освіченості, знань та мудрості. «У сприйнятті читача, яке формується на основі письмового тексту, твір у його уявно-чуттєвій виразності здатний жити дуже довго...», – переконують фахівці [5, 11].

Саме тому вдумливе, небайдуже читання художнього твору – комедії «Мартин Боруля» – «оживлює» сухі діловодні факти, сприяє їх перетворенню у внутрішнє надбання читача, його знання. Це стосується, зрозуміло, не лише окремих аспектів, фактів даної комедії, як, наприклад, особливостей справочинства – справді талановитий художній текст є багаторівневим, він утворений складною сукупністю смислів, «шарів». Кожен читач знаходить у ньому щось своє, вартісний художній текст – багатозначний, більше того, читаючи талановитий художній твір, практично щоразу знаходиш у ньому щось нове, новий виток смислів, яких не прочитував раніше...

Джерела та література

1. Бездрабко В. Розвиток діловодства в Російській імперії XIX ст.: здобутки практики й народження теорії // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Історія. Тернопіль : ТНПУ, 2010. Вип. 2. С. 284-290.
2. Бронза С. Особливості мовної своєрідності творчого доробку Івана Тобілевича (Карпенка-Карого). URL: <https://md-eksperiment.org/post/20181220-osoblivosti-tvorchogo-dorobku>
3. Гаращук Т. Організація роботи з документами у дворянських депутатських зібраннях в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.) // Студії з архівної справи та документознавства. К., 2011. Т. 19, кн. 2. С. 38 – 46.
4. Карпенко-Карий І.К. П'єси ./ вступ. ст. В.Чорновіла /І.Карпенко-Карий. К.: Держлітвидав УРСР, 1965. 354 с.
5. Неймовірно можливі світи: референтність, фікційність, текстуалізація. Монографія / За редакцією Романа Гром'яка. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2005. 291 с.

Зоя Стежко
ORCID 0000-0002-0172-4487

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВИ У ТВОРЧОСТІ Ф. НІЦШЕ

CONCEPTUALIZATION OF THE STATE IN THE WORK FRIEDRICH NIETZSCHE

Новітня історія державотворення, становлення громадянського суспільства конче потребує глибокого філософського аналізу витоків її постмодерністської концептуалізації, в тому числі у нашій державі. Адже ідея національної державності відбилася у ментальності українців вищою цінністю суспільного буття. Сьогодні вона стала реальністю, яку треба закріпити не лише в інституціях, а і в суспільній свідомості.

Мислителі усіх часів ламали списи на проблемі досконалої держави. Але жодна з теорій не витримала перевірки часом та практикою. Все ж у ряду інших виділяється державницька концепція Ф. Ніцше, постійним фоном якої виступає давньогрецька держава та її аристократичний ідеал надлюдини (див. 2). Вона набула відлуння і в сучасній стратегії постмодернізму (у тому числі і через дещо скандальний спосіб філософствування).

Державницька концепція Ф. Ніцше бачиться нами у таких ключових положеннях:

1) визнання значимості держави, проте не як самостійного, самодостатнього утворення, а як тимчасового засобу насильницького досягнення світового панування політичної еліти (аристократії). «...Мы понимаем под государством... лишь железные тиски, которые насильственно создают социальный процесс...» (4, с.72). Аристократію вирізняє наскрізна «воля до влади», що дозволяє їй бути сполучною ланкою між державою та надлюдиною – Заратустрою. Заратустра демонструє велич духу, владну наснагу та «недбалу доброту величі» до знедолених;

2) процес формування надлюдини є можливим або в умовах монархії, або аристократичної держави, позаяк лише еліта має волю до концентрації влади. Аристократія є такою за фактом народження та «трудоим» походженням. Комфорт повсякденного життя еліта надає лише нижчому стану. Життя самої еліти наповнене працею та знегодами. Єдине, що вони мають і що цінують – це перемога і влада. Такій аристократії з задоволенням буде підкоряться «чернь».

Проте аристократичний ідеал давньогрецької держави свою перспективу втратив, і цей факт самого Ніцше емоційно потряс. У праці «Антихристиянин» ми читаємо: «Всё напрасно! Мгновение, и от всего осталось одно воспоминание!.. Греки! Римляне! Благородство инстинкта, вкус, методичность исследования, гений организации, гений управления, вера в будущее, воля к

.....
грядущему, великое Да, произнесённое всему на свете... И все это вдруг засыпано, разрушено – и не стихийным бедствием! Растоптано – и не германцами, не их тяжёлым сапогом! Нет, все попрано хитрыми, скрытными, незаметными вампирами без кровинки в лице! И не победили они – просто выпили всю кровь!...» (6, 88).

Що ж це за „вампири”, які на корню знищили перспективу розвитку аристократичної «всесвітньої» держави? – Це демократія та християнство.

Покажемо логіку роздумів Ф.Ніцше про неприпустимість демократії – «влади черні». «Чернь» – це «маленькие доброжелательные, серенькие люди, все те, кто не знает ничего высшего кроме как скромно обнять свое маленькое счастье и при этом скромно коситься на новое маленькое счастье» (7, 60). Це начебто добре, але – усе це буде свідчити про те, що воля до влади у «черні» зламана. Гору візьмуть ближні цілі комфортності побуту («пир животного, сытого чувства!») замість «любові до віддаленого». Войовничість, змагальність (див. 1) заміняться дрібними компромісами. У результаті нація почне вироджуватися.

Перетворення держави аристократії на демократичну державу позначиться утворенням соціальних груп по економічним інтересам та постійними сутичками за владу (тут ми бачимо предтечу олігархії). Це неминуче приводить до того, що «люди и партии меняются слишком быстро, слишком яростно сбрасывают друг друга с горы, как только они достигли вершины» (3, с.444). А швидкоплинність політикуму призведе до втрати ефективності дій уряду, позаяк «всем мероприятиям, которые проводит правительство, недостает залога длительности; начинают избегать предприятий, которые десятилетия и столетия должны тихо произрастать, чтобы принести зрелые плоды» (там само). На тлі неефективності уряду влада поступово, але неминуче перейде до підприємливих приватних осіб. «Пренебрежение к государству..., разнузданость частного лица... есть следствие демократического понятия государства» (3, с. 445), – робить висновок Ф.Ніцше.

Роздуми Ніцше про неприпустимість християнства базуються на тій же логіці – багаті та бідні, керівники та підлегли – всі однаково є рабами божими, і таким чином бажання та право на власну велич, достоїнство, боротьбу за владу у них відбирається Богом.

Перехід державницьких владних повноважень до приватних осіб є благодатним ґрунтом для утвердження постдемократичних форм *деспотії*, яка уявляється Ф. Ніцше натовпом різношерстих, безвольних трудівників, які «нуждаются в господине и повелителе как хлебе насущном».

Ніцше прогнозує появу двох можливих форм деспотії: *соціалістичної та релігійної*. Соціалістична визнається зовнішньо привабливою, позаяк «социалисты стремятся создать благополучную жизнь для возможно большего числа людей» (3, с.364). Утім «Соціалізм є фантастичним молодшим братом майже віджилого деспотизму...» (3, с. 365), і методи, якими соціалісти

збираються забезпечити «щасливе майбутнє» широким верствам суспільства, бачаться для Ф. Ніцше неприйнятними: соціалісти можуть «во многих местах Европы перейти к насильственным актам и нападениям; грядущему столетию предстоит испытать по местам основательные «колики», и парижская коммуна... окажется, пожалуй, только легким «несварением желудка» по сравнению с тем, что предстоит». Достатньо точний прогноз.

Деспотизм у формі релігійної влади криється у *використанні* духовенства як проповідника та провідника державних рішень. У праці «Людське, надто людське» Ф. Ніцше підкреслює: «Всюду, где... недостатки государственного управления... будут обнаруживаться пронизательными людьми и приводит их в строптивное настроение, – непронизательные будут видеть перст Божий и покорно подчиняться велениям свыше... При этом надо предполагать, что правящие лица и классы просвещены относительно пользы, которую приносит им религия и, таким образом, в известной мере чувствуют себя *выше* религии, поскольку они пользуются ею как *средством*...» (4, 444). Важко заперечити.

Висновки. Ми висвітили декотрі показові положення державницької концепції Ф. Ніцше. Назагал, при усій спірності вчення Ф. Ніцше про державу, у його пророцтвах проглядаються моменти наукового передбачення, зокрема, щодо загрози хаотизації влади, її неефективності за умов швидкоплинності змін політикуму на владному олімпі чи неконструктивності конкурентної боротьби за владу. Важко заперечувати і можливість поступового переходу влади до приватних осіб (олігархів) у разі втрати важелів громадянського контролю за нею. Щоправда, історична практика спростовує песимізм Ф. Ніцше щодо імперативності розвитку подій у напрямку будь-якої деспотії, більш за те, навпаки, – є підстави стверджувати, що демократія торує шлях до самоврядування громадянського суспільства за європейськими зразками. Таким бачиться домінуючий аттрактор самоорганізації системи. Дійсно, демократія є процесом безперервного розв'язання суперечностей, «реальна демократія – це лише ідеал» (Ж-Ж. Руссо), але наближення до нього – це реальна перспектива оптимізації держави та громадянського суспільства.

Джерела та література

1. Ф. Ницше. Гомеровское соревнование М., REFL book, 1994;
2. Ф. Ницше. Греческое государство М., REFL book, 1994;
3. Ф. Ницше. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей. М., REFL book, 1994;
4. Ф. Ницше. Человеческое, слишком человеческое – Соч. в 2-х т., М., 1990;
5. Ф. Ницше. По ту сторону добра и зла. Соч. в 2-х т., М., 1990, т. 2;
6. Сумерки богов – М., Политиздат. 1990;
7. Фридрих Ницше «и этика любви к дальнему» – Франк С. Л. Избр. Соч., М., Правда 1990.

Сергій Римар
ORCID: 0000-0001-7102-3443

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОГНІТИВНОГО ТА ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТІВ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE COGNITIVE AND VALUE COMPONENTS OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE

У контексті усвідомлення кризи сучасної цивілізації на адресу науки часто лунають звинувачення в тому, що саме наукове пізнання, спрямоване на пошук об'єктивної істини, поставило людство на межу глобальної екологічної і гуманітарної катастрофи. Головним аргументом таких звинувачень є те, що новочасна наука впродовж довгого періоду вибудовувалася на засадах об'єктивності пізнавального процесу і звільнення його від впливу цінностей.

Американський дослідник Х'ю Лейсі писав, що «наука та цінності лише стикаються, але не обумовлюють одне одного» (1, с. 39). З'ясовуючи сутність співвідношення когнітивного і ціннісного компонентів наукового пізнання, варто дослідити історичні етапи виникнення і розвитку цього інтелектуального феномену.

Процес формування науки Нового Часу розпочинався у XVII ст. саме з розроблення Г. Галілеєм та Ф. Беконом принципів об'єктивного, вільного від релігійного впливу, процесу пізнання. Проте і в подальшому релігійні ціннісні установки суттєво впливали на розвиток науки.

Впродовж XIX ст. бурхливо розвиваються фундаментальні й прикладні науки, що призводить також до розвитку технологій і виробництва. Методологічне обґрунтування пізнавального процесу здійснюється на принципах теорії позитивізму, згідно з якими надається пріоритет когнітивній сфері і заперечується роль ціннісної. Для позитивізма наука вільна від цінностей і переймається лише досягненням об'єктивних фактів та підведенням їх під загальні закони.

Суттєву роль в осмисленні проблеми співвідношення науки і цінностей на початку XX ст. відіграв німецький соціальний мислитель М. Вебер, чия методологічна позиція була більш наближена до неокантіанства. Він розділяв природничі й соціальні науки, стояв на позиції, що природниче наукове знання має бути вільне від цінностей, а соціальне має прагнути звільнення від ціннісної залежності й також стати на шлях пошуку об'єктивної істини.

У першій половині XX ст. наука, так і не подолавши внутрішніх протиріч, опинилась під зовнішнім жорстким ідеологічним тиском з боку тоталітарних політичних режимів. У нацистській Німеччині були введені до вжитку такі терміни, як «арійська наука», «арійська фізика», а в більшовицькій Росії – «пролетарська наука», «марксистсько-ленінська наука». Цей ідеологічний тиск

.....
не обмежувався соціальним знанням, а розповсюджувався також і на такі природничі науки, як генетика і біологічна антропологія. За свої наукові погляди й світоглядні позиції окремі вчені та цілі наукові школи піддавалися політичним репресіям, а генетика і соціологія були навіть заборонені сталінським режимом.

Необхідність подолання тоталітарного ідеологічного тиску призвела до якісно нового рівня осмислення проблеми співвідношення науки і цінностей. У 70-х роках ХХ ст. представник постпозитивізму К. Поппер проголосив про новий підхід до інтерпретації проблеми ролі цінностей у процесі наукового пізнання. На його думку, наука здатна керуватися власними цінностями, уникаючи зовнішнього ціннісного впливу. Такими цінностями філософ називає об'єктивність, істинність, релевантність, інтерес, значущість висловлювань з точки зору наукової проблемної ситуації, плідність, пояснювальну силу, простоту і точність.

Перші десятиліття ХХІ ст. знову вивели проблему співвідношення когнітивного й ціннісного на новий рівень дискусії. Новим випробуванням для науки стала ідеологія політкоректності. Відповідно до цінностей нової ідеології хибними оголошуються наукові теорії, видатні вчені піддаються обструкції. Залишається лише сподіватися, що наукове пізнання подолає цей етап тиску і пошук істини буде тривати.

Джерела та література

1. Лэйси, Хью. Свободна ли наука от ценностей? : ценности и научное понимание. Москва : Логос, 2008. 358
2. Бунге М. Философия физики. М.: Едиториал УРСС, 2003, -320 с.
3. Поппер Карл Р. Объективное знание. Эволюционный подход. М.: Едиториал УРСС, 2002. 384 с.
4. К. Поппер. Логика и рост научного знания. М.: Прогресс, 1983.-605 с.
5. А.Пуанкаре. О науке. М.: Наука. Гл. ред, физ.-мат. лит., 1990. 736 с.
6. Merton R.K. The Institutional Imperatives of Science. Merton R.K. The Institutional Imperatives of Science // Sociology of Science /Ed. В. Barnes. L.: Penguin Books, 1972; P. 65–79. P.
7. Вебер М. Наука как призвание и профессия // Вебер М. Избр. произведения. М.: Прогресс, 1990. 808 с.

Аліна Мехеда
ORCID: 0000-0001-5660-512X

ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНОГО ДОДАТКА КАНООТ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

USE OF THE KAHOOT MOBILE APPLICATION WHILE STUDYING FOREIGN LANGUAGES

Використання комп'ютерів, інтернет-ресурсів та мобільних аплікацій у процесі навчання студентів та дорослих учнів іноземної мови є предметом активного обговорення і дослідження протягом останніх десяти років. Якщо кілька десятків років тому дискусії між філологами та педагогами відбувалися у площині «Чи варто використовувати мобільні технології?», то сьогодні розробка проблеми відбувається у площині «Як використовувати мобільні технології максимально добре?» [1].

Комп'ютерне асистування в процесі вивчення іноземних мов (Computer Assisted Language Learning) коли ПК використовувався у навчанні, максимально повно регулюючи діяльність учнів. Проте розповсюдження переносних персональних комп'ютерів та смартфонів дозволило урізноманітнити методи навчання і навчатися де й коли зручно. В Україні мобільне навчання тільки починає опановувати галузь викладання іноземних мов, не зважаючи на різноманітне використання мобільних пристроїв та додатків, мобільне асистування у вивченні іноземних мов не є досить розповсюдженим [3]. Мобільні додатки не є обов'язковим додатком до навчально-методичних комплектів, їх майже не використовують в процесі навчання іноземних мов студентів українських вишів. Одним з новітніх мобільних додатків, які можна досить ефективно використовувати в процесі навчання студентів іноземним мовам є мобільний додаток *Kahoot!*. Вищезгадана мобільна програма може бути використана для учнів різного віку, оснащена простим і доступним інтерфейсом, передбачає роботу на трьох рівнях: професіонал (бізнес версія), викладач, студент. В залежності від обраного рівня користувачеві пропонуються інструменти за допомогою яких він може або вчитися, або вчити. Значною перевагою є опція, що дозволяє студенту самому виступати у ролі автора тестів або завдань, які потім можуть бути використані у навчальному процесі. Викладач може створювати навіть низку взаємопов'язаних курсів, завдань та тестів, які дозволяють охопити широку студентську аудиторію. Для користування мобільним додатком *Kahoot!* Необхідно мати мобільний пристрій, доступ до інтернету та завантажений мобільний додаток [2].

Викладач може здійснювати регулярне тестування студентів за допомогою програми *Kahoot!*. Студенти дають відповіді, використовуючи свої

телефони, результати тесту можна дізнатися одразу після його виконання. Мобільний додаток *Kahoot!* є добре розробленим інструментом, бо дозволяє використовувати створені іншими викладачами матеріали. Розроблені матеріали здебільшого розраховані на студентів, які володіють мовою на рівні A2-B1 [4].

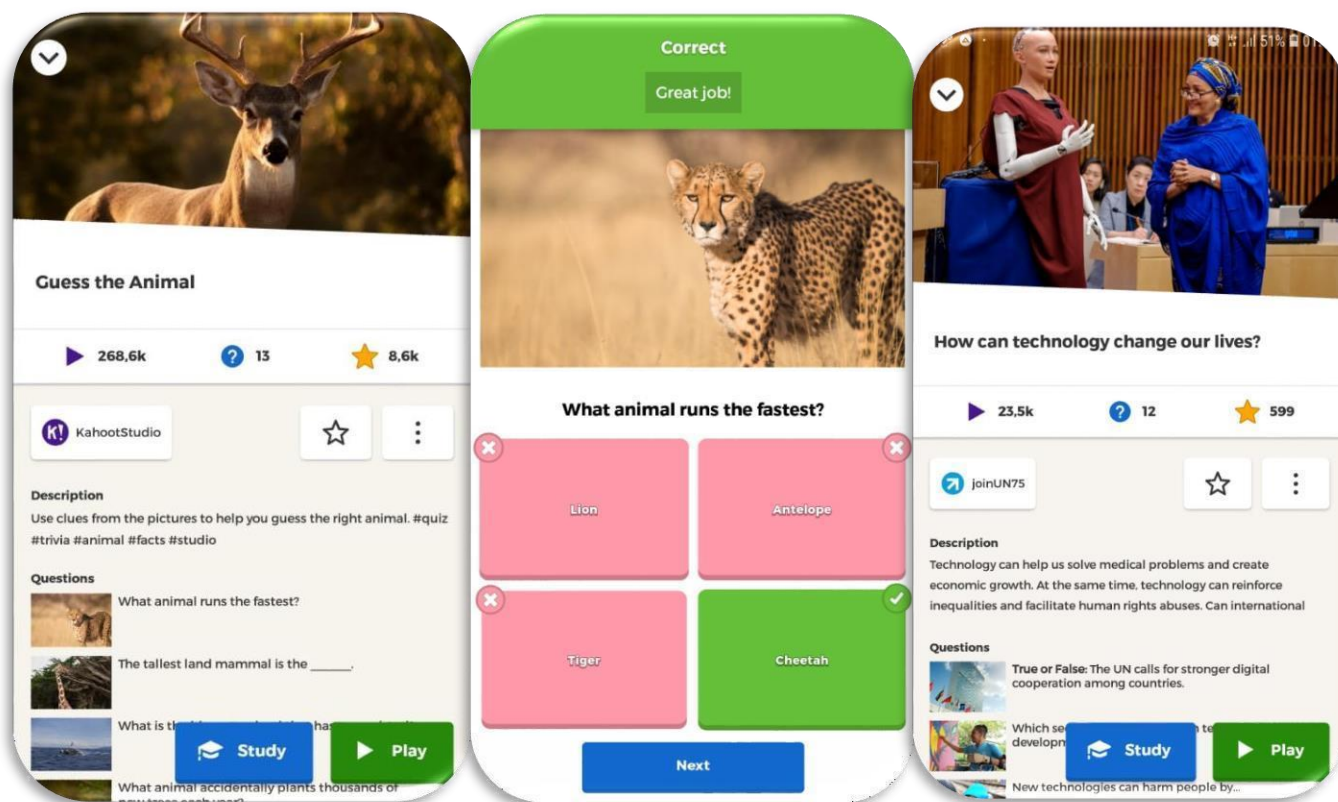

Рис.1. Інтерфейс мобільного додатку *Kahoot!*.

Перевагами використання описаного нами мобільного додатку є:

- Можливість вчитися у будь-який зручний для студента час та у будь-якому місці;
- Можливість використовувати зоровий та слуховий канал для запам'ятовування матеріалу;
- Зручний і максимально доступний інтерфейс програми;
- Доступність усім бажаючим (додаток є безкоштовний і знаходиться у вільному доступі);
- Програма дозволяє урізноманітнити навчальний процес, зацікавити студентів та здійснювати тестування і оцінювання у дуже зручний та цікавий спосіб;
- Можливість долучити студентську молодь до активної діяльності і забезпечити максимальне засвоєння навчального матеріалу.

Отже, використання мобільних додатків на сьогоднішній день дозволяє відкрити нові можливості у галузі викладання іноземних мов, зацікавити молодь та зробити студента активним учасником навчального процесу.

Джерела та література

1. Arnell A., The Use of ICT in the Teaching of Polish Grammar. URL: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:531320/FULLTEXT01.p>.
2. Gajda J., Media w edukacji. Kraków, 2007. 129 s.
3. Gajek E., Komputery w nauczaniu języków obcych. Wrszawa, 2019. 119 s.
4. Smart-освіта: ресурси та перспективи: матеріали III Міжнародної науково-методичної конференції (Київ, 7 грудня 2018 р.) : тези доповідей. К., 2018. 252 с.

Олена Коломієць
ORCID: 0000-0003-0085-7605

АКТИВІЗАЦІЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

ACTIVATION OF STUDENTS' CREATIVE ACTIVITY IN THE PROCESS OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE PROFESSIONALS

Сучасні суспільні трансформації, глобалізація різноманітних процесів та міжособистісних стосунків, грандіозний потік інформації й зростання динамізму історичного поступу вносять суттєві зміни у наше життя, визначають нові пріоритети діяльності людей.

Означені процеси накладають відбиток і на систему вищої освіти, висуваючи нові вимоги до організації та якості підготовки майбутніх фахівців. Професійна підготовка фахівців як педагогічна проблема має інтегрований характер, однак, дедалі більше освітян схиляються до думки про те, що визначальним у професійній підготовці є компетентнісний підхід. Йдеться про формування компетентності щодо майбутньої професійної діяльності, яких набула та здатна продемонструвати особа після завершення навчання в межах певної спеціальності.

Важливим аспектом цього процесу стає активізація творчої діяльності студентів. Такий підхід відомий у педагогіці, що відображено в працях вітчизняних і зарубіжних авторів (А. Вербицького, В. Давидова, З. Гіптерс, В. Рахманіна, Г. Щукіної та ін.), але в сучасних умовах він набуває нового звучання, нових відтінків, потребує особливих підходів педагогічного здійснення.

Мета дослідження – аналіз педагогічних умов активізації творчої діяльності студентів як чинника формування професійної компетентності майбутніх фахівців інформаційної сфери, виявлення особливостей цього процесу.

Поняття «професійна компетентність» фахівця в сучасній науковій літературі дослідники трактують як відповідність вимогам певної професії, спеціальності, стандартам кваліфікації, посаді та виконанню професійних функцій, єдність теоретичної та практичної підготовки студентів (Алексюк, 1998: 19).

Аналіз освітньо-кваліфікаційних документів дозволяє визначити сутність професійних функцій майбутніх інформаційників, а саме: здатність аналізувати закономірності розвитку документно-інформаційних потоків та масивів;

.....
підтримувати ділову комунікацію з усіма суб'єктами інформаційного ринку, органами влади та управління, засобами масової інформації; здатність проектувати та створювати документно-інформаційні ресурси, продукти та послуги; здатність опановувати і використовувати технології системного аналізу інформаційної діяльності, електронного документообігу тощо.

При цьому розвиток творчих засад навчального процесу у ЗВО стає важливою умовою формування професійної компетентності фахівців нової якості. Це пояснюється тим, що креативність як ціннісно-особиста категорія є істотним резервом самоактуалізації особистості. Вона також відіграє роль своєрідного механізму адаптації особистості до соціальних змін, стимулюючи розвиток широкого спектру соціально-ціннісних якостей особистості, таких як: самостійність, ініціативність, комунікативність, організованість, відповідальність, нестандартність мислення.

У спеціальних дослідженнях зазначається, що оскільки креативний підхід до проблеми навчання припускає не вирішення готових дидактичних завдань, а генерацію, творче формулювання і опрацювання ідей, задумів і проектів у широкому соціальному аспекті життя, то креативна технологія навчання має представляти собою спосіб виміру вихідної і основної установки професійної освіти, тобто домінуюча функція освіти щодо учня має бути замінена сервісною [1, 81].

Джерелом творчої активності студентів є, перш за все, інтерес до процесу та результату навчання. Ця зацікавленість студентів має забезпечуватися наявністю пізнавальної мотивації, усвідомленим набуттям знань, що обов'язково призведе до перебудови психологічних процесів сприймання, пам'яті, мислення, уяви. Як відомо, формуванню пізнавальних мотивів сприяють усі засоби удосконалення навчального процесу: оновлення змісту навчальних курсів, налагодження міжпредметних зв'язків, удосконалення методів навчання, модернізація структури занять, урізноманітнення форм самостійної роботи студентів.

Розвиток пізнавальної мотивації на заняттях з професійно-орієнтованих дисциплін необхідно пов'язувати із засвоєнням високої методологічної культури мислення, усвідомленням громадського та особистого сенсу діяльності, прищепленням потягу до самостійного набуття знань. При цьому зміст навчальних курсів повинен виходити за межі загальноприйнятих програм, визначатися більшим рівнем узагальненості, враховувати інтереси студентів, стиль і темп засвоєння ними знання.

У результаті такого підходу до вивчення професійно-орієнтованих дисциплін відбувається формування творчого мислення особистості, основними елементами якого виступають: самостійне перенесення знань у нову галузь, уміння бачити альтернативу рішень, уміння комбінувати раніше відомі й нові способи розв'язання тих чи інших завдань. Цей перелік можна продовжувати, але зрозуміло, що всі ці властивості виробляються в людини не в результаті пасивного нагромадження інформації, а є результатом розвитку творчих засад

діяльності.

Слід пам'ятати й про те, що творчість ніколи, ні за яких обставин, ні в якій діяльності не виникає під тиском чи примусом. Тому усі змістовні компоненти і форми педагогічної творчості необхідно будувати на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчального процесу, що дасть можливість створити доброзичливий психологічний клімат у ЗВО, який у свою чергу позитивно впливатиме на розвиток соціальних якостей, інтелектуальних та професійних здібностей майбутнього фахівця.

Досвід роботи у вищій школі, пошук нових організаційних форм викладання професійно-орієнтованих дисциплін дозволили нам виявити ряд ефективних прийомів активізації самостійної творчої діяльності студентів. Перш за все, це різноманітні завдання для встановлення зворотного зв'язку, основним призначенням яких є перевірка, закріплення й застосування засвоєних студентами теоретичних знань. До форм такої роботи ми відносимо: понятійний диктант, складання розгорнутого конспекту лекції, завдання тестового характеру, аргументований аналіз конкретних навчальних ситуацій, виконання проблемно-пошукових завдань.

Ефективним засобом педагогічного впливу ми вважаємо також прийом емоційного спонукання до активної творчої діяльності, що забезпечується використанням на заняттях записів наукових, публіцистичних, культурно-просвітницьких аудіо та відео програм.

Максимальний розвиток творчої активності студентів відбувається в процесі спеціально організованої навчальної діяльності у вигляді ділової гри.

Такі навчально-практичні заняття передбачають моделювання діяльності фахівців щодо розв'язання складної проблеми, прийняття певного рішення. Ділова навчальна гра поєднує в собі ознаки навчальної і майбутньої професійної діяльності і є діяльністю колективною. Вона дає змогу студентові збагнути і подолати суперечності між абстрактним характером предмета навчально-пізнавальної діяльності і реальним предметом майбутньої професійної діяльності, індивідуальним способом навчання студента і колективним характером професійної діяльності.

Можна представити різні варіанти навчальних ділових ігор на заняттях з професійної підготовки для майбутніх інформаційників: відтворення основних етапів здійснення процесу інформатизації в бібліотечній чи архівній установі; визначення низки заходів щодо раціоналізації та оптимізації ділових процедур; практичне використання інформаційно-аналітичних документів; прогнозування подальшого впливу процесів інформатизації на суспільство, громадські групи або індивіда та ін.

Отже, активізація творчої діяльності студентів як чинник формування професійної компетентності майбутніх фахівців залежить від багатьох факторів. Ефективність цієї роботи забезпечується всією логікою побудови змісту навчального процесу, стилем навчання і виховання, відповідними організаційними формами та прийомами.

Джерела та література

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підруч. для студ., аспірантів та молодих викладачів вищ. навч. закл. К.: Либідь, 1998. 558 с.
2. Лузік Е. Креативність як критерій якості в системі підготовки фахівців профільних ВНЗ України . *Вища освіта України*. 2006. № 3. С. 77 – 82.

Вікторія Барабаш
ORCID: 0000-0002-8560-0851

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ДОКУМЕНТНОЇ ЛІНГВІСТИКИ **MODERN TECHNOLOGIES IN THE TEACHING OF DOCUMENTARY LINGUISTICS**

Реформування вищої школи в першу чергу спрямовано на якісну освіту, помірковано й адекватно включено в європейський освітній простір.

Сьогодні в умовах інноваційного розвитку економіки, впровадженні публічно-культурних програм успішної реалізації адміністративно-територіальної реформи актуальною є проблема кваліфікованого інформаційного управління. Тож на часі удосконалення діяльності інформаційних установ, зокрема бібліотек, архівів, музеїв, розробка та впровадження нових технологічних процесів роботи з документами.

Нині на ряду з такими галузями мовознавства, як лінгводидактика, інтерлінгвістика, інженерна лінгвістика, комунікативна лінгвістика, особливої значущості набуває документна лінгвістика. За умов постійного зростання ролі ділової комунікації вагомою є здатність фахівців на високому рівні оперувати українською літературною мовою у процесі створення текстів офіційно-ділового стилю.

Оскільки документ, за свідченням учених-документознавців, водночас є і основним змістовним елементом документної інфраструктури суспільства, і предметом вивчення сукупності документознавчих наук, одним із головних завдань документної лінгвістики є формування чіткої системи знань про специфіку структурної та змістової організації текстів службових документів.

У процесі формування фахових компетентностей, таких як здатність створювати чітку управлінську документацію; моделювати тексти службових документів різних жанрів відповідно до певної комунікативної ситуації, необхідно залучати широкі можливості новітніх інформаційних технологій.

На гармонійному поєднанні в навчально-виховному процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності наголошено в Законі України «Про вищу освіту» [3].

Сучасні технології у закладі вищої освіти перебувають у полі зору багатьох дослідників педагогічних інновацій: І. Зязюна, В. Кременя, І. Дичківської, С. Вітвицької, О. Коваль, О. Пометун, І. Підласого, С. Сисоєвої та інших. Аналіз наукових досліджень зазначених вище вчених дозволяє тлумачити педагогічні інновації як нововведення в педагогічній практиці, що стосуються змісту, методів, прийомів, технологій і форм навчальної діяльності та виховання здобувачів вищої освіти.

Цінність сучасних технологій навчання полягає у тому, що вони потужно активізують головні принципи педагогічного співробітництва та посилюють

.....
мотивацію навчання: діалогізації (ключовий аспект – спільне обговорення, а не монолог викладача); проблематизації (акцент на колективному пошукові істини); персоналізації (передбачаються партнерські стосунки); індивідуалізації та диференціації – спрямовані на розвиток певних здібностей майбутнього фахівця.

Передусім зауважимо, що навчальні технології, на відміну від педагогічних, представляють шляхи засвоєння та сприйняття окремого навчального матеріалу в контексті визначеної навчальної дисципліни.

Окреслимо основні сучасні технології навчання. Так, проблемне навчання займає вагоме місце, оскільки представляє особливу форму навчальної діяльності, яка складається з розв'язання проблемних завдань і ситуацій.

Під час вивчення теми «Теоретико-методологічні засади розвитку документної лінгвістики» здобувачам вищої освіти пропонується виконати ряд проблемних завдань, наприклад, 1) проаналізувати спільне та відмінне у дослідженнях документної лінгвістики, діловодства, стилістики, риторики, філософії, текстології за основними категоріями – об'єкт, предмет, завдання; 2) на основі теоретичного матеріалу укласти схем-опору «Виникнення та розвиток документної лінгвістики». Опрацьовуючи зміст понять «текст» і «дискурс», здобувачі вищої освіти мають укласти таблицю спільних і відмінних рис, написати есе-рефлексію «Дискурс – застиглий текст». У процесі опрацювання теми «Теорія тексту» пропонується виконати дослідження «Інтернет-текст і його впливи», підготувати дискусію «Лінгвістичні впливи інформаційної доби». До теми «Композиція тексту службового документа» студенти готують проблемні запитання до взаємного бліц-опитування, укладають таблицю «Конектори і демаркатори в текстах документів», побудовують складний текст зі зворотним порядком розміщення елементів, виділивши в ньому засоби стандартизації мови тексту (ключові слова, мовні кліше, типові речення). Особливого значення у процесі формування фахових компетентностей відіграють міні-дослідження, міні-презентації актуальних тем: «Значення наукових досліджень мовознавців для формування сучасних уявлень про текст», «Сутність зв'язків документної лінгвістики з іншими галузями знань» та ін. Тож, форми і методи проблемного навчання сприяють поглибленому засвоєнню теоретичного матеріалу та активізують пізнавально-спонукальні мотиви майбутніх фахівців.

Популярними і дієвими залишаються ігрові технології. Як показує досвід, навчальні ігри формують уміння застосовувати набуті знання в конкретних практичних ситуаціях фахового спрямування, обумовлюючи творчий підхід та розвиток особистісного потенціалу. В цьому контексті доцільно схарактеризувати інтерактивні методи навчання, такі як робота в парах (телефонні переговори); аналіз помилок (редагування текстів особистих офіційних документів); рольова гра під час вивчення управлінських документів «Готуємо управлінця»; майстер-клас «Формування папки кар'єри: документний аспект»; ділова гра «Проведення і документування зборів студентського

.....

колективу», змагання по складанню анкети для першокурсника відповідного фаху, дискусія із запрошенням спеціалістів галузі, метод інтерв'ю. До кожного рубіжного контролю студенти готують тематичні вікторини, що допомагає швидше і якісніше підготуватися до контрольних завдань. Ефективною формою є проведення тренінгових занять, зокрема з укладання організаційних та розпорядчих документів, підготовка презентації «Двадцять найбільших новацій українського правопису 2019 року». Зазначені методи формують високий рівень комунікативної компетенції, сприяють активізації творчого підходу до вирішення професійних завдань, розвивають самостійність та ініціативність.

Багато спільних методів ігрових технологій застосовують і в діалогово-комунікаційних технологіях, заснованих на діалоговому мисленні. Окрім ігрових форм, до таких технологій відносимо метод проектів; метод синектики, заснованої на методі «мозкового штурму», є одним із евристичних методів, що передбачає групове вирішення проблеми чи розв'язання професійних дилем. Метод коучингу передбачає наявність «спеціаліста», який не просто тренує, наставляє, а шляхом розумних запитань допомагає робити правильний вибір. Важливе місце в цій системі посідають тренінги.

На думку фахівців, кейс-технологія як навчальний метод використовується з метою задіяти комунікативні та творчі здібності студентів, навчити їх здобувати знання та сформувати фахові компетентності. Цей метод полягає у використанні конкретних ситуацій (кейсів) з метою аналізу чи обговорення й формулювання певних рішень. Кейси можуть представляти пакети навчально-методичних матеріалів, які необхідно творчо опрацювати та підсумкових тестів. Так, на практичних заняттях з документної лінгвістики формуються міні-кейси для опрацювання таких тем: «Стилістика як наукове підґрунтя документної лінгвістики»; «Науковий стиль української мови»; «Розвиток офіційно-ділового стилю в Україні»; «Лінгвістичні норми документів» та інші.

Актуальними є технології відеоконференцій, які реалізують двосторонній аудіо- та відеозв'язок, інформаційно-комп'ютерні технології, які стосуються комп'ютерного навчання з використанням різноманітних навчальних програм; дистанційне навчання, зазначені технології варто розглядати окремо, в подальших дослідженнях.

Підсумовуючи, зазначимо, що активне застосування розглянутих технологій дає можливість майбутнім спеціалістам з інформаційної, бібліотечної та архівної справи засвоювати й аналізувати навчальну інформацію, виявляти проблеми, знаходити альтернативні рішення й обирати найбільш оптимальні шляхи розв'язання задач у процесі як індивідуальної, так і колективної діяльності, що в комплексі забезпечує якісну фахову підготовку.

Джерела та література

1. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень; АПН України. К. :

*Тези доповідей II Міжнародної наукової конференції «Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти»,
13 – 14 травня 2021 р*

.....

Юрінком Ін- тер, 2008. 1040 с.

2. Козяр М. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології та їх роль в освіті. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. Х. : НТУ «ХП». 2016. Вип. 45, Ч.2. С. 327–334.

2. Поберезська Г.Г., Волинець І.М. Лінгвістичні основи документознавства та інформаційної діяльності: навч. посіб. [Текст]/за ред.. І. П. Ющука. К. :Знання, 2008. 351 с.

3. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII від 01.07.2014 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#>.

Марина Ліпатова
ORCID: 0000-0002-6410-1762

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

TO THE PROBLEM OF FORMATION OF INTERCULTURAL COMMUNICATION OF FOREIGN STUDENTS

Інтернаціоналізації освіти і збільшення контингенту іноземних студентів є актуальним завданням на сучасному етапі розвитку системи освіти України. Варто зазначити, що з кожним роком все більше іноземних громадян прагнуть здобути вищу освіту в Україні. Іноземні студенти є дуже важливими для освітньої системи України, по-перше, через підвищення академічного престижу та фінансових переваг для вишів і держави в цілому. По-друге, вони збагачують культуру закладу вищої освіти своїм культурним і етнічним досвідом, а це допомагає українським студентам розвивати своє міжкультурне сприйняття та навички роботи з інтернаціональним суспільством.

Після приїзду до України іноземці проходять складний процес адаптації до нових умов життя у таких аспектах:

- як представники своєї культури із властивими їй особливостями, традиціями, звичаями, стереотипами поведінки та системою цінностей;
- як особистості з певними психофізіологічними особливостями;
- як об'єкти впливу нового етно- і соціокультурного оточення.

Проблема адаптації є багатосторонньою і стосується усіх аспектів життя людини. Адаптаційний процес має складну структуру і є взаємодією різних видів адаптації (психологічної, соціальної, міжкультурної, побутової та ін.), які тісно пов'язані з подоланням культурного і мовного бар'єру. Актуальність проблеми психологічної адаптації визначається тим, що адаптаційні процеси, які здійснюються на інших рівнях, залежать саме від успішності психологічної адаптації. Її референтними показниками є відсутність або низький рівень тривожності, високий рівень самооцінки, взаємодія особистості або соціальної групи із соціальним середовищем, під час якої здійснюється узгодження вимог і очікувань соціальних суб'єктів з їхніми можливостями і реальністю соціального середовища.

Міжкультурну адаптацію розглядають як важливу соціальну проблему. На думку дослідників, міжкультурна адаптація – це єдність соціальної та психологічної інтеграції іноземця в нову культуру, поступове прийняття її норм, цінностей, зразків поведінки. Поняття соціальної інтеграції охоплює освітній, етнокультурний рівень і соціально-побутові умови, а психологічну інтеграцію утворюють потреби і мотивація, структура особистості і

.....
толерантність. На початковому етапі навчання для розвитку основ спілкування викладач мовної підготовки обов'язково повинен враховувати міжкультурні відмінності, а також етнічні та соціальні поведінкові норми представників різних культур. Важливим завданням викладача є навчити студентів-іноземців міжкультурному спілкуванню, допомогти подолати бар'єри при соціалізації та культурній адаптації.

Ми живемо в умовах глобалізованого світу, посилення міжкультурної взаємодії і міжнаціональних контактів. Студентське середовище – це одна з найбільш інтенсивних зон таких контактів, оскільки саме в університеті зустрічаються представники найрізноманітніших етнічних груп, вступають у контакт різні системи світосприйняття та світорозуміння. Саме в результаті цих контактів у багатьох студентів закріплюються стереотипи міжетнічного сприйняття і поведінки, тому в цілому студентський вік є вирішальним періодом формування етнічної та міжкультурної самосвідомості.

Початок студентського життя для багатьох іноземних громадян стає справжнім життєвим випробуванням. Їм необхідно не тільки вивчати досить складну іноземну мову, а й пристосовуватися до життя в іншій країні: до її культури, традицій, існуючій системі правових і соціальних цінностей, побутовим умовам. Тому перед викладачем української мови як іноземної постає завдання не лише навчити іноземних студентів мові на рівні, необхідному для здобуття подальшої освіти, але й допомогти їм адаптуватися до умов нових соціокультурних реалій, передусім до нових ціннісних орієнтирів, норм поведінки, традицій, сформуванню позитивне сприйняття нового для них соціально-культурного середовища. Міжкультурна комунікація відіграє важливу роль. Міжкультурна комунікація – це процес взаємозв'язку та взаємодії представників різних культур. Це «специфічна суб'єкт-суб'єктна взаємодія, в якій відбувається обмін інформацією, досвідом, вміннями й навичками носіїв різних типів культур». Міжкультурну комунікацію розглядають як поліфункціональне явище, яке містить норми і принципи комунікативної поведінки в середовищі іншої культури.

Відносини в процесі міжкультурної комунікації вимагають високого розвитку етнополітичного усвідомлення і мислення, почуттів, толерантне ставлення до іншої культури, до національних звичаїв, традицій. При цьому важливим є знання історії та культури народів, вміння вести міжкультурний діалог, толерантність по відношенню до представників інших націй, вміння коректно вести дискусію, відстоювати і пропагувати свої переконання.

Включення студентів у зону позитивного міжнаціонального спілкування і відносин, що будуються на принципах толерантності і морально-відповідальної залежності сприяють формуванню культури міжособистісного спілкування, розширенню перспектив міжкультурного діалогу.

Джерела та література

1. Бакіров В.С., Ушакова Н.І., Хижняк Л.М. Міжкультурна комунікація в університеті: Історичний досвід і виклики сучасності. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2017 Вип. 39.
2. Дирда І.А. Проблема міжкультурної комунікації в освіті. Педагогічний процес: теорія і практика. 2014. Вип. 1.

Антоніна Царук
ORCID: 0000-0002-2976-4202

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІЗНАННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ (на прикладі китайської літератури)

ARTISTIC TEXT AS AN TOOL OF KNOWLEDGE OF MENTALITY (on the example of Chinese literature)

Шлях до пізнання ментальності народу пролягає через національну літературу. Кожна культура прагне зафіксувати власне буття в часі через текст, осяяний істиною, аби передати нащадкам інформацію, закодовану художньою символікою. Вершинні досягнення стають надбанням усього людства. Геній не народжується у вакуумі, йому необхідне середовище й підґрунтя для зростання. Такі висновки, на моє переконання, щоразу випливають із літературознавчих досліджень, де аналізується діалектика таланту, вплив традицій на становлення митця та експериментування його над власним стилем у пошуках неповторності.

2012 року Нобелівським лавреатом з літератури став китайський письменник Мо Янь. Свою лекцію нобеліат назвав «Оповідачі», укорінивши таким чином власну літературну творчість у давню традицію усного поетичного мовлення Піднебесної. Його промова мала сповідальний характер і була адресною – до пам'яті матері, яка підтримувала інтерес підлітка до недільних виступів народних оповідачів, не даючи йому в цей день господарських доручень і купуючи книжки на зекономлені гроші. Цілісність материних моральних засад у вчинках і оцінках залишилась для письменника етико-естетичним мірилом вартості, яка не зазнає девальвації.

Окрім родинного впливу, цікаво простежити літературне підґрунтя, на якому зросла сучасна китайська література в особі Мо Яня (нар. 1955 р.) та чи має вона перегуки з українською. Передусім варто звернутися до творчості основоположника нової китайської літератури Лу Сіня (1881–1936), перше оповідання якого – «Записки божевільного» (1918) – самою назвою викликає алузію гоголівської повісті 1835 р. Однак головний персонаж Лу Сіня тільки здається божевільним в очах оточення. Насправді він вражений власним відкриттям, підсвідомо відчувши боротьбу кожної істоти за місце під сонцем, а отже, екзистенційну самотність у ворожому світі. Звідси – метафора людодїства як визначальна ознака сутності стосунків, позбавлених духовності.

Нерідко незворушний вираз обличчя китайського студента та його неприховану байдужість до загибелі людей, навіть якщо інформація стосується земляків, ми схильні пояснювати філософськими практиками, пов'язаними з конфуціанською стриманістю та традиційними медитаціями даосизму. Проте, досліджуючи «під мікроскопом» тексти Лу Сіня, неможливо не зауважити

повсякчас наголошувану рису, що викликає занепокоєння моральним станом суспільства: зокрема, в оповіданні «Блиск», коли йдеться про встановлення особи загиблого, «сусідам було ліньки піти глянути, а родичів не знайшлося. <...> Причина смерті не викликала сумнівів. Це не було вбивство задля пограбування – роздягнути мертвого вважалося справою звичайною» (!) [2, 151]. Такий фінал життя сільського вчителя, який, аби вирватися зі злиднів, наполегливо (16 разів!) намагався здобути вчений ступінь.

Філософічні розмисли про зв'язок життя і смерті завершують історію «Кроликів і кішки»: «Якщо можна звинувачувати творця, то, на мою думку, в тому, що він створює занадто багато життів і занадто багато їх забирає» [2, 155]. Усвідомлення підлітком закону єдності й боротьби протилежностей у несправедливому світі стає поштовхом до втручання в цей світ з позицій влади гнучкого розуму: «Чорній кішці тепер недовго лишилось поважно розгулювати» – оповідач згадав про отруту [2, 155].

Ліричний герой Лу Сіня зважається на відкрите богоборство у філософському етюді «Між збляклих кривавих плям». Присвята твору перегукується з Шевченковою поемою: «Пам'яті мертвих, живих і ще не народжених» [2, 325]. Головне звинувачення Богів – у боягузстві, у діях тайкома, в реалізації задуманого руками людей. Це прирікає людство на страждання, позбавляє можливості зробити висновки з історичної пам'яті, ба більше: страждання сприймаються як вияв наповненості життя. Сміливець, який зберіг пам'ять і зрозумів свою місію в перетворенні світу, іде за голосом крові, могил і відповідальності перед майбутнім, тому кидає виклик Богів в ім'я справедливості. Від екзистенції покинутості до філософії бунту – такий шлях персонажів фундатора нової китайської літератури.

Роман Мо Яня «Червоний гаолян: історія однієї родини» являє собою калейдоскоп новел, присвячених темі самоусвідомлення в антияпонській боротьбі 1937–45рр. Оповідач простежує психологічний вплив кривавих подій на емоційний стан особистості, яка не в змозі їх кардинально змінити, перетворюючись на спостерігача із загостреним світовідчуттям (візуальним, звуковим, смаку, запаху, тактильним) і виснаженою захисною реакцією. Автобіографізм роману дав можливість синтезувати всі рецептори, долучивши інтуїтивно-містичне сприйняття, що зумовило дифузю літературних жанрів і течій, органічно працюючи на реалізацію ідеї.

Поєднання героїчного епосу з новелами самоусвідомлення людини в межовій ситуації (офіра чи пристосуванство, сміливість чи вичікування слухної для власного фізичного порятунку миті) традиційне для китайських народних оповідачів ритмізованих пісенних текстів, пов'язаних із весіллям чи викраденням нареченої, – усе це є національним підґрунтям, на якому виріс нобеліат.

Варто зауважити, що досить повне уявлення про тематику китайських саг та манеру їх виконання, особливості спілкування на родинному та сценічно-партнерському рівні дає роман «Оповідачі» відомого китайського письменника

Лао Ше. Його оповідь про творчі злети і життєві випробування безправної сироти-оповідачки Сюлянь в період антияпонської війни актуалізує проблему людської гідності та жіночого безправ'я [1]. Тому китайська Сюлянь і Шевченкова Катерина близькі й зрозумілі в будь-якій країні. А командувач Юй, його син Доугуань і закатований ворогами дідусь-архат («Червоний гаолян») викликають алузії житій героїв поеми Великого Кобзаря «Гайдамаки».

Джерела та література

1. Лао Шэ. Сказители : Роман / Пер. с кит. и Предисл. Н. Спешнева. М. : Радуга, 1986. 256 с.
2. Лу Синь. Повести. Рассказы / Пер. с кит. М. : Худ. литература, 1971. 496 с.
3. Мо Янь. Червоний гаолян: історія однієї родини: Роман / Пер. з кит. Н. Кірносолової. Х.: Фоліо. 2015. 638 с.

Ганна Бондаренко
ORCID: 0000-0002-4524-4565

ОПОЗИЦІЯ «СВІЙ – ЧУЖИЙ» У ПОЕТИЧНОМУ КОНТИНУУМІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

OPPOSITION “ONE’S OWN – ANOTHER’S” IN THE POETIC CONTINUUM OF YEVHEN MALANYUK

Традиційно у системі координат, за якою здійснюється інтерпретація об’єктивної картини світу, визначальну роль відіграє процес осмислення всіх її складових, що вибудований за принципом співставлення виокремлених із цілісності важливих для сприйняття елементів. Історично сформовані аспекти відчуження, серед яких чотири набули виразного домінування, а саме: етнолінгвістичний; етико-віросповідальний; побутово-технологічний та просторово-географічний, – залишаються дієвими і в сучасних умовах, які відзначаються потужними глобалізаційними трансформаціями. «Зазначені аспекти відчуження в активній свідомості, як правило, існували в тісному переплетінні один з одним, кожен із них втягував у своє когнітивне поле інші. Зазначена тетрада зберігає свою впливовість до цього часу, хоча змінювалося й міняється співвідношення між її елементами, їх фактичне й концептуальне наповнення, яке еволюціонувало паралельно з образами Себе» [1].

Система смислових координат художнього світу великого митця зберігає зафіксовану в ній значимість, яка в жодному разі не може бути вимірюваною лише в контексті тієї доби з комплексом її проблемних питань, в межах якої жив і творив митець, чи в межах тієї, яка стала об’єктом його художнього пошуку.

Варіанти літературознавчої та культурологічної інтерпретації художнього часопростору, від характеристики його як художньо відображеної дійсності до конституювання його як особливого світу, який створений митцем, найчастіше пропонують розгляд опозиції «своє – чуже» на рівні визначення особливостей авторського відображення дійсності у творах різних жанрів.

Поетичний континуум не вписується у межі поняття «художнє відображення дійсності», в чому переконує навіть один аспект реалізації класичної опозиції «свій – чужий» в координатах поетичного світу Євгена Маланюка. Життєсміслова значимість рідної землі, рідного краю, батьківщини і, зрештою, Батьківщини, настільки потужно виписана, що її нічим не можливо замінити, жодного адекватного образу для митця у його поетичному життєпросторі (так само, як і в його житті) не існує.

Від поетичного циклу з промовистою назвою «Під чужим небом», який з’явився на сторінках першої поетичної збірки «Гербарій», до «Ностальгії»,

поезії, яка композиційно завершувала «Перстень і посох» (1972 р.), збірку, підготовлену до видання Євгеном Маланюком, незаперечним лейтмотивом звучить ідея Батьківщини:

І виникатимеш довіку,
Рокам і добам навпаки,
Усупереч страшному віку –
Крізь всі епохи і віки [2].

Окремі поезії циклу «Під чужим небом» датовані 1920 та 1924 роками. День народження «Ностальгії» – 19 листопада 1965 року. У проміжку між зазначеними роками – ціле життя, в якому непорушною константою звучить життєстверджуюча істина: «Нема на світі інших батьківщин».

Зазначена максима митця знімає всі питання про можливість нівеляції значимості Свого, втіленого в образі Вітчизни, якими б переконливими не були глобалізаційні виклики сучасності.

Джерела та література

1. Шукуров Р. Введение, или Предварительные замечания о Чуждости в истории / Чужое: опыты преодоления. Очерки из истории культуры Средиземноморья. Москва, 1999. С. 25–26.
2. Маланюк Є. Поезії (Упорядк. Та передмова Т.Салиги, примітки М. Старовойта). Львів: УПІ ім. Івана Федорова; «Фенікс Лтд». 1992. С. 614.

Оксана Головата
ORCID: 0000-0003-2232-819X

УКРАЇНСЬКА ЕТНОАНТРОПОЛОГІЯ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

UKRAYINS KA ETNOANTROPOLOGIYA POCHATKU XX ST.

Суто науковий етап етноантропологічних студій в Україні починається з перших років ХХ ст. Систематичне дослідження українського населення Східної Галичини (з 1904 р.) та Великої України (Наддніпрянщини) (з 1907 р.) пов'язане з іменами Ф. Вовка та вихованців його школи: С. Руденка, Л. Чикаленка, А. Носова, О. Шульгина, Н. Лебедева, А. Алешо, Є. Артюхова, В. Сахарова, Б. Крижановського, Н. Кондрашенка (так звана «петербурзька школа», – учні і послідовники Ф. Вовка як приват-доцента Санкт-Петербурзького університету у 1907 – 1918 рр.) та співробітника НТШ І. Раковського.

Ф. Вовк особливо уважно ставився до вдосконалення методики антропологічних досліджень, що дозволило виробити найбільш доцільну програму расознавчих досліджень, в якій головне місце зайняли описові ознаки. Для кожної ознаки були запропоновані чітка класифікація її варіацій, зручні способи фіксації їх при польовій експедиційній роботі. В результаті з'явився антропологічний матеріал, численно далеко значніший, а головне, далеко точніший та систематичніше зібраний. На жаль, він залишився неопублікованим, окрім «Антропометричних дослідів українського населення Галичини, Буковини і Угорщини» Ф. Вовка та його ж статті «Антропологічні особливості українського народу» в 2-му томі енциклопедичного видання «Український народ в його минулому і сьогоденні» (Петроград, 1916). У цій останній праці Ф. Вовк підсумував усі попередні дослідження і на підставі зібраних ним самим та іншими даних розробив і запропонував положення, яке стало концептуальною основою подальшого розвитку української етнічної антропології, а саме: «Український народ, на всій території, що він її заселяє одзначається цілим шерегом спільних рис особливостей, які не залишають сумніву в тому, що він являє собою одну етнографічну цілість, цілком виразно відокремлену з-поміж інших слав'янських народів».

Ф. Вовк розглядав антропологічний тип українців сумарно; говорячи про поширення українського антропологічного типу, обмежував його (поширення) рамками сучасної етнографічної території, заселеної українцями, дослідженнями людності, яка нині говорить українською мовою.

Це відповідало народницько-лінгвістичній концепції з її ототожненням «народу» і «нації». Провідні тези цієї концепції:

- 1) своєрідність українського антропологічного типу;

- 2) наявність в складі українського народу кількох відмінних антропологічних (расових) типів та
- 3) перевага серед них типу високих або вище середнього зросту з темною або змішаною пігментацією брахіцефалів, який визначається як властиво український і характеризується як приналежний до динарської (адриатичної) раси.

Після «епохи Ф. Вовка», стало зрозумілим, що на черзі стоїть вивчення антропологічного складу України у всій різноманітності територіальних варіацій, тобто охоплення систематичними антропологічними дослідженнями етнографічних груп українців, виділення, характеристика, з'ясування генеалогічних взаємовідносин не тільки основних антропологічних типів, але й локальних варіантів у складі цих типів. Це і стало змістом досліджень послідовників Ф. Вовка у 20-х рр. ХХ ст., насамперед А. Носова, С. Руденка, І. Раковського, а також Р.Єндика, З. Кузеля.

Матеріали досліджень 20-х рр. ХХ ст. внесли виразні доповнення до характеристики расових особливостей українців Ф. Вовка. А. Носов, С. Руденко, І. Раковський виділили окремі антропологічні типи в складі українського народу, протиставивши тезі Ф. Вовка про однорідність антропологічного типу українців тезу про змішаний характер останнього. Разом з тим послідовники Ф. Вовка обминули іншу його важливу тезу про існування етнічного ядра та периферії, – це було проявом того, що ревізія народницько-лінгвістичної концепції не була всеохоплюючою чи хоча б послідовною.

Ф. Вовк свого часу писав про неспроможність дослідників кінця ХІХ ст виділити з різноманітності «типового українця». Ф. Вовк це зробив, вловивши при цьому дві сторони антропологічної характеристики народу: а) расові (антропологічні) області («смуги») як відображення глобальних процесів антропологічної диференціації; б) і – нібито на противагу цьому – розуміння етносу як єдиного цілого (звідси опозиція «ядро – периферія»).

Джерела та література

1. Антропометричні дослідження українського населення Галичини, Буковини і Угорщини. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Т.Х. Львів 1908. С.6-39.
2. Вовк Г.Ф. Бібліографія праць Хв. Вовка (1847 – 1918). К. 1929.
3. Вовк Ф. Студії з української антропології та етнографії. К. 1996.

Анастасія Стрибайло
ORCID: 0000-0001-6333-4991

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕЧНОЇ СИСТЕМИ

ANALYSIS OF THE PECULIARITIES OF THE LIBRARY SYSTEM

В умовах суспільних трансформацій відбувається формування нового образу сучасної бібліотеки. Але при цьому залишається незмінним її основне функціональне значення, а саме – інформаційне забезпечення, вільний доступ до світових і вітчизняних інформаційних ресурсів.

Успішність функціонування бібліотеки як інформаційної установи зобов'язує бібліотечних працівників адекватно та швидко реагувати на зміни в інформаційних потребах користувачів, надавати якісне консультування, удосконалювати форми обслуговування, розширювати спектр бібліотечно-інформаційних послуг. Важливим завданням є також вивчення й запровадження новітніх інформаційних технологій в бібліотечній діяльності.

Сучасні бібліотеки функціонують в межах певної бібліотечної системи, яка об'єднує їх за адміністративно-територіальним принципом у єдине структурно-цілісне утворення для найбільш ефективного використання бібліотечних ресурсів району або міста.

Теоретичні основи організації та функціонування бібліотечних систем викладені переважно російськими вченими М. Карташовим, В. Скворцовим, А. Соколовим, Н. Тюліною. Дослідження українських авторів (В. Бабич, В. Горового, Т. Гранчак, Л. Філіпової, А. Чачко та ін.) стосуються здебільшого загальних питань організації бібліотечної діяльності, аналізу ролі і значення сучасних бібліотечних установ як інформаційних, культурних, просвітницьких центрів, використання інформаційних ресурсів бібліотеки для формуванні культури і духовності особистості.

Мета дослідження. Проаналізувати сучасний стан та особливості діяльності централізованої бібліотечної системи (на прикладі діяльності Криворізької районної ЦБС), визначити основні напрями її подальшого розвитку.

Об'єднуватися у централізовані бібліотечні системи можуть публічні, спеціальні та спеціалізовані бібліотеки. До складу ЦБС, як правило, входять центральна районна (міська) бібліотека, районна (міська) бібліотека для дітей та бібліотеки, що розташовані в межах адміністративного району чи міста на правах філій. Користувачі ЦБС отримують доступ до єдиного бібліотечного фонду через центральну бібліотеку або зручну для них бібліотеку-філію.

Так, наприклад, до 2021 року Криворізька районна бібліотечна система включала в себе 25 бібліотек – 2 районні, 2 селищні бібліотеки-філії та 21

.....
сільські бібліотеки-філії. Головними бібліотеками були і залишаються районні бібліотеки, які розташовані в с.Лозуватка – Центральна районна бібліотека та Дитяча районна бібліотека.

На початку 2021 р. після утворення Лозуватської територіальної громади Криворізька районна ЦБС змінила назву на «Лозуватська централізована бібліотечна система». Нині до її складу входить 10 бібліотек – Центральна районна, Дитяча районна бібліотеки, а також 8 сільських бібліотек. Центральна районна бібліотека є методичним відділом Лозуватської ЦБС. Всі сільські бібліотеки є універсальними. В них обслуговуються як дорослі, так і діти. Про свою діяльність та результати праці сільські бібліотеки подають звіти до Центральної районної та Дитячої районної бібліотек окремо.

Центральна бібліотека ЦБС є головною бібліотекою певного регіону. Вона має забезпечувати централізоване комплектування та обробку бібліотечного фонду ЦБС; оперативність надходження нових документів у всі підрозділи системи; формування, зберігання та надання в користування найбільш повного зібрання документів у межах своєї території; організацію взаємного використання бібліотечних ресурсів і надання методичної допомоги бібліотекам різних видів відповідних територій. Крім того, центральна бібліотека має долучатися до участі у розробленні та реалізацію державних і регіональних програм у межах своєї компетенції, програм розвитку бібліотечної справи, створення інформаційних мереж на основі єдиних стандартів обробки документів і обміну даних.

Центральна районна бібліотека Лозуватської ЦБС формує, організує і зберігає єдиний фонд документів, визначаючи його структуру, здійснюючи розподіл між бібліотеками-філіями та відділами центральної бібліотеки, забезпечуючи його циркуляцію і використання.

Свою діяльність бібліотека спрямовує на забезпечення конституційного права громадян на доступ до інформації, розвиток шкільної та професійної освіти, участь громадян у суспільному житті, організацію дозвілля, а також відкриває нові можливості для розвитку особистості в її пошуках важливих життєвих орієнтирів.

Особлива роль в діяльності центральної бібліотеки відводиться поширенню серед населення знань історико-краєзнавчого характеру. З цією метою працівники бібліотеки ретельно збирають і зберігають документи з питань місцевого історико-культурного життя; відображають місцеву тематику в довідково-пошуковому апараті; спільно з представниками інших організацій створюють літописні й біографічні описи визначних місцевих пам'яток культури, історії окремих родин, знаменитих діячів і просвітителів, вагомих подій; організують роботу краєзнавчих об'єднань.

Організація сучасної бібліотечної системи безумовно ґрунтується на автоматизації окремої бібліотеки. Головна мета її полягає у створенні єдиного всеукраїнського інформаційного простору та інтеграція у світовий бібліотечно-інформаційний простір. Для досягнення цієї мети, на думку фахівців, необхідно

.....

вирішити ряд завдань. Йдеться, зокрема, про «удосконалення бібліотечно-бібліографічної інформації й публікацію текстів у електронному вигляді; забезпечення доступу через Інтернет до бібліографічної інформації та повнотекстових баз даних; забезпечення електронних засобів пошуку й обслуговування запитів на інформаційні ресурси бібліотеки» (Бабич В., 1998: 17). При цьому, слід враховувати і той факт, що «з розвитком комп'ютерних і телекомунікаційних технологій інформаційний простір бібліотеки розширюватиметься до міжбібліотечного, міжрегіонального, а з часом його межі стануть ще ширшими» (Бабич В., 1998:17). Тому вміння працювати з електронними базами даних, володіння комп'ютерними технологіями, здатність підтримувати ділову комунікацію з суб'єктами інформаційного ринку стають обов'язковими умовами фахової підготовки працівників бібліотечно-інформаційної сфери.

Всі бібліотеки, що входять до складу Лозуватської ЦБС, є частиною національної інформаційної системи України. Це означає, що вони забезпечують доступ до знань та інформації для всіх громадян, беруть участь в соціальному, економічному й культурному розвитку свого району, підтримуючи культурну, етнічну, релігійну і мовну різноманітність, культурне самовизначення і самобутність. Бібліотеки сучасної Лозуватської ЦБС забезпечують також доступ до світових інформаційних мереж та баз даних.

Діяльність Лозуватської ЦБС спрямована, зокрема, на: розширення соціокультурного простору читання; підвищення освітнього і культурного рівня населення; забезпечення інформаційних потреб користувачів у сфері освіти, науки, виробництва, організації відпочинку і дозвілля населення; впровадження в практику роботи інноваційних технологій; співробітництво з владними структурами та громадськими організаціями, творчими спілками; методичне забезпечення роботи бібліотек та безперервне професійне навчання бібліотечних кадрів; підвищення комфортності бібліотечного середовища, позитивного іміджу, розвиток бібліотечної реклами.

Отже, в умовах сьогодення бібліотеки, що входять до ЦБС, залишаються багатофункціональними закладами. Проте, виклики часу й потреби сучасних користувачів змінюють характер взаємин бібліотек з владними структурами, різними соціальними групами, громадою в цілому, а також впливають на форми обслуговування різних груп населення регіону. Все це призводить до трансформації функцій бібліотек, визначення їх пріоритетності.

Подальший розвиток централізованої бібліотечної системи передбачає розробку нормативно-правової бази регулювання відносин бібліотек різних видів та розробку єдиних організаційно-методичних основ міжбібліотечних комунікацій. Необхідно розвивати кооперацію бібліотек, створювати єдині комунікативні мережі. Робота в цьому напрямку має забезпечити поступовий перехід до формування регіональних бібліотечних систем.

Джерела та література

1. Бабич В. Роль бібліотек в інформатизації суспільства і підвищенні інформаційної культури. *Бібліотечна планета*.1998.№1.С.17–20.

Олена Гафтоник
ORCID: 0000-0001-6374-8428

ДОКУМЕНТАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ У СИСТЕМІ MOODLE

DOCUMENTARY ASPECT OF TRAINING SPECIALISTS IN INFORMATION, LIBRARY AND ARCHIVAL AFFAIRS IN THE MOODLE SYSTEM

Підготовка фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи поєднує в собі ґрунтовні професійні знання, вміння та навички та вдосконалює власні сучасні інформаційно-комунікативні технології для задоволення потреб суспільства, а також задля вдосконалення технологічних процесів у бібліотечній та архівній справі. Тенденціям та перспективам розвитку зазначеної спеціальності присвячено дослідження М. Слободяника, Н. Кушнарєнко, С. Кулєшова, А. Чачко, Воскобойнікової-Гузевої, А. Соляник, Філіпової, О. Матвієнко, М. Цивіна та ін.

Створення високотехнологічного інформаційно-комунікаційного освітньо-наукового середовища – одне з першочергових завдань сучасної освіти. Формування такого середовища можливе завдяки технологіям дистанційного навчання. Проблемі дистанційного навчання присвячено ряд наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема, Н. Болубаш, Є. Смирнової-Трибульської, Ю. Триус, В. Франчук, Ю. Капустіна, В. Тихомирова та ін.

У Центральноукраїнському національному технічному університеті на ряду з традиційним навчанням активно застосовуються дистанційна форма на платформі Moodle – об'єктно-орієнтованого динамічного навчального середовища, що представляє собою вільно поширювану систему управління навчальним контентом, своєрідний інструмент для створення особливої системи навчання. Вибір цієї системи обумовлений широкими можливостями пристосовувати кожен курс під особливості певної навчальної дисципліни, під вимоги викладача та здобувача вищої освіти у процесі вибудови комфортної траєкторії навчання.

Умови системи управління дистанційним навчанням в системі Moodle – тільки авторизований доступ, тобто, для доступу до інформаційних джерел в системі віртуального навчального середовища Moodle кожен здобувач вищої освіти на початку навчання отримує персональний логін і пароль в навчально-методичному відділі університету, проте до репозитарію (електронної бібліотеки) ЦНТУ – доступ вільний. В університеті обладнані комп'ютерні

.....
класи з доступом до університетської мережі та Інтернет шляхом авторизації, а також є відповідні зони публічного доступу.

Наповненість дистанційних курсів викладачів кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи ЦНТУ представлена на трьох рівнях.

Так, перший рівень готовності називається «Найпростіший», він включає інформаційний блок з певної навчальної дисципліни, основними документами якого є робоча навчальна програма, обсяг роботи на семестр, рекомендована та використана література чи інформаційні ресурси, методика контролю та оцінювання знань. Другий рівень наповненості дистанційних курсів називається «Простий» і складається з найпростішого та навчальний матеріал, структурований по темах, розподілений по тижнях. Цей матеріал комплектується з текстів лекцій, практичних чи семінарських занять, лабораторних занять тощо. Третій рівень – «Звичайний» (Завершений) складається з простого курсу з додаванням тестів для перевірки знань здобувачів освіти.

Детально розглянемо документи, якими наповнюється дистанційний курс

1. Інформаційна довідка про навчальну дисципліну.

Структурні елементи: 1) інформація про спрямованість представленого курсу; 2) мета курсу; 3) інформація про викладача, що включає фото (бажано), прізвище, ім'я, по батькові, вчене звання, посада; 4) представлення наявних профілей в науко-метричних базах даних і наукових соціальних мережах; 5) контактні дані; 6) інформація про форму проведення дистанційних занять, електронна адреса; 7) дані про проведення дистанційних консультацій.

2. Робоча програма навчальної дисципліни є нормативним документом університету, який визначає місце навчальної дисципліни в системі професійної підготовки спеціаліста, визначає мету і завдання її вивчення, роль і значення дисципліни для забезпечення оволодіння здобувачами вищої освіти системою необхідних знань і вмінь. Цей документ розробляється лектором – провідним викладачем кафедри або створеною для цього робочою групою кафедри, яка викладає таку дисципліну на основі освітньої програми та освітніх та навчального і робочого навчального плану підготовки спеціаліста певного освітнього ступеня. Робочу програму навчальної дисципліни затверджує проректор університету.

Структурні елементи Робочої програми: 1. *Титульна сторінка*, яка містить назву навчальної дисципліни, призначення (для здобувачів вищої освіти першого – бакалаврського чи другого – магістерського рівня); спеціальність; освітня програма; факультет; роки навчання. 2. *Друга сторінка* містить інформацію про розробників та схвалення на засіданні кафедри. 3. *Опис навчальної дисципліни: найменування показників* (кількість кредитів, загальна кількість годин та ін.); *галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній рівень; характеристика навчальної дисципліни* (указано форма навчання, нормативна чи вибіркова дисципліна, рік навчання, кількість лекційних, практичних та консультаційних годин, вид контролю. 4. *Мета та завдання*

.....
навчальної дисципліни. У цьому пункті викладач зазначає, які загальні компетентності, фахові (спеціальні) формує дана навчальна дисципліна, а також якими мають бути результати навчання. У цьому ж пункті зазначено передумови навчання, тобто, після засвоєння яких предметів викладається дисципліна. Зазначається й те, що повинні знати та уміти здобувачі вищої освіти після засвоєння даного курсу. 5. *Програма навчальної дисципліни.* У цьому пункті викладач подає загальний опис тем для вивчення, які розподілені на змістові модулі. 6. *Структура навчальної дисципліни.* Структура подається у вигляді таблиці із зазначенням назви змістових модулів і тем та розподілом годин, які заплановано на проведення лекцій, практичних занять, консультацій та індивідуальних занять. 7. *Тематика практичних занять та кількість годин.* 8. *Тематика самостійної роботи та кількість годин.* Може бути і тематика для виконання індивідуальних занять. 9. *Методи навчання.* У цьому пункті названо методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності викладача, методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності, методи контролю та самоконтролю. Цей пункт містить розподіл балів за навчальну діяльність здобувачів освіти, представлений у табличній формі. 10. *Критерії оцінювання.* Шкала оцінювання знань студентів. 11. *Методичне забезпечення.* У цьому пункті зазначено, якими методичними матеріалами послуговується викладач у процесі викладання дисципліни, це можуть бути методичні рекомендації, презентації певних тем тощо. 12. *Рекомендовані джерела інформації.* Робоча програма навчальної дисципліни завершується переліком необхідної літератури та інформаційних джерел.

3. *Силабус* – документ, створений для здобувача вищої освіти, в якому роз'яснюється взаємна відповідальність. У силабусі, на відміну від навчальної програми, представлено такі компоненти, як інформація про викладача, анотація дисципліни, формат, політика дисципліни акцентує, що викладачі та адміністрація діють відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в ЦНТУ; Положення про рубіжний контроль успішності та сесійну атестацію здобувачів вищої освіти ЦНТУ, Положення про критерії оцінювання ЦНТУ, Положення про дотримання академічної доброчесності НПП та здобувачами вищої освіти ЦНТУ; політика академічної доброчесності, яка передбачає, що здобувачі вищої освіти будуть дотримуватися принципів академічної доброчесності, усвідомлювати наслідки її порушення. Силабус містить календар виконання навчальних завдань. Як бачимо, якщо навчальна програма представляє собою нормативний документ університету, то силабус – документ для здобувача вищої освіти, документ, який глибше розкриває завдання, результати та перспективність навчальної дисципліни.

Наповнюючи свій курс, викладач, окрім названих вище документів, розміщує тезаурус (словник); літературу та інформаційні джерела до курсу; методичні вказівки до вивчення дисципліни; методичні рекомендації до написання курсової роботи (за потреби), книги, довідники, посібники у форматах doc, html, pdf та інших, а також необхідні навчальні аудіо- та

відеоматеріали.

Варто зазначити, що у межах навчальної теми будь-якої дисципліни обов'язковими є такі елементи, як лекція, вона може бути представлена як у текстовій формі, так і у вигляді мультимедійної презентації чи у супроводі різних медіа-матеріалів; практичні завдання та індивідуальні завдання; тестові завдання, що є ефективними засобами контролю та самоконтролю.

Таким чином, оптимальне поєднання та співвідношення традиційних і новітніх форм навчання не тільки забезпечать комфортне освітнє середовище майбутніх фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи, а й дозволить зробити їх конкурентоздатними сучасному на ринку праці.

Джерела та література

1. Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія : *матеріали міжвузівського вебінару* (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.) / відп. ред. Л. Б. Ліщинська. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2017. 102 с.
2. Про затвердження Положення про дистанційне навчання : Наказ МОН України від 25.04.2013 № 466 URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>.
3. <http://moodle.kntu.kr.ua/?lang=uk>.

Людмила Глебова
ORCID: 0000-0001-8865-7442
Ганна Пупченко
ORCID: 0000-0003-0635-3934

ІМПАКТ-ФАКТОР ЯК МЕТОД АНАЛІЗУ ДОКУМЕНТОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛАХ ПУБЛІКАЦІЇ Ю. ГАРФІЛДА)

IMPACT FACTOR AS A METHOD OF ANALYSIS OF DOCUMENTED INFORMATION (ON THE MATERIALS OF J. GARFIELD'S PUBLICATION)

У 1955 р., як зазначає дослідник, вперше «була оприлюднена концепція використання Science Citation Index (SCI)», електронною версією якої є The Web of Science (WoS), а в 1964 р. – SCI вже була опублікована. 1975 – рік, коли офіційно випущено щорічний показник цитованості наукових журналів Journal Citation Reports (JCR).

У роботі Ю. Гарфілда «Еволюція Science Citation Index» знаходимо також пояснення основних терміноелементів, які є ключовими для аналізу документопотоків.

Зокрема, історіограми визначаються дослідником як топографічні карти, створені з використанням бібліографічних покликань; індексовані журнали – це журнали-джерела, а статті з них – статті-джерела; автор статті, яка цитується, – cited author, а автор статті-джерела – citing author.

Ю. Гарфілд розрізняє поняття імпаکت-фактора статті і журналу, вказуючи на еволюцію терміна. Так, імпакт-фактор статті обраховується як середнє покликань на ту чи іншу статтю, імпакт-фактор для журналу – обраховується шляхом ділення річних покликань статей даного журналу за два роки на загальну кількість статей-джерел за дворічний період.

Дослідник розрізняє наукометрію та її синонім відносно до аналізу цитувань журналу – журналологію (за Стівом Локком).

У аналізованій праці знаходимо визначення і таких термінів, як період напівжиття, щільність цитування, високоцитовані («super-cited») статті, «гарячі публікації» («hot papers») тощо.

Розглядаючи дискусійні моменти щодо імпакт-фактора, Ю. Гарфілд називає та аналізує, наприклад, такі із них: покликання є нерівномірно розподіленими у різних статтях (якщо порівняти високоцитовані і малоцитовані статті), однак статті цих двох типів є у різних журналах, тому це не є наскільки значною проблемою; закиди щодо переважання англомовних журналів; труднощі щодо системи класифікації журналів та ін. Автор аргументовано і об'єктивно пояснює труднощі наукометрії та окреслює можливі шляхи і способи їх уникнення; справедливо акцентує на важливості імпакт-фактора

журналу не тільки для бібліотечних працівників, а й для авторів-науковців насамперед як показника престижу того чи іншого друкованого органу, хоча останній є теж, певною мірою, умовним поняттям.

Складно не погодитися із думкою про те, що оцінка якості статей у результаті безпосереднього їх читання, яке може забезпечити повнотекстовий доступ до статті в Мережі, навряд чи є можливою, оскільки у зв'язку з цим виникає низка проблем (наприклад: чи реальною є можливість досягнення згоди між експертами?).

Слова К. Хоффела, процитовані у роботі «Еволюція Science Citation Index» («Імпакт-фактор не є ідеальним інструментом для визначення якості статей, але немає нічого кращого за нього»), вважаємо найпереконливішим доказом вагомості та незамінності даного методу аналізу документованої інформації, що підтверджується і практикою його використання.

Джерела та література

1. Гарфілд Ю. Еволюція Science Citation Index / пер.з англ. В. А. Маркусова // Руководство по наукометрии: индикаторы развития науки и технологии : [монография] / М. А. Акоев, В. А. Маркусова, О. В. Москалева, В. В. Писляков ; [под. ред. М. А. Акоева]. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2014. С. 227 – 232.

Людмила Глебова
ORCID: 0000-0001-8865-7442
Аліна Левченко
ORCID: 0000-0001-5719-0966

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ КОМУНІКАЦІЙ

DISCUSSION ISSUES OF COMMUNICATION TERMINOLOGY

Незважаючи на численні наукові пошуки у галузі теорії комунікацій, значна кількість термінів ще потребує подальшого розгляду їх семантичного наповнення. Перш за все, до таких найбільш значимих понять інформаційно-комунікаційної сфери належить поняття «інформатика». У цьому питанні продуктивними вважаємо погляди Р. Гіляревського [1]. Як влучно зазначає Л. Черняк, у книзі Руджеро Сергійовича «Основи інформатики» «йде мова зовсім не про ту дисципліну, яку у переважній більшості випадків називають у нас інформатикою» [3]. Це типова ситуація і для нашої країни: існування двох хоч і близьких, але все ж відмінних між собою інформатик. Зазначено що вперше цей термін було введено у нашій країні до наукового обігу в значенні навчальна дисципліна про інформацію. Саме у такому значенні розглядає дане поняття у своїй праці Р. Гіляревський: «Інформатика - наукова дисципліна, що вивчає структуру і загальні властивості семантичної інформації, закономірності про процесів її функціонування в суспільстві, є теоретичною базою інформаційної технології, яку часто ототожнюють з інформатикою» [1, 6].

На межі 70–80 років минулого століття терміноелемент «інформатика» почало використовуватися у значенні, яке повсюдно пов'язують із комп'ютерами та інформаційними технологіями. Однак, як зауважує Л. Черняк «її варто було б назвати «комп'ютерною наукою» (computer science),... або «комп'ютингом», якщо йдеться про практичний контекст її використання [3]. Оскільки комп'ютери і програмне забезпечення доцільно розглядати насправді «все рідше і рідше як ціль, і все частіше – як засіб» [3]. Інформатика в окресленому ключі розглядається у колі суспільних наук, оскільки вивчає вона саме інформацію, як феномен, як явище, властиве людському суспільстві.

«Семантичний же підхід до інформації прагматичний, він дозволяє провести поділ між даними та інформацією... Дані – це представлення фактів і понять у формі, придатній для їх передачі та інтерпретації, а інформація – це сенс, який ЛЮДИНА приписує даними на підставі відомих їй правил їх подання. Об'єктами дослідження інформатики служать методи і засоби, що використовуються для збору, переробки, зберігання, пошуку і розповсюдження семантичної інформації», – наголошує дослідник [3].

Проте у випадку з інформацією не все так однозначно. Визначення поняття інформації ми з певністю могли б назвати одним із ключових питань

теорії комунікацій. Так, А. В. Соколов переконаний, що і «семантична інформація вже є узагальнюючим поняттям для кількох наук, а є такі науки, як біологія, де сенс полягає зовсім в іншому, ніж у людини. Генетична інформація – це відомості про розмноження клітин і всього організму, і вона не семантична, а біологічна»; дослідник визначає інформацію як «амбівалентний феномен, що виражає різні смисли» [2]. Питання, «Що таке інформація по суті?» залишається відкритим. А займатися цим питанням потрібно», – переконаний А. В. Соколов [2].

У колі дискусійних і неоднозначних понять сфери інформації та комунікацій – визначення понять менеджмент знань, інформаційний менеджмент. Як наслідок, «кожен колектив формує таку концепцію інформаційного менеджменту, яка відповідала б його цілям і напрямкам його наукових інтересів» [2]. Так інформаційний менеджмент може трактуватися як менеджмент із використанням інформації, інформаційних ресурсів, як менеджмент інформаційних ресурсів та як менеджмент інформаційної технології. Навіть назва навчальної дисципліни «інформаційний менеджмент» викликає у науковців певні сумніви, є думка про те, що точнішим є її найменування – теорія інформаційного менеджменту [2].

Отож, зазначимо, що питання визначення низки ключових понять інформаційно-комунікаційної, серед яких базові – інформація, інформатика, інформаційний менеджмент – ще залишаються відкритими і дискусійними.

Джерела та література

1. Гиляревский Р. С. Информационный менеджмент: управление информацией, знанием, технологией : учеб. пособие. С.-Петербург : Профессия, 2009. 304 с.
2. Проблемы информационного общества. Информационный менеджмент: концепции и развития. Обсуждение книги: Гиляревский Р. С. Информационный менеджмент: управление информацией, знанием, технологией : учеб. пособие. – С.-Петербург : Профессия, 2009. – 304 с. URL: http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2010/8-2010/ntb_8_3_2010-менедж.pdf
3. Черняк Л. Неожиданная информатика, или must be read // Открытые системы. 2004. №03. URL: <http://www.osp.ru/os/2004/03/184075/>

Вікторія Барабаш
ORCID: 0000-0002-8560-0851
Ольга Козьма
ORCID:0000-0001-7523-0116

ВИМОГИ ДО СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

THE REQUIREMENTS FOR A MODERN LIBRARY IN THE INFORMATION AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Бібліотеки вищих навчальних закладів мають відносно просту місію: підтримувати навчання, викладання та (де це можливо) дослідження. Однак складність середовища вищої освіти, в якому працюють здобувачі вищої освіти або викладачі, ускладнює здійснення цієї простої місії. Рада бібліотекарів Австралійського університету (CAUL) у своєму стратегічному плані (2003а) описує університетське середовище як таке, що має такі характерні ознаки: постійна зміна кількості студентів, включаючи все більшу частину користувачів, обмежених у часі через додаткові навантаження, серед яких і паралельна з навчанням робота; зміни в дослідницькій практиці та практиці викладання завдяки новим технологіям; нові вимоги до реалізації процесів навчання та результатів його якості; наявність широкого спектру альтернативних підходів до академічного видавництва; постійна фінансова потреба. У цьому контексті стає зрозумілим те, що бібліотека закладу вищої освіти не може повною мірою задовольнити потреби своїх користувачів. Необхідно включати ефективні механізми діяльності сучасної університетської бібліотеки. Слушним є твердження В. Барабаш, Л. Глебової відносно того, що впровадження новітніх технологій в діяльність бібліотеки закладу вищої освіти завдяки комп'ютеризації та автоматизації дозволило реалізувати нові напрямки бібліотечної роботи у межах інформаційної, культурної та наукової діяльності бібліотечної установи, що актуально й затребувано в контексті глобальної інформатизації [1].

У нинішніх умовах розвитку інформаційного суспільства співпраця та партнерство на місцевому, регіональному та національному рівнях необхідні для підтримки прогресу навчання, викладання та дослідження. Бібліотека університету має стати активним посередником між споживачем і необхідною інформацією. Тож великою проблемою і першочерговим завданням є якнайшвидша модернізація бібліотек закладів вищої освіти. Звичайно, студентам або викладачам зручніше клацнути кнопкою клавіатури та знайти все, що їм потрібно, ніж йти до бібліотеки й перегортати масу книг, витрачаючи

свій час заради потрібної інформації. Безумовно, з розвитком комп'ютерних і телекомунікаційних технологій інформаційний простір бібліотеки має розширюватися до міжбібліотечного та міжрегіонального рівня. Доцільним буде звернутися до ефективних напрямків діяльності бібліотеки Центральноукраїнського національного технічного університету, серед яких: формування електронних баз даних; створення автоматизованих робочих місць; розвиток електронного каталогу; ведення сторінок у соціальних мережах; автоматизована розсилка бібліографічної інформації; постійне оновлення веб-сайту бібліотеки; формування репозитарію ЦНТУ; надання доступу до міжнародних наукових баз даних, серед яких Scopus та Web of Science; послуги міжбібліотечного абонементу; робота з формування інформаційної грамотності користувачів; організація віртуальних виставок, оглядів, бібліографічних записів різноманітної тематики; підготовка електронних видань, бібліографічних посібників; організація та проведення онлайн семінарів, тренінгів, курсів [3]. У перспективі планується удосконалити ведення статистики відвідувань веб-сайту, створити англomовну версію веб-сайту ЦНТУ.

Ніхто не говорить про те, щоб бібліотеку університету зробити повністю електронною, але ж необхідно осучаснити її, привернути до себе увагу користувачів завдяки новим видам діяльності та активному застосуванню інноваційних технологій. До заходів поліпшення роботи університетської бібліотеки можемо віднести такі, як поповнення фондів актуальною науковою літературою; оцифрування документів та цінних видань; вдосконалення інформаційного наповнення веб-сайту; підвищення професійного іміджу бібліотечного працівника, зокрема у сфері онлайн-сервісу: удосконалення відомих концепцій (Бібліотека 2.0.) та осягнення нових концепцій Бібліотека 3.0. та Бібліотека 4.0.; розширення спектру послуг.

Підсумовуючи, зазначимо, що успішність функціонування бібліотеки університету як центру інформації зобов'язує бібліотечних фахівців швидко та адекватно реагувати на зміни в інформаційних потребах користувачів, удосконалювати форми обслуговування, надавати якісне інформаційне консультування, розширювати спектр бібліотечно-інформаційних послуг. Інформаційна складова у професійній компетентності майбутнього фахівця, безумовно, є визначальною, тож неабияку роль в її формуванні відіграє бібліотека закладу вищої освіти, яка значною мірою формує інформаційну свідомість здобувачів вищої освіти

Джерела та література

1. Барабаш В., Глебова Л. Прогресивні напрями інформатизації бібліотек закладів вищої освіти. *Соціум. Документ. Комунікація: зб. наук. праць*. Серія: Історичні науки. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М. 2021. Вип. 11. с. 226–246.

*Тези доповідей II Міжнародної наукової конференції «Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти»,
13 – 14 травня 2021 р*

.....

2. Коваль Т. Роль наукової бібліотеки в інформаційному забезпеченні вищої освіти. *Бібл. форум України*. 2007. № 2.

3. Бібліотека Центральноукраїнського національного технічного університету. Інформаційно-бібліографічні послуги. [URL: http://library.kntu.kr.ua/reference-services.html](http://library.kntu.kr.ua/reference-services.html).

Аліна Мехеда
ORCID: 0000-0001-5660-512X

Анастасія Мороз
ORCID: 0000-0003-3263-959X

ІНФОРМАЦІЙНІ ТА КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) – це засоби, які створюють, зберігають, оброблюють та передають інформацію, у вигляді графічного зображення, звуку, тексту і цифрової інформації [1, с. 131].

Сьогодні в навчальному процесі відбуваються великі зміни, все більш актуальнішими стають та набувають значення нові засоби навчання. Наше повсякденне життя стає тісно пов'язане з використанням комп'ютера, Інтернету та інших електронних пристроїв, які оточують нас та допомагають реалізовувати професійні завдання [3, с. 1]. Використання новітніх технологій дозволяє зробити заняття емоційно забарвленими, привабливими, викликаючи у здобувачів вищої освіти живий інтерес, що сприяє підвищенню якості навчального процесу, рівень та темпи засвоєння знань, інтерес до навчання.

Позитивними аспектами впровадження інформаційно-комунікаційних технологій є:

1) підвищення якості засвоєння програмного матеріалу, збільшення інтересу студентів до навчання;

2) зростання професійного рівня викладачів, через пошук нових форм і методів навчання, в процесі яких, викладач проявляє свої творчі здібності;

3) розвиток уваги, пам'яті, мовлення, уяви, мислення;

4) заняття стають привабливими, сучасними завдяки не усталеними методами, новими формами подачі та дизайну представленої інформації;

5) застосування технологій під час дистанційного навчання дає можливість студентам обирати зручний час для вивчення й засвоєння навчального матеріалу [2, с. 2].

Наявні й негативні ланки використання інформаційно-комунікаційних технологій:

1) стрімке зниження живого спілкування;

2) втома через роботу за комп'ютером та іншими екранними пристроями;

3) обмежена кількість, доступ та певна недосконалість навчальних веб-сайтів, електронних підручників, аудіо- та відео книг.

Наразі є значна кількість інформаційно-комунікаційних технологій, які

дозволяють навчатися знаходячись вдома. Постає проблема у виборі правильної інформаційної платформи з урахуванням особливостей кожного предмету. У нашому навчальному закладі є популярними такі комунікаційні платформи як: Moodle, Zoom, Meet, Viber, електронна пошта. Всі ці засоби використовувалися студентами впродовж дистанційного навчання.

Джерела та література

1. Готько О., Чайковська О. Інформаційно-комунікативні технології – як сучасний засіб навчання в освіті // Молодь і ринок. 2015. №4 (123). С 130-134 URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/Mir_2015_4_28.pdf
2. Ільяшенко І., Коробова Ю. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на заняттях англійської мови в закладах дошкільної освіти // Теорія і практика навчання іноземних мов. 2020. С 3 URL: <http://eprints.zu.edu.ua/30814>
3. Галкіна О. А., Корнієнко В. М. Сучасні технології в навчальному процесі – важливий шлях до забезпечення якості освіти // Організація та методичне забезпечення освітнього процесу. С 6 URL: https://college.nuph.edu.ua/wpcontent/uploads/2017/04/St_2_Halkina.pdf

Євген Колесніченко

ОЛЬВІЙСЬКА «ОБОЛЬНА СЕРІЯ» ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ IV СТ. ДО Н.Е.

OLBIA «OBOL SERIES» OF THE SECOND HALF OF THE 4TH CENTURY BC.

Так звана «обольна серія» охоплює період ольвійського карбування близько 350 – 330 рр. до н.е. Грошова система складається з чотирьох номіналів: обол (на полі монети зображена Деметра та орел на дельфіні) (Рис. 1), діхалк (на полі монети зображена Деметра та орел на дельфіні) (Рис. 2), халк (на полі монети зображена Деметра та колос, дельфін) (Рис. 3) і геміхалк (зображені Деметра та дельфін) (Рис. 4). У науковій літературі дана серія монет якісно висвітлена у працях П. О. Карішковського¹, В. О. Анохіна², В. М. Орлика³, В. Ф. Столби⁴ та Є. Я. Туровського⁵.

Систематичний підхід до обробки сучасних знахідок з приватних зібрань та доступ до колекцій закордонних музеїв був поштовхом до написання цих тез. Штемпельний аналіз дозволив розділити монети старшого номіналу на дві стилістичні групи. Подібний підхід був описаний в роботі Євгена Туровського з попередньою серією діхалків близько 380 – 360 рр. до н.е.

За результатами проведеного власного дослідження нам вдалось визначити наступну кількість різновидів кожного із зазначених номіналів монет: обол – 23 типи, діхалк – 6 типів, халк – 6 типів, геміхалк – 2 типи. Частина зазначених монет ще не введені до наукового обігу, детальний опис та результати їх вивчення буде опубліковано в наступному дослідженні. Цінність оброблених матеріалів полягає в тому, що вони не тільки доповнюють цю групу монет, а й уточнюють раніше опубліковані типи в незадовільному стані, де хибне прочитання імен та диферентів призвело до неточностей.

¹ Карышковский П.О. Монетное дело и денежное обращение Ольвии в VI в до н.э.-IV в н.э. Одесса, 1968.

² Анохин В.А. Античные монеты Северного Причерноморья. Каталог. Киев, 2011.

³ Орлик В. Знахідки в басейні р. Тясмину мідних монет Ольвії з Деметрою та «істрійським» варіантом міської емблеми. Український нумізматичний щорічник. № 4. Переяслав, 2020. С. 5–42. DOI: 10.31470/2616-6275-2020-4-5-13.

⁴ Stolba V. Images with Meaning: Early Hellenistic Coin Typology of Olbia Pontike. in: V. Cojocaru et al. (eds.). Advances in Ancient Black Sea Studies: Historiography, Archaeology and Religion. Cluj-Napoca, 2019. P. 523-541.

⁵ Туровский Е.Я., Колесниченко Е.А. Еще раз о первых сериях чеканенной ольвийской меди. Стародавние Причерномор'я. Выпуск XI. Одесса: ОНУ, 2016. С. 542-545.

Ілюстрації

Рис. 1. Ольвія, обол близько 350-330 рр. до н.е.

Рис. 2. Ольвія, діхалк близько 350-330 рр. до н.е.

Рис. 3. Ольвія, халк близько 350-330 рр. до н.е.

Рис. 4. Ольвія, геміхалк близько 350-330 рр. до н.е.

Джерела та література

1. Stolba V. Images with Meaning: Early Hellenistic Coin Typology of Olbia Pontike. in: V. Cojocaru et al. (eds.). *Advances in Ancient Black Sea Studies: Historiography, Archaeology and Religion*. Cluj-Napoca, 2019. P. 523-541.
2. Анохин В.А. *Античные монеты Северного Причерноморья*. Каталог. Киев, 2011. 328 с.
3. Карышковский П.О. *Монетное дело и денежное обращение Ольвии в VI в до н.э. – IV в н.э.* Одесса, 1968.
4. Орлик В. Знахідки в басейні р. Тясмину мідних монет Ольвії з Деметрою та «істрійським» варіантом міської емблеми. *Український нумізматичний щорічник*. № 4. Переяслав, 2020. С. 5–42. DOI: 10.31470/2616-6275-2020-4-5-13.
5. Туровский Е.Я., Колесниченко Е.А. Еще раз о первых сериях чеканенной ольвийской меди. *Стародавнє Причерномор'я*. Випуск XI. Одесса: ОНУ, 2016. С. 542–545.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. *Filipow Krzysztof* – Uniwersytet w Białymstoku Wydział Historii i Stosunków Międzynarodowych Katedra Historii Powszechnej Najnowszej Pracownia Archeologii Nieodległej Przeszłości i Nauk Pomocniczych Historii XX wieku. *Кшиштоф Філіпов* – доктор хабілітований, професор, Університет в Білостоку. Інститут історії та політичних наук, м. Білосток, Польща.
2. *Barbara Kuklik*. *Куклік Барбара* – Польське нумізматичне товариство. Філіал у Білостоку, м. Білосток, Польща.
3. *Mielczarek Mariusz* – Dr. hab, Prof., Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, Polska. *Мільчарек Маріуш* – доктор хабілітований, професор, Інститут Археології та Етнології Польської Академії Наук, м. Варшава, Польща.
4. *Ryzyk Mark* – PhD (Princeton University) Digitizing late Antique and early medieval coin finds: Connecting the Mediterranean, Black Sea, and Ukraine. *Пижик Марк* – PhD, Принстонський університет, м. Принстон, штат Нью-Джерсі, США.
5. *Барабаш Вікторія* – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
6. *Бойко-Гагарін Андрій* – кандидат історичних наук, завідувач сектору проблем фондової роботи Національного музею історії України, м. Київ.
7. *Бондаренко Ганна* – старший викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
8. *Бондаренко Олександр* – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
9. *Бородай Ірина* – доктор історичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України, м. Київ.
10. *Гафтоник Олена* – студентка групи 19-2 СК Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
11. *Глебова Людмила* – кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
12. *Головата Оксана* – викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
13. *Гребнев Ярослав* – аспірант Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України, м. Київ.

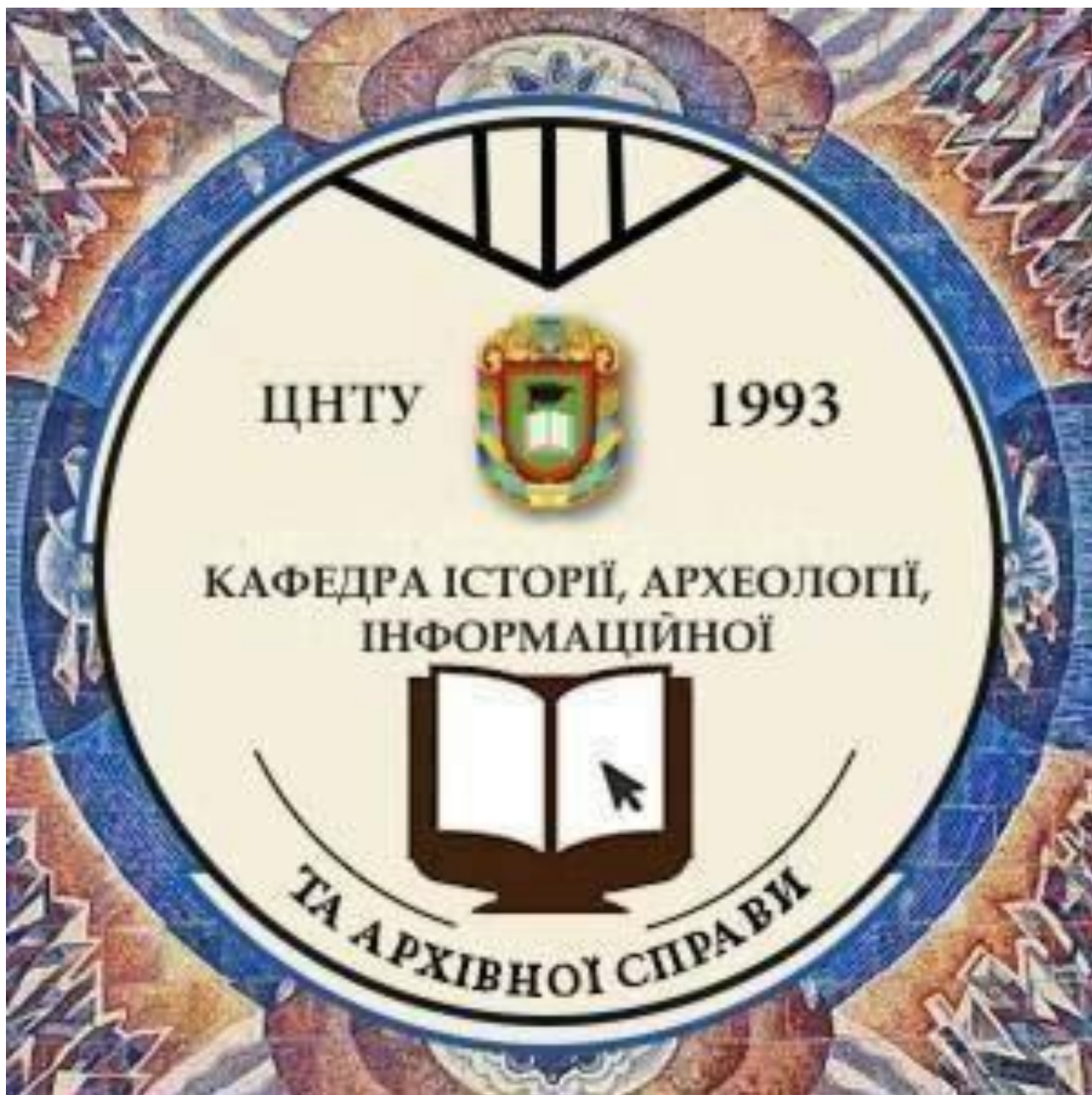
14. *Демуз Інна* – доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу науково-методичної роботи та реферування Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України, м. Київ.
15. *Ісайкіна Олена* – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», м. Переяслав.
16. *Коваленко Світлана* – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувачка сектору наукової бібліографії та біографістики Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України, м. Київ.
17. *Козьма Ольга* – студентка гр. ІС 20, Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
18. *Колесніченко Євген* – студент гр. ІС 20 М, Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
19. *Коломієць Олена* – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
20. *Корзун Олена* – доктор історичних наук, доцент, старший науковий співробітник сектору наукознавства Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України, м. Київ.
21. *Кулешов Сергій* – доктор історичних наук, професор кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
22. *Ладюков Валентин* – експерт П. П. «Стародавній Світ», м. Київ.
22. *Левченко Аліна* – студентка групи ІС 18 Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
23. *Ліпатова Марина* – викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
24. *Мехеда Аліна* – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
25. *Мороз Анастасія* – студентка групи ІС 20 Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
26. *Наумов Володимир* – експерт П. П. «Стародавній Світ», м. Київ.
27. *Ніколаєв Микола* – доктор історичних наук, професор кафедри документознавства та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», м. Переяслав.

28. *Орлик Василь* – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
29. *Очкур Максим* – аспірант кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи, Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький.
30. *Павленко Вікторія* – аспірантка кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи, Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький.
31. *Пупченко Ганна* – студентка групи ІС 18 Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
32. *Римар Сергій* – старший викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
33. *Стежко Зоя* – кандидат філософських наук, доцент кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
34. *Стрибайло Анастасія* – студентка групи 19-2 СК Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
35. *Татарчук Людмила* – кандидат історичних наук, заступник директора з науково-інформаційної та бібліотечної роботи Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України, м. Київ.
36. *Тупчієнко Микола* – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
37. *Удод Олександр* – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, вчений секретар Української академії історичних наук, м. Київ.
38. *Хом'як Павло* – аспірант кафедри всесвітньої історії та філософії, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк.
39. *Царук Антоніна* – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.
40. *Циганенко Лілія* – доктор історичних наук, професор, проректор з наукової роботи Ізмаїльського державного гуманітарного університету, м. Ізмаїл.
41. *Швець Олена* – аспірантка кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.

*Тези доповідей II Міжнародної наукової конференції «Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти»,
13 – 14 травня 2021 р*

.....

42. *Шпортун Оксана* – аспірантка кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи, Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький.

<http://snd.kntu.kr.ua>

**Кафедра історії, археології, інформаційної та архівної справи ЦНТУ
запрошує на навчання за двома перспективними спеціальностями:**

**029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»
(галузь знань 02 «Культура і мистецтво»)
(рівні освіти – бакалавр, магістр)**

**032 «Історія та археологія»
(галузь знань 03 «Гуманітарні науки»)
(рівні освіти – бакалавр, PhD)**